

СЛОВО ЋИРИЛОВО

ГОДИШЊАК БИБЛИОТЕКЕ „БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ“

СЛОВО ЋИРИЛОВО
Година дванаеста, број 12

Издавач
Библиотека Браћа Настасијевић
Трг кнеза Михаила бр. 1, Горњи Милановац
Тел. 032/713-324
e-mail: gmbiblioteka@gmail.com

За издавача
Нада Вељић

Лектура и коректура
Марија Петковић
Ивана Ристић
Дејан Ацовић

Графички дизајн
Данко Крстовић

На корицама коришћен рад
Милице Радојевић
из циклуса *Илустрације слова*

Штампа
Графопринт, Горњи Милановац

Тираж: 200

ISSN 1820-2454

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

СЛОВО Ћирилово : годишњак Библиотеке
“Браћа Настасијевић” / главни и одговорни
уредник Нада Вељић. – Год. 1, бр. 1
(2004)- . – Горњи Милановац (Трг Кнеза
Михаила 1) : Библиотека “Браћа Настасијевић”,
2004- (Горњи Милановац : Графопринт). – 22
cm

Годишње
ISSN 1820-2454 = Слово Ћирилово
COBISS.SR-ID 115731468

СЛОВО ЋИРИЛОВО

ГОДИШЊАК БИБЛИОТЕКЕ „БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ”

ГОДИНА ДВАНАЕСТА ● БРОЈ 12

Главни и одговорни уредник

Нада Вељић

Редакција

Дејан Ацовић
Марија Петковић
Ивана Ристић

Горњи Милановац
2015.

C A Д P Ж A J

<p style="text-align: center;">Програми Библиотеке <i>Браћа Насћасијевић</i> септембар 2014 – септембар 2015.</p> <p style="text-align: center;">Слава Библиотеке Св. Ђирило и Методије</p> <p style="text-align: center;">Мирјана Вукашиновић, Зорица Стојановић <i>У књижари Библиотеке</i></p> <p style="text-align: center;">Библиотека <i>Браћа Насћасијевић</i> у бројкама</p> <p style="text-align: center;">IN MEMORIAM Чедомир Мирковић</p> <p style="text-align: center;">ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ</p> <p style="text-align: center;">Небојша Станишић <i>Грађанске револуције и Дрући српски усћанак</i></p> <p style="text-align: center;">Дејан Ацовић <i>Србија у сћарој француској йериодици: Le Petit Journal, долазак и одлазак са власћи у Србији</i></p>	<p>7</p> <p>15</p> <p>17</p> <p>18</p> <p>19</p> <p>21</p> <p>23</p> <p>27</p>	<p>31</p> <p>44</p> <p>48</p> <p>54</p> <p>57</p> <p>59</p> <p>62</p> <p>75</p>	<p>Недељко Трнавац <i>Учићелъ Јован М. Појовић</i></p> <p>Ирена Ђорђевић <i>Славни унук славној Танаска Рајића</i></p> <p>Миодраг Даниловић <i>Роберти Ходел: Насћасијевић ми је йосћао близак</i></p> <p>Дамир Малешев, Исидора Бобић <i>Четири блага Насћасијевићеве йоезије</i></p> <p>Слађана Бушић <i>Бранислав Нушић – редак човек који се још реће раћа</i></p> <p>Јован Јанићијевић <i>Четири деценије Београдских йреводиличких сусретћа</i></p> <p>Миодраг Даниловић <i>Црни квадрати и бели йас: сћирйови Данијела Савовића</i></p> <p>Краљица Наталија Обреновић <i>Мајка (превела Сандра Трипковић)</i></p>
---	--	---	--

	ПРИКАЗИ	79		
	Нада Вељић	81	99	Марија Петковић <i>Друџи шом о задужбини Обреновића</i> (Обреновићи у музејским и друџим збиркама Србије, том 2, Горњи Милановац, 2014)
	<i>Образовни усџанак</i> (Недељко Д. Трнавац, <i>Обреновићи – деџињсџтво и образовање</i> , Горњи Милановац, 2015)			
	Драгољуб Петковић	84	105	Ивана Ристић <i>Динасџија Обреновић и Друџи срџски</i> <i>усџанак</i> (Приказ изложбе <i>Динасџија</i> <i>Обреновић и Друџи срџски усџанак</i> Марије Петковић, хол Библиотеке, април 2015)
	<i>Све боје Равне горе</i> (Милош Тимотијевић, Саша Савовић, <i>Равна гора</i> , Београд, 2014)			
	Радивоје Минић	87	109	Дејан Ацовић <i>Мајновења и одјеци</i> (Приказ научног скупа: <i>Момчило</i> <i>Насџасијевић: мајновења и одјеци</i> , Библиотека Браћа Насџасијевић, Горњи Милановац, октобар 2015)
	<i>Косџи краља Иџаке</i> (Небојша Савић, <i>Косџи краља Иџаке</i> , Београд, 2014)			
	Драгана Перишић	89		
	<i>Борба, џобода и слобода</i> (Драгослав Угарчина, <i>Борба, џобода</i> <i>и слобода</i> , Београд, 2015)			
	Славица Ђурић	91	113	КОНКУРС БИБЛИОТЕКЕ: САЛОН НАСџАСИЈЕВИЋА
	<i>Повесџ о једној жени</i> (Бошко Ломовић, <i>Књига о Дијани Будисављевић</i> , Београд, 2013)			
	Ивана Ристић	95	161	БИБЛИОГРАФИЈА
	<i>Кнез Милош и Црнућа</i> (Јевђа А. Јевђевић, <i>Кнез Милош и Црнућа</i> , Крагујевац, 2015)			
			163	Марија Петковић <i>Библиоџрафија Завичајној одељења</i> <i>Библиотеке Браћа Насџасијевић</i>

ПРОГРАМИ БИБЛИОТЕКЕ *БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ*

септембар 2014 – септембар 2015. године

26. фебруар 2015. године

Свечана сала Гимназије „Таковски устанак“

Промоција књигоалбума *Најлепши шоу*

Марка Шелића Марчела

Разговор са аутором водила Маја Вељић,
проф. италијанског језика и књижевности.

21. април 2015. године

Хол Библиотеке „Браћа Настасијевић“

Отварање изложбе књига

Династија Обреновић и Други српски устанак

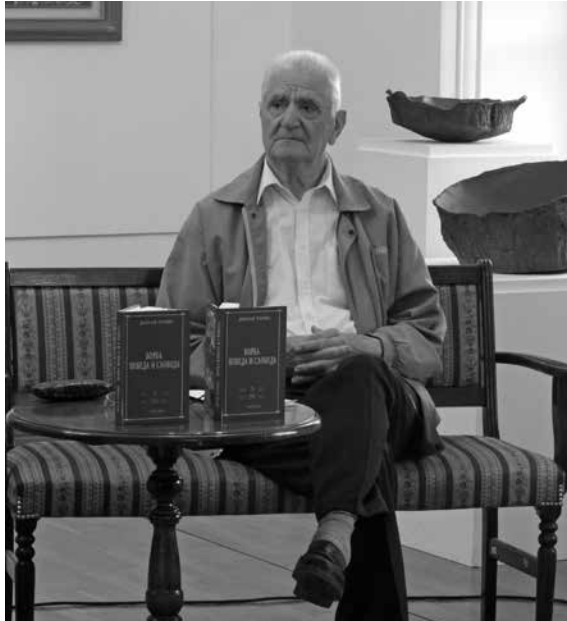
Програм је остварен у оквиру прославе

200 година од Другог српског устанка.

Аутор поставке Марија Петковић,

библиотекар Завичајног одељења Библиотеке

„Браћа Настасијевић“

20. мај 2015. године

Научно одељење Библиотеке

Представљање збирке песама

Кости краља Ишаке Небојше Савића

Учесници: аутор књиге, Милорад Даничић,

Теодора Радовановић и Алекса Козодеровић;

програм водила Драгана Перишић.

8. мај 2015. године

Модерна галерија Културног центра

Промоција књиге Драгослава Угарчине

Борба, њобода и слобода,

поводом Дана победе над фашизмом.

Стихове читале Ксенија Станковић из КК

„Момчило Настасијевић“ и Драгана Перишић.

19. јун 2015. године

Модерна галерија Културног центра

Представљање књиге *Српско срце Јоханово*

Веселина П. Целетовића.

Учесници: аутор књиге, Бошко Ломовић;

програм водила Драгана Перишић.

Музичка пратња Оркестар КУД „Шумадија.“

16. септембар 2015. године
Научно одељење Библиотеке
Промоција књиге
Породица – како је сачувати,
оштац љубави и поверења,
аутора психолога Недељка Јовића;
програм водила Драгана Перишић.

16. септембар 2015. године
Свечана сала Гимназије
„Таковски устанак“
Промоција књиге *Водич за родитеље:*
породица у вршлоу гроде,
аутора психолога Недељка Јовића;
програм водила Драгана Перишић.

ДАНИ НАСТАСИЈЕВИЋА 2014.

Понедељак, 6. октобар 2014. године
Модерна галерија Културног центра
Отварање манифестације *Дани Настасијевића:*
проглашење победника и додела награда
на конкурс за најлепшу песму; промоција
зборника *Слово Ђурилово* број 11.
Музички програм: КУД „Шумадија“

Уторак, 7. октобар 2014. године
Модерна галерија Културног центра
Промоција књиге *Поезија* и вече поезије
Момчила Настасијевића. Стихове су говорили:
Иван Пантовић, Иван Перковић
и Татјана Димитријевић.

Среда, 8. октобар 2014. године

Свечана сала СО у згради Округног начелства
Научни скуп поводом 120 година рођења
Момчила Настасијевића – *Момчило
Настасијевић, мајновења и одјеци*, уз
учешће професора Филолошког факултета у
Београду и стручних сарадника Института за
књижевност и уметност.

Програм Научног скупа:

10-12 часова; председава проф. др Јован Делић

Проф. др Јован Делић, Филолошки факултет, Београд:

Поезија Момчила Насџасијевића у поезији српске авангарде.

Проф. др Александар Петров, Универзитет у Питсбургу: *Преиспитување ауџорових сџавова у џексџу: Књижевни усамљеник Момчило Насџасијевић (1961).*

Проф. др Александар Јерков, Филолошки факултет, Београд:

Маџерња поезиџка, очински смисао и уловљени биџак: све о поезиџи Момчила Насџасијевића.

Др Бојан Јовић, Институт за књижевност и уметност, Београд:

Механизми уметности. Неколико најомена о Насџасијевићевој и Маљевичевој естетиџици.

Др Јелена Панић Мараш, Учитељски факултет, Београд:

О модернизџичком сензибилиџетџу у дискурзивним џексџовима Момчила Насџасијевића.

Јана Алексић, Институт за књижевност и уметност, Београд: *Тачка белој усијања:*

онџиџеолоџија сџваралашџива у ауџиџеџичкој мисли Момчила Насџасијевића.

12-14.30 часова: пауза

14.30-16 часова; председава проф. др Александар Петров

Др Драган Хамовић, Институт за књижевност и уметност, Београд:

Развој Насџасијевићеве лирске поезиџке и музичке драме.

Др Светлана Шеатовић Димитријевић, Институт за књижевност и уметност, Београд:

Лирски круџови Момчила Насџасијевића као идеални циклуси.

Недељка Перишић, Институт за књижевност и уметност, Београд:

Хроноџиџи у прози Момчила Насџасијевића.

Марко Аврамовић, Институт за књижевност и уметност, Београд:

Поезија и оџиџори: рецепџија Насџасијевићеве поезије након Друџи светџској раша.

Владан Бајчета, Институт за књижевност и уметност, Београд:

Поезија Момчила Насџасијевића у анџолоџијама.

Дуња Ранчић, Учитељски факултет, Београд: *Белешке Момчила Насџасијевића.*

Четвртак, 9. октобар 2014. године
Модерна галерија Културног центра
Монодрама *Песник за песнике*
у извођењу аутора Ивана Перковића.

Петак, 10. октобар 2014. године
сала Норвешке куће
Концерт Дечјег хора РТС;
музика Светомира Настасијевића
и Стевана Мокрањца.
Диригент: Снежана Деспотовић.

Субота, 11. октобар 2014. године
Свечана сала СО у згради
Окружног начелства
Лирски кругови књижевног клуба
Зайис.

ДАН СВЕТИХ
ЋИРИЛА И МЕТОДИЈА,

24. мај 2015.

Мирјана Вукашиновић
Зорица Стојановић

У КЊИЖАРИ БИБЛИОТЕКЕ

Саставни део Библиотеке јесте књижара која је основана 15. септембра 1997. године. Ово је једина књижара у граду која се бави искључиво продајом књига а послује по принципу комисионе продаје.

Први издавачи који су започели сарадњу са Библиотеком били су: *Igea*, Београд, *Летенда*, Чачак, *Просвета* и *Raideia* из Београда.

Данас књижара сарађује са преко 140 издавача, од којих се по продаји наслова издвајају: *Вулкан*, *Креативни центар*, *Геодешика*, *Евро*, *Ренде*, *Бокњига*, из Београда, те *Пчелица* из Чачка.

Током године, књижара у сарадњи са издавачима организује продајне акције, са снижењем цена претежно до 20%. Акције радо подржава већина издавача и веома су задовољни продајом својих књига у том периоду. Као и претходних година, књижара ће организовати новогодишњу

наградну игру. Биће додељене три награде за одрасле и три за децу. Новогодишња наградна игра започеће 1. децембра 2015, и трајаће до краја месеца.

Купцима излазимо у сусрет тако што омогућавамо продају књига на рате, обавештавамо их о акцијама, трудимо се да набавимо и оне наслове којих нема у књижари посредством регистрованих дистрибутера књига.

За 2015. годину може се рећи да је била година дечје књиге, од сликовница до енциклопедија.

Најпродаванија књига за одрасле у овој години била је *Молишва за оца Прохора*, аутора Миће Миловановића у издању *Летенде* из Чачка.

Књижара ће и надаље настојати да својим радом и разним погодностима у области продаје и промоције максимално изађе у сусрет купцима.

**БИБЛИОТЕКА
БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ
У БРОЈКАМА**

Табела 1 – Преглед набавке публикација по одељењима

Одељења	2013	2014
Горњи Милановац – дечје	528	421
Горњи Милановац – одрасли	2388	2304
Завичајно	97	154
Брђани	189	242
Прањани	170	137
Рудник	284	185
Враћевшинца	220	252
Страна књига	49	14
Периодика	26 наслова	20
Укупно	3964	3729

Табела 2 – Преглед учлањених корисника

Одељења	2013	2014
Горњи Милановац – дечје	825	978
Горњи Милановац – одрасли	1102	1127
Рудник	78	128
Враћевшинца	80	84
Прањани	46	52
Брђани	39	31
Укупно	2170	2400

IN MEMORIAM

ЧЕДОМИР МИРКОВИЋ

Неваде, Горњи Милановац, 18. јануар 1944 - Београд, 25. април 2005.

ЧЛАНЦИ
И ПРИЛОЗИ

ГРАЂАНСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И ДРУГИ СРПСКИ УСТАНАК

Ове године навршава се двеста година од Другог српског устанка, једног од најважнијих догађаја у модерној српској историји којим је настављена борба српског народа за ослобођење и изградњу националне државе. Овај догађај и процеси које је он носио сврстава српски народ у модерне токове европске историје.

Други српски устанак представља део ширег историјског процеса који се у историјској науци назива Српска револуција, која траје од 1804. до 1835. године. У оквиру тог раздобља разликујемо ратни део који обухвата Први српски устанак (1804-1813), Хаџи Проданову буну (1814) и Други српски устанак (1815) и мирнодопски део револуције који представља дипломатску борбу Милоша Обреновића за стицање аутономије и укидање феудализма 1835. године. Током овог периода започињу корените промене

националног, социјалног и културног карактера. Српски сељак, који се постепено ослобађа османске власти, постаје лично слободан на свом приватном поседу прихватајући све више европске културне вредности. У ово време пада и крај исламизације српског друштва.

Други српски устанак, као део Српске револуције, може се ставити у шири европски контекст грађанских револуција које су тутњале Европом од 16. (холандска револуција) до средине 19. века (револуција 1848. године). Грађанске револуције настале су на обалама Атлантског океана, као последица премештања поморских путева из Средоземља на Атлантук, па ће се као талас концентричним круговима ширити према западу и истоку. На западу овај процес обухватиће Енглеску у 17. веку, Америку у другој половини 18. века, Француску 1789, сре-

дњу Европу револуцијом 1848. године, а Русију тек почетком 20. века. Из овога видимо да што је држава позиционирана даље од центра почетака револуција, то ће се револуционарне промене у њој касније појавити. Ово зависи директно од развоја мануфактуре, као првог вида капиталистичког начина производње и градова који су били центри економског развоја. Колумбово откриће Америке 1492. године с правом се узима за прекретни догађај којим почиње нови век. Последица овог догађаја је премештање пловних путева на Атлантски океан, што је допринело наглom економском развоју градова западне Европе и грађанске класе, која ће чинити основу за промену феудалних друштвено-економских односа кроз револуционарна збивања.

Грађанске револуције носиле су неколико историјских процеса којима су мењани феудални друштвено-економски односи. То су у првом реду укидање апсолутистичке власти владара, укидање феудалних друштвених односа и национално ослобођење. Сви ови процеси су у тесној вези једни са другима, мада се због специфичних околности у свим државама нису испољавали подједнако. Револуције су се јавиле у оном тренутку зрелости грађанског друштва када је оно било довољно јако да се носи са апсолутистичком влашћу владара у ситуацији када су заостали феудални односи спречавали даљи развој економије у градовима. Овде примећујемо мањи проблем са српском револуцијом, јер правог грађанског слоја у српском народу Београдског пашалука нема. Због тога су поједини историчари сумњали у револуцио-

нарни карактер Првог и Другог српског устанка. Међутим, по последицама које су се изродиле из тих догађаја несумњиво је извршена коренита промена сходна револуционарним догађајима у западној Европи, наравно са својим специфичностима. Успоредбом узрока и дубине промена можемо сагледати ниво и домете револуције у Милошевој Србији.

Друштвена основа револуције у Србији није била формирана грађанска класа, као што је то било на западу, већ грађански слој у повоју и сељаштво које није могло више трпети незаконитости које су биле одраз слабљења османске државе и пропасти тимарско-спахијског система (феудализма исламског типа). До стварања друштвеног слоја који ће изнети српску револуцију долази после последњег Аустро-турског рата (1791) када, реформама Селима III, Срби добијају одређена самоуправна права, а боравак јаничара у Београдском пашалуку бива забрањен. У тој, последњој деценији 18. века у српском друштву формира се слој богатих трговаца, занатлија, сеоских газда и образованијих људи који ће бити перјанице будућих револуционарних промена.

Поновни долазак дахија у Београдски пашалук 1801. године и насилно презумање власти, убиством Хаци Мустафе, зауставља економски развој надолazeћег грађанског слоја. За време дахија (1801-1804) била је укинута кнежинска самоуправа и бројне повластице, а уместо тога заведен терор и страховлада. Уведене су огромне дажбине, новчани државни порез је удвостручен, а ударало се и на физички интегритет личности, а нарочито на част жена. Ово

ће представљати узрок побуне против дахија, а када она 1805. прерасте у устанак према султану и централној државној управи, револуција ће се исказати у свом потпуном виду. Овде примећујемо сличност са револуционарним процесима који се дешавају и на западу: због заосталог феудалног система држава слаби, а са њом и апсолутистички владар који не успева реформама да створи услове за даљи развој капиталистичке економије и грађанског друштва и да спречи даље растакање система на чијем је челу. Због тога ће он платити и највећи цех револуције. Ако им главе нису скинуте као Чарлсу I у Енглеској и Лују XVI у Француској, сигурно ће им бити одузета апсолутна власт и предата у руке парламента. Овде је и једна од највећих тековина револуције. Укидају се феудални друштвени односи, сељак – кмет постаје слободан, а апсолутна власт краља прелази у парламент, чиме почиње процес демократизације. У Српској револуцији, због специфичности положаја Срба који су под туђинском влашћу, велика промена долази транзицијом власти од султана у апсолутистичке руке кнеза Милоша, па ће тек у следећој фази власт владара бити ограничена.

Главна последица Другог српског устанка је почетак процеса преласка власти са османске државе на српског представника, а највећа заслуга припада кнезу Милошу који је успео да се дипломатским поступком нагоди са Марашли Али-пашом. По усменом споразуму Марашлија је пристао на следеће: српски кнезови прикупљају порез, без мешања турских власти; нахијски муселим заједно са српским кнезовима суди Србима; у Београду се оснива Народна

канцеларија која ће паши предавати порезе; Срби могу задржати ситно оружје; у пашину службу неће се примати Бошњаци и Арнаути, но сиоци нереда и насиља. Из овога видимо да је у Београдском пашалуку заведена двојна, српско-турска управа, односно да Срби добијају полуаутономију која је призната од турских власти.

Оно што је започело Другим српским устанком завршиће се дипломатским преговорима уз помоћ Русије 1830. године. Тада је султан хатишерифом дао Србима потпуну унутрашњу самоуправу, тј. одрекао се унутрашње власти у једном свом пашалуку чиме је окрњио део своје апсолутистичке моћи, а Србија је постала вазална држава у окриљу Османског царства. Стицањем потпуне унутрашње самоуправе кнез Милош Обреновић је постао неприкосновени господар Београдског пашалука. Овим актом срушио се цео турски систем управе у пашалуку: муслиманско становништво се иселило, а земљишни поседи су припали српској држави.

Постављало се питање шта урадити са турским спахилуцима. Нека мишљења су била да их је требало поделити међу виђенијим Србима чиме би народ само променио феудалног господара. Милошева далековидост и државничка мудрост била је баш у томе што није дозволила да се конзервирају феудални друштвени односи, већ је земљу поделио народу. Хатишерифом из 1833. године данак према Османском царству утврђен је на 2.300.000 турских гроша. У ту суму ушле су све обавезе сељака према спахијама и султану само што су их сада сакупљале српске власти. Од 1833. до 1835. феудалних друштвених односа није било, али су још остале феу-

далне дажбине. У време Милетине буне и током рада Сретењске скупштине одлучено је да се све феудалне обавезе замене порезом од 6 талира годишње. Тиме је на Ђурђевдан, 5. маја 1835. године коначно укинут феудализам у Србији.

Српска револуција и догађаји који су је обележили изнедрила је српску државу која ће следећих пола века, до коначног ослобођења, све

више кидати везе са Османским царством и друштво слободних сељака као основу за стварање будуће грађанске класе и капиталистичких друштвених односа. Револуционарна дешавања зауставила су процес исламизације српског друштва које ће временом потиснути исламски културни образац мењајући га тековинама и вредностима модерног европског друштва.

Дејан Аџовић

СРБИЈА У СТАРОЈ
ФРАНЦУСКОЈ
ПЕРИОДИЦИ:
LE PETIT JOURNAL:
ДОЛАЗАК И ОДЛАЗАК
СА ВЛАСТИ У СРБИЈИ

Државни удар у Србији

Историја је сачувала сећање на извесног Александра из Македоније, познатијег по имену Александар Велики, који се подузимао чудесних средстава за пресецање тешкоћа. Једном су га одвели до Гордијевог чвора, који до тада нико није разрешио, и тада му је изречено важно и знаменито обећање. *Тако, рече владар, sag heite videti, ne skrehtite po leg.* Извукавши мач сасвим пригодно је отфикарио чвор неразмрсив по репутацији.

Просто је то било као Колумбово јаје, а Грци, прилично неотесани у доба када је чин извршен, нашли су да је све то сасвим прихватљиво.

Млади краљ Србије, такође Александар по имену, изгледа да је одлучио да сопственом имену да на значају. Краљ Србије био је под управом двојице регената, господe Ристића и Белимарковића. Ова су му господа сметала;

млади краљ хтео је да их се ратосиља, али за то је требало да буде пунолетан, недостајало је још неколико месеци. Шта да ради? Све је врло просто и подсећа на Гордијев чвор његовог славног имењака.

Млади краљ сам се проглашава пунолетним, то је начин да се не суочи са опозицијом; после тога дао је да се уклоне регенти и њихови министри: удар је извршен. Остало је да се убеди народ; млади краљ издао је следећу прокламацију:

Устав је у последње време био сасвим угрожен, права мојих грађих Срба нашла су се у опасности, уставна власт народних представника толико је умањена да се није могло више оклевати да се учини крај овако јадном стању ствари. Срби! Од данас узимам јуну краљевску власт; од данас је Устав поново у јуној снази и има сву своју вредност. Под звездом Обреновића владаћу мојом земљом и држаћу се Устава и његових закона те вас све позивам да ми служите верно и одано. Драги мој народе! Молим се Богу да бди над сваким мојим кораком и завршавам кличући: Живео народ!

Александар

Ове речи веома погодне и лишене разматања погодовале су гомили која, као и жене, воли енергичне људе.

Није се водило рачуна о тих неколико месеци који су недостајали до пунолетства; сасвим се ваљано ценило да се није могао више држати за дете онај који се влада као човек. Сви су, осим регената, изразили задовољство и од сада све иде набоље већини Срба.

Петар Први Карађорђевић проглашен за краља једнодушном одлуком Скупштине

После страшне драме која је окрвавила краљевску палату у Београду, Србија се вратила законитости. За четири дана променили су се династија и Устав. Као што се види, не влада неред.

Под титулом Петар Први, принц Карађорђевић проглашен је за краља једногласно, једнодушном акламацијом народа, Сената и Скупштине, у истој палати у којој је убијен његов несрећни претходник Александар I Обреновић током завере. Нестала је свака опозиција. Нови краљ Србије оженио се ћерком принца Црне Горе. Овом женидбом постао је шурак краља Италије и рођак царске породице у Русији. Живео је у Паризу, потом у Женеви, док су његова два сина одгојена у Санкт Петербургу. Има педесет и две године и још увек је веома виталан.

Династија Карађорђевића повратила је тако своју моћ. Познати Кара Црни (Kara Czerni), принц Црни (le prince Noir), оснивач је ове династије и главни борац за српску независност 1804; због свог сјајног вођства изабран је за принца Србије. После његове смрти, 1817, његов син Александар проглашен је за принца; али оборен је 1837. током завере у корист Обреновића. Милош га је заменио на власти, док је овај отишао у егзил и ковао завере против свог ривала.

Краљ Србије син је принца Александра. Цео живот провео је у егзилу. Зна се да је читаву младост провео у Француској и завршио студије на Војној школи Сен Сир. Док је још био питомац, избио је рат 1870; није оклевао да ступи у легију странаца где се ваљано понео. Посебно се истакао у битки код Орлеана, током које је одважно бранио железничку станицу Обре.

Депутати и сенатори српски експлицитно су изгласали повратак на снагу Устава из 1888, веома либералног, јединог који су легално изгласали представници земље, не наметнутог од

стране круне. Избор краља одвијао се у строго законским оквирима.

Хоћете ли, питао је председник, Петра Карађорђевића за краља?

Да, одговорила је једногласно скупштина.

Потом је устао један депутат и попео се на балкон одакле је окупљеној маси објавио новост. Провере ради, покренуто је гласање личним прозивањем. Сваком депутату председник је поставио питање: *Која желите за краља?* Сваки депутат је одговорио: *Петра Карађорђевића.*

После прокламације новог краља Скупштином се заорило: *Живио!* (zivio), чему је одговорио ехо узвика народа.

После четрдесет и шест година ишчекивања, краљ Петар Први успео се на трон својих предака: то је један веома либералан дух, праведна душа. Никако није био умешан у заверу и окрутно убиство краља Александра и краљице Драге. Петар Први срећан је и поносан што је од представника народа добио мандат да управља поновним уздицањем своје отаџбине.

Желимо да Србија коначно отпочне еру мира и законитости.

*

Два текста у овом прилогу, један са благом али постојаном иронијом а други похвалан и пун поштовања, део су журналистичке продукције дуговеких француских новина *Le Petit Journal*, те показатељ начина обраде догађаја које ми, из наше перспективе, сматрамо далеком прошлошћу. Српске теме у овим новинама нису честе све до драматичних догађаја из Балкан-

ских ратова и Великог рата, а исто се односи и на друге делове балканског простора – Грчку, Црну Гору, Македонију и Бугарску. Понесена храбрим постигнућима српске војске француска јавност је уредно била обавештавана а полихроне илустрације на насловној страни допуњавале су, некада веома умешно и пластично, читаву причу.

Le Petit Journal излазио је у раздобљу 1863-1944. Основао га је Мојсије Полидор Мијо (Moise Polydore Millaud). Усмерење новина било је републиканско и конзервативно, а тираж и утицај сврставали су их међу четири водећа гласника Француске. Високом тиражу доприносила је и веома ниска цена од 5 сантима, док су остала гласила коштала око 15; јефтине и погодног формата (43x30 cm) новине су доносиле вести из земље и света те читав сплет

данас стандардних новинских садржаја, fait divers, фељтона, литерарних цртица, хороскопа, хроника и осталог. Године 1899, новине су се похвалиле бројем од пет милиона читалаца. Током 1890. покренуто је недељно илустровано издање у полихроној штампи. Организовале су и спортске догађаје, као што је бицикличка трка Париз-Брест-Париз, 1891, а 22. јула 1894. организују прву аутомобилску трку у историји, на релацији Париз-Руан. Између два рата тираж и читаност незауостављиво опадају, упркос субвенцијама квислиншке владе у Вишију, сасвим престају да излазе током 1944. Француска национална библиотека дигитализовала је и учинила доступним све бројеве, уредно сложене по годинама и месецима. Из те дигиталне збирке јесу изворници за превод овог прилога – бројеви од 6. маја 1893. и 28. јуна 1903.

Недељко Трнавац

УЧИТЕЉ ЈОВАН М. ПОПОВИЋ (1867-1937)

Оснивач и уредник педагошког
часописа *Школски радник*

Горњомилановачки учитељ Јован М. Поповић је у лексиконима регистрован као „учитељ и књижевник“, а у историји педагогије се као његова главна заслуга региструје покретање и уређивање педагошко-књижевног часописа *Школски радник* (Горњи Милановац, 1907-1909-1912)¹ и ауторски рад на читанкама (од 1922. до 1941. године).

Рођен је у Бјелуши, код Ариља, 18. октобра 1867. године, а умро у Београду 1937. године. Основну школу завршио је 1877, гимназију 1881, а учитељску школу у Сремским Карловцима 1885. године. Практични пољопривредни курс је слушао током јула 1897. године и испит положио са одличним. О животу, учитељском раду и књижевном стваралаштву Јована М. Поповића, основне податке срећемо у тексту

¹ Наш први стручни рад, управо смо објавили још у студентским данима, 1968. године и то о овом часопису: „Школски Радник“ (1907-1012) – педагошко-књижевни часопис, *Настава и васпитање*, Београд, 1968, број 5, стр. 572.

О Јовану М. Поповићу и овом часопису, говори и посебна одредница у нашој најновијој књизи: *Обреновићи: дејинство и образовање*, Горњи Милановац, Општина и Музеј рудничко-таковског краја, 2015, стр. 190.

Светислава Љ. Марковића (Чачак), који је аутор одредница у *Лексикону златиборској округу* и *Лексикону писаца просветних радника*², потом у тексту приређивача Слободана Обрадовића четвртог издања књиге *Из српске прошлости* (Г. Милановац, 2012), а на основу података из *Службеној*, односно *Службеничкој листи*, из 1927. године³, као и из чланака о часопису *Школски радник*, аутора овог прилога. Према извештају Зорице Арнаутовић, из Историјског архива у Ужицу, постоји неусаглашеност података о години рођења, пошто подаци из Матичне књиге рођених за Бјелушу наводе 3. март 1863. године. Према години дипломирања на учитељској школи, пре смо спремни да прихватимо податак из *Службеничкој листи*, тј. 1867. годину, са претпоставком да је дипломирао са 18 година. Рођен је у земљорадничкој породици, од оца Милована и мајке Илинке. Старином породица Поповић је од Вукотића, пошто се у матичним књигама уз ово презиме дописује и презиме Вукотић (о чему постоји писани доказ у Архиву у Ужицу). Нису поуздани подаци о томе да ли је и колико бракова заснивао Јован М. Поповић, али се поуздано зна да је са Милевом (учитељицом

² Светислав Марковић је аутор две одреднице (са фотографијом) о Јовану М. Поповићу у: а) *Биографски лексикон златиборској округу*, Београд, Удружење Ужичана у Београду; и б) *Лексикон писаца просветних радника, књига 1*, уредили М. Игњатовић и М. Трнавац, Београд.

³ Прикупљањем података о животу и раду Јована М. Поповића и његових синова, на систематичан начин се ба вио Слободан Обрадовић, власник издавачког предузећа ЛИО, Г. Милановац, а један део тих података је објављен у репринт издању књиге: Јован М. Поповић, *Из српске прошлости* (уводни чланак *Неколико речи о Јовану М. Поповићу*), ЛИО, Г. Милановац, 2012.

„брусничке школе“ у Г. Милановцу), рођеном Благојевић, имао троје деце: Светозара, рођеног 1901. у Г. Милановцу, студента у време вођења досијеа; Николу, рођеног 1907. у Г. Милановцу, а касније ђака уметничке школе; и Љубомира, рођеног 1911. у Г. Милановцу, а ученика гимназије у време бележења података. Јован М. Поповић је одслужио војни рок 1887. у ђачкој чети, као пешадинац, редов, а касније је добио чин резервног поднаредника; у рату је начелник војне станице. Са сином Жарком је пошао у Први светски рат, али је син Жарко (ђак-поднаредник), погинуо већ 1915. године и њему ће бити посвећена књига *Из српске прошлости*, на чијем почетку пише: „Жарку Ј. Поповићу, Матуранту и поднареднику, Отац ти не зна гроба, сине мој, али зна, да си млађаном крвљу својом, кад ти је непријатељско топовско ђуле тело разнело, залио мирисно цвеће Отацбине своје. Ова књига, коју ти отац посвећује, нека ти спомен буде. Твој отац Јован М. Поповић.“

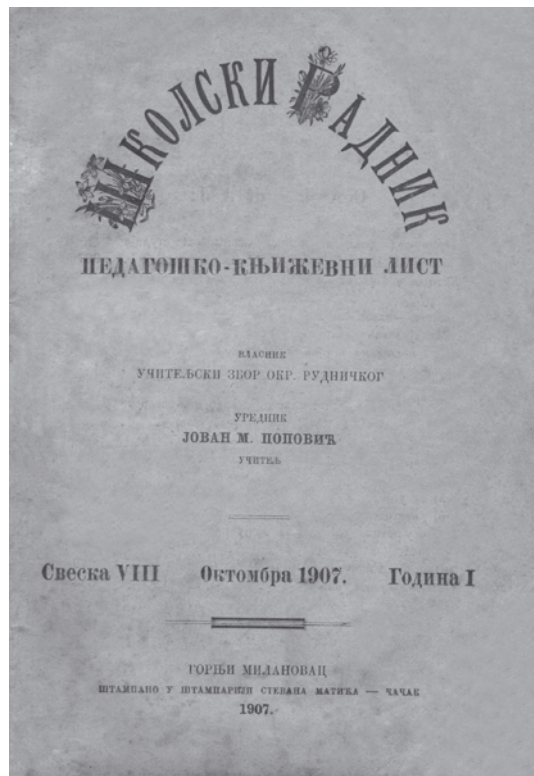
До 1900. године, радио је као учитељ у: Великом Селу, Великој Крсни, Малом Црнићу, Жабарима (Пожаревачким), Врању, Лесковцу, Пироту, Мачкату, Бландују, Ужицу, Подгорцу, Падежу, Михаиловцу, Лозници (на Хомољу), Брезни и Багрдану. Од 1900. до 1912. године ради у Горњем Милановцу, а 1912-1913. године у Београду. Од 1913. ради и као школски надзорник (Смедеревска Паланка). Од 1919. године је шеф одсека за народно просвећивање у Министарству просвете, све до пензионисања 1927. године (*Биографски лексикон златиборској округу*, Београд, 2006, стр. 577).

У траговима пописа учитеља који су крајем 19. и почетком 20. века радили у школама ру-

дничко-таковског краја, Јована Поповића срећемо прво 1903. године у основној школи у Брезни (где је учитељско место 1902. године „било празно“; од 1903. до 1909. године радили су Сима Ђорђевић и Лепосава Ђорђевић). Занимљиво је да се име Јована М. Поповића помиње још 1901. године приликом доласка краља Александра и краљице Драге Обреновић у Луњевицу, када им је управо учитељ Јован Поповић, предао тефтере Николе Милићевића Луњевице, које је сачувао рођак Гаја Пајовић; а Ј. Поповић је, том приликом, напоменуо да је у Брезни пронашао још три таква тефтера⁴.

Потом, Јован М. Поповић ради у Мушкој основној школи у Горњем Милановцу, од 1904. до 1909. године и, опет, од 1911. до 1912. године. У исто време, на овом терену ради и учитељ Витомир Нинић, од 1905. до 1914. године, који се потписује као власник листа *Школски радник* (после Учитељског збора Рудничког округа). Школске 1904-1905. године Јован Поповић учи 25 ученика петог разреда и управитељ је школе (са платом од 2100 динара, у односу на друге учитеље у Г. Милановцу, чија је плата била 1700 динара). У литератури из историје педагогије, наилазимо и на податак да је те исте школске године Јован М. Поповић и на дужности школског надзорника. После обиласка основних школа у Рудничком округу он запажа „да народ нерадо чита, да слободно време проводи у механи“ и предлаже министру просвете „да се сав општински прирез преда општинском пореском одељењу, које би на крају сваког месеца из

⁴ Детаљније о овом сусрету у књизи: Н. Трнавац, *Обреновићи: дејинство и образовање*, Г. Милановац, 2015.

приспелог приреза предало школским благајницима једну дванаестину буџета за ту годину ... Да се тако радило, општина не би могла да од приспелог приреза подмири најпре своје часнике, па ако шта претекне дадне школи. Дешавало се да сав прирез што остане на дугу падне на терет школског буџета“. „Зато није чудо што се утицај школе на околину слабо осећа“, писао је надзорник министру⁵. Године 1907. је „одређен за ревизора у срезу трнавском,

⁵ Ковиљка Летић, *Основне школе у рудничком крају 1804-1914*, Г. Милановац, Дечје новине, 1997, стр. 107.

окр. Чачанског⁶. И у подацима за школску 1911-1912. годину видимо да је Јован М. Поповић учитељ „петака“ и да је управитељ школе. Он је и као члан окружног школског одбора и „управитељ горњомилановачких основних школа“ веома критичан према стању у школству; истиче да је „у учитељима рудничког округа захладна љубав према узвишеном учитељском позиву јер општинској власти школа и учитељи су последња брига“ (исто, стр. 111). Станко Младеновић наводи и податак да је био и директор Грађанске школе у Горњем Милановцу. Био је присталица изворних идеја Светозара Марковића (чије име носи један његов син), а касније и радикал по политичкој припадности⁶.

Био је члан *Училијског удружења, Главног одбора Друштва Црвеног крста, Просветног средишног одбора*. Одликован је орденом *Светио Саве петој реда* 1901. године, *Златном медаљом за грађанске врлине*, 1909. године, и орденом *Светио Саве четвртој реда*, 1924. године (подаци из четвртог издања *Из српске прошлости*).

Служио се чешким, словачким и немачким језиком. На студијском усавршавању је боравио у Чешкој 1912. године, где је проучавао народно просвећивање. Интересантно је, док је у Прагу студирао филозофију, да се дружио са Карлом Мендlichem, касније истакнутим професором, код кога ће становати син Светозар у време својих студија у Прагу.

⁶ Станко Младеновић: *Народни хероји шаковског краја 1*, Дечје новине, Г. Милановац, 1981, стр. 311-372.

Три сина, три знаменита Горњомилановчанина:

Светозар Ј. Поповић, шпански борац, партизан и народни херој, чије је име једно време носила Гимназија у Горњем Милановцу. Рођен је у Горњем Милановцу 8. октобра 1901. године, где је учио основну школу и три разреда гимназије, коју завршава у Београду 1918. године. Машинску технику студира у Прагу, завршава 1924. године, а члан Комунистичке партије постаје већ 1925. године у Београду, где постаје руководилац партијске организације до одласка у Шпанију (1937) „за одбрану Републике“. У Београду је у кругу младих интелектуалаца у чијем је средишту Веселин Маслеша, са којима уређује више листова (1933); један је од оснивача *Недељних информативних новина* (1935). Налази се међу 14 првих „шпанских бораца“ са простора Југославије, а распоређен је у батерију са Кочом Поповићем. Током Другог светског рата и после боравка у више логора, 1943. успева да се пребаци у Београд, а одмах по прикључењу партизанима постаје политички комесар Прве шумадијске бригаде и члан Главног штаба Народноослободилачког покрета за Србију. Погинуо је 6. маја 1944. године од авионске бомбе на Јеловој Гори, на Ђакову; за народног хероја проглашен је 1953. године. Из поштовања према мајци уз своје презиме је често додавао и пре-

зиме Милић, по чему је био познат у време илегалне борбе и ратовања. Сахрањен је у Горњем Милановцу.

Никола Ј. Поповић, глумац, позоришни и филмски редитељ, члан Позоришта народног ослобођења и аутор култног филма *Живјеће овај народ* (према сценарију Бранка Ћопића). Рођен је у Горњем Милановцу 5. марта 1907. године, а умро у Београду 10. марта 1967. године. Похађао је Трговачку академију, затим државну Глумачку школу у Београду и студирао на Високој академији позоришних уметности у Берлину. Дебитовао је у Народном позоришту (1924) у Београду, где је учествовао и у оснивању Уметничког позоришта (1939). Наступао је у партизанским јединицама током Другог светског рата (од 1941), у уметничким групама и Позоришту народног ослобођења, средином 1943, када оснива и Филмску секцију при врховном штабу. На крају рата реализовао је прве филмске журнале и документарне филмове (*Београд*) и режирао прве игране филмове, као што су *Живјеће овај народ* и *Мајор баук*, који су у то време били у врху популарности. Глумио је у педесет домаћих и копродукционих филмова и остварио низ упечатљивих улога⁷.

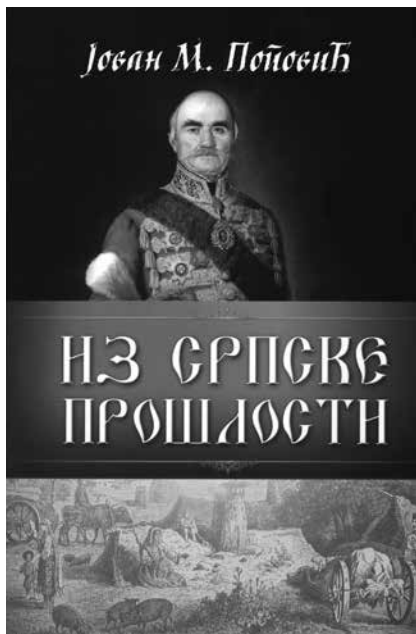
⁷ Петар Волк, *Српски филм*, Институт за филм, Београд, 1996; Р. Јовановић и Д. Јаћимовић, *Лексикон драме и позоришта*, Просвета, Београд, 2013.

Љубомир Ј. Поповић, новинар, дописник из иностранства и хумориста. Рођен је у Горњем Милановцу 1911. године.

Јован М. Поповић један је од најзначајнијих учитеља и просветних радника који је службовао у Г. Милановцу а који је оставио видљивог трага у културном животу града, али и у српском школству и педагогији у целини. Тај допринос можемо разврстати у пет категорија:

Оснивање, покретање и уређивање педагошко-књижевног часописа *Школски радник*, који је уредно излазио у периоду од 1907. до 1912. године. *Школски радник* је у то време био један од најпопуларнијих педагошких часописа на Балкану који је издаван и штампан ван Београда⁸. Излазио је у Горњем Милановцу, прво као орган Учитељског збора Рудничког округа, а од 1909. као власник се потписивао Витомир П. Минић, а у складу са измењеним законским прописима, В. Милановић га сврстава у педагошке часописе српских социјалдемократа, а М. Б. Јанковић у типичне представнике социјали-

⁸ Сачувани примерци часописа *Школски радник*, жалост некомплетни, могу се видети и користити за нова проучавања у: Историјском архиву у Чачку (примерци пронађени после Другог светског рата на тавану Основне школе у Савинцу); Педагошком музеју у Београду (примерци сачувани још из времена излажења часописа); Музеју рудничко-таковског краја у Г. Милановцу (фотокопирани примерци које је Музеју уступио бивши директор Гимназије Миломир Глишић); два оригинална примерка налазе се у Завичајном одељењу библиотеке „Браћа Настасијевић“ у Г. Милановцу (1907. свеска 8 и 1910. свеска 7).

стичке педагошке мисли⁹. О овом часопису смо посебно писали још пре скоро пет деценија: видети: Н. Трнавац, *Школски радник*, у часопису *Настава и васпитање*, Београд, бр. 5, 1968. године.

Ипак, његова основна вредност су педагошки текстови. Штампан је на четири табака, тј. око 50–60 страна, у лепој ликовној опреми, а већ прве године обезбедио је и „*Прејоруку Мини-*

⁹ Јован М. Поповић је ову оријентацију часописа зацртао на својој симпатији према идејама Светозара Марковића у њиховом изворном облику, али је она још више истакнута под уредништвом Владимира Вемића, учитеља у Белановици (од 1909. до 1912. године).

О Владимиру Вемићу, такође постоји једна одредница у књизи Н. Трнавац, *Обрновићи: дејство и образовање*, Г. Милановац, 2015.

старства просвете.“ Уредници су били Јован М. Поповић, учитељ из Горњег Милановца (од 1907. до 1909) и Владимир Вемић, учитељ из Белановице (од 1909. до 1912. године). У првом броју, у уводнику *Наша реч* Ј. М. Поповић истиче да је *Школски радник* покренут са двоструким циљем: „Прво, да буде духовни центар око кога ће се искупљати сви учитељи округа рудничког на заједничком послу око унапређивања школе и просвете ... да их духовно уједини ... Друго, овај лист ће у исто време износити и мисли и предлоге како да се то стање побољша и унапреди ... он ће послужити усавршавању учитеља у школском раду.“

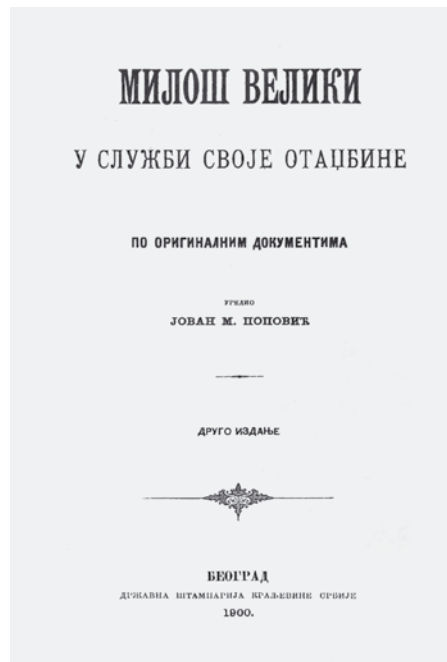
Аутори радова били су, поред осталих, и познати педагози: Војислав Бакић (*Самоуправа при школском васпитању*), Паја Радосављевић (*Сензоричко и методичко образовање; Шема за проучавање ђака и „психолошке шкудиге“*), Јован Миодраговић (*О васпитању женскиња у нас*), Љ. Протић (*Школска путовања – одељак из историје*), Д. Р. Михаиловић (*Развојно излаички метод у настави*) и други. Изненађује и велики број превода самих учитеља из рудничко-таковског краја (Монтењ, Компејре, Демолен, Бине, Рибо). Политичку усмереност часопис је појачао од 1909. увођењем рубрика „Просветно-политички преглед“ и „Српство“. Такође је интересантно да је редакција у једном броју наглашавала да *Школски радник* „ниједног тренутка није био под утицајем Хербартове педагогије нити жели бити“, а посебно су били неуобичајено отворени захтеви за „укидање религијске наставе по школама“ и за увођење „очигледне наставе,“ или захтеви за већа и шира „учитељска права у одлучивању о просвети.“

Горњомилановачки учитељи су у то време били у току свих европских кретања. Чланови редакције, Јован М. Поповић, Витомир Нинић и Димитрије Ћосић, путују на конгрес Словенских учитеља (17. јула 1908) у Праг. На Конгресу је било 7000 учитеља, а из Србије 42 учитеља. Владимир Вемић, пак, прати конгрес учитеља у Бриселу. Својим сарадницима редакција се обраћа са: „Другови.“

Владимир Вемић (1875-1922) – учитељ у Белановици и уредник *Школског радника* од 1909. до 1912. године. Рођен је у Книћу, у учитељској породици, 1875. године, а умро у Битољу, 1922. године. Учитељску школу завршио је 1896. године, а први посао добио у Калањевцима и ту остао до 1914. године. Када је основана варошица Белановица, 1904. године, и школа је била већ развијена: имала је 228 ученика, од тога 21 девојчицу.

Од 1913. па до краја живота, у зависности од ратних околности, биће школски надзорник у Битољу. Идејно је припадао покрету учитеља социјалиста који су у то време били врло активни. Током Првог светског рата радио је и у Српском Црвеном крсту у Женеви. Сарађивао је са пуно квалитетних стручних радова у часопису *Учишље*. Превео је са француског језика књигу Т. Рибоа, *О болестима воље*. Припремио је и покретање стручног часописа *Основна настава*.

Занимљиво је да је руководио метеоролошком станицом у Белановици, а син Милан ће касније постати универзитет-

ски професор метеорологије. Био је ожењен сестром пуковника Гавриловића, освајача Једрена, такође значајне личности пореклом из Белановице, војног аташеа у Француској и Италији.

Његов брат, Велимир (1880-1945) био је један од официра који су пуцали у краља Александра Обреновића 1903. године и један од оснивача организације „Уједињење или смрт.“ Одликован је Карађорђевоом звездом, а судски рехабилитован 1953. године.

У стручном и научном погледу, за педагошку и психолошку науку и њихову популаризацију, поред уредничког рада Јована М. По-

повића, најзначајнији је његов рад „Страх код деце, психолошко-физиолошка студија“ (прво објављивана у наставцима у *Школском раднику*, а после Првог светског рата и као посебно издање (Чачак, Штампарнија Стевана Матића, 1922; затим, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића, 1932).

Ауторски рад на изради читанки за ученике од првог до четвртог разреда основних школа, коришћених у Србији и на простору читаве Југославије све до Другог светског рата, а које су доживеле 14 издања. Од тих 14 издања, прво је изашла *Читанка за други разред основних школа* (Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1922; поновљено издање 1933, а десето издање 1937. године). Потом се појављује *Читанка за трећи разред основних школа у Краљевини Југославији* (Београд, Издавачка књижарница Томе Јовановића и Вујића, 1935), па исте године и *Читанка за четврти разред* (исти издавач), а *Читанка за први разред* изашла је 1938. и 1941. године у коауторству са Боривојем Јосимовићем (Београд, Књижарница Косте Јов. Михаиловића). Очигледно је да је квалитет његових читанки био врхунски, да су оне биле врло цењене и популарне, чим је прва доживела десет издања (колико је нама познато). Издавачи су, такође, били најцењенији у то време.

Ауторски и уређивачки рад на припремању великог броја књига и брошура намењених деци, омладини, па и одраслима; његове књиге које је сам писао или уређивао од сакупљене грађе, изашле су у неких 75 различитих издања, у периоду од 1887. године, па све до 1941. године (*Невенка*, *Бакине приче*, *Материн срце*, *Заробљена деца*, *Освић*, *Чудољворни*

прштен, *Сан младој ђакице*, *Сиротиња Стана*, *Чикине приче*, *У тихе вечери*, *Наше народно бисерје*, *Мишија кућица*, *Прича о Каћи*, *Чудољворни мач*, *Краљ и чобанин*, *Златокоса*, *Виле зајоркиње* итд).

Ауторски рад на књигама и брошурама из националне историје, посебно о кнезу Милошу Обреновићу (*Милош Велики у служби оцацбине*, *Кнез Милош у народној усјомени*, *Из српске прошлости*, *Неимари Југославије*).

Ауторски и уређивачки рад на књигама и брошурама из сфере образовања одраслих, тј. народног просвећивања, пошто је тај ресор годинама водио у Министарству просвете (*Страх код деце*, *Предавање за народ*, *Поуке мајкама и домаћицама*, *Најновији декламатор*)¹⁰.

Своје прве радове објавио је веома рано, још као препаранд (ученик учитељске школе): *Невенка*, 1885. године, и као учитељ почетник, у Нишу 1892. године: *Будилник и Живој и рад Вићеншија Димитријевића, учитеља српској*.

¹⁰ Библиографију књига и брошура, које је написао или приредио Јован М. Поповић, комплетирали смо на основу података који се налазе у: *Српска библиографија*, књиге од 1868. до 1944. године, књига 13, Београд, Народна библиотека Србије, 1996. Импресионарна чињеница да је учитељ Јован М. Поповић написао, уредио и издао око 75 књига и брошура. Надамо се да ће неки будући истраживачи написати и део библиографије који се односи на чланке објављене у *Школском раднику* и другим часописима из тог доба.

Библиографија књига,
удбеника и брошура
Јована М. Поповића

1885.

Невенка, изворна приповетка из народног живота, написао Ј. М. Поповић као препаранд, Карловци

1892.

Будилник, књига за децу, написао Јован М. Поповић, Ниш, издање Књижаре Ваце Балабановића-Пироћанца, Штампарија Ж. Радовановића

Животи и рад Вићентија Димитријевића, учитеља српског, Ниш, издање аутора, Прва штампарија Ж. Радовановића

1899.

Милош Велики у служби своје отаџбине, уредио по оригиналним документима, Пожаревац, издање аутора, треће издање, Штампарија Михаила Костића, садржај исти као и у другом издању

1900.

Кнез Милош у народној усјомени, књига прва, написао и издао аутор, Београд, Штампарија Андре Јовановића

Милош Велики у служби своје отаџбине, уредио по оригиналним документима, издање аутора, друго издање, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије

1903.

Страх код деце

1907.

Страх код деце, психолошко-физиолошка студија, Чачак, издање аутора, Штампарија Стевана Матића

1912.

Осврти – књига за децу, Г. Милановац, Штампарија Стевана Матића у Чачку (са списком претплатника)

1922.

Читанка за други разред основних школа, уредио, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

О народном просвећивању, Београд, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

Школа за сеоске домаћице, прештампано из „Здравственог покрета“, Београд

1923.

Из српске прошлости, приповетке са тематиком из друштвеног и државног живота Србије у 19. веку, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Освић – књига за децу, Београд, Књижарница Рајковића и Ђуковића

Пример народног просвећивања или (Велике школе за народ у Данској), Сарајево, Штампарија „Обод“ (Земљорадничка књижица)

1925.

Бакине приче, уредио, Београд, Просвета

Предавање за народ, пет предавања, Издање књижарнице Геце Кона

1926.

Бакине приче, уредио, друго издање, Београд, издавач Свесловенска Књижарница Стефановић и Друг

1927.

Знамениити људи чехословачког народа, Београд, Издавачко предузеће Народна просвета

1929.

Наше народно бисерје – илустриране народне песме, уредио, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

1930.

Илустриране бајке, уредио, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона (Библиотека за младеж „Нова зора“)

Културне везе Чехословака са Југословенима, Београд, Библиотека Народног универзитета у Београду (уређивачки одбор: Веселин Чајкановић, Иван Ђаја и Владимир Ћоровић)

Из српске прошлости, друго издање, Београд, издање Књижарнице Томе Јовановића и Вујића

1931.

Горска вила, Београд, издање Књижарнице Томе Јовановића и Вујића, (приче)

Мајерино срце, књига за децу, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Мртуг чобанин – илустриране народне песме, Београд, Књижара Томе Јовановића и Вујића

Најновији декламатор, уредио, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Невенка, приповетка из народног живота, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Песмарица – илустрована, уредио, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Прича о Каћи, са илустрацијама, Издавачка књижарница Геце Кона

Сењанин Тадија, са илустрацијама, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Заробљена сестра, књига за децу, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

1932.

Чудостворни мач, уредио, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Чудостворни прсиен, илустроване народне бајке, уредио, Београд, издање Књижарнице Томе Јовановића и Вујића, штампарија „Ново доба“ у Вуковару

Краљ и чобанин, уредио, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Народне бајке – књиџа за децу, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Сан младога пасиџира, илустроване бајке за школску и народну омладину, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Сиротиња Стана, приче за децу, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Страх код деце, књижица за одраслу омладину, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

У зајрљају отаџбине, приче за децу, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Златокоса, за младеж, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона

Животи у бајкама, илустроване бајке, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

1933.

Читанка за друџи разред основних школа, уредио, Београд, Издавачка књижарница Томе Јовановића и Вујића, Штампарија „Просвета“

Читанка за друџи разред основних школа, уредио, ново издање

Читанка за друџи разред основних школа, уредио, треће издање (текст ћирилицом и латиницом)

О народном просвећивању, осам популарних предавања за народ, Београд, Издавачка књижарница Томе Јовановића и Вујића

1934.

Био један краљ, илустроване приче за школску омладину и одрасле, уредио, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Божји дар, уредио, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Чикине приче, илустроване приче за школску омладину и одрасле, уредио, Београд, Књи-жарница Томе Јовановића и Вујића

Читанка за други разред основних школа, уредио по најновијем програму, четврто издање, исти издавач

Неимари Јуџославије, приказ доприноса око 60 личности, Београд, Задужбина „Велимири-јанум“, Књижарница Радомира Туковића, 422 стране

Поуке мајкама и домаћицама (са Јован Ма-лезановић, *О радницима и раду*), Београд, Срп-ска краљевска академија, Задужбина Димитрија Стаменковића

Уклећи принци, илустроване приче, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Виле зајоркиње, илустроване приче, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Вилински врт, илустроване приче за школ-ску омладину и одрасле, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића

Златна прела, илустроване приче, Књижар-ница Томе Јовановића и Вујића

1935.

Читанка за други разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио седмо издање, Београд, Издавачка књижарница Томе Јовано-вића и Вујића

Читанка за трећи разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио прво издање,

Београд, Издавачка књижарница Томе Јовано-вића и Вујића

Читанка за четврти разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио прво издање, Београд, Издавачка књижарница Томе Јовано-вића и Вујића

Из српске прошлости, исто као друго из-дање из 1930.

У тихе вечери, приче, Београд, Књижарница Јеремије Целебцића

1936.

Читанка за други разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио девето издање, исти издавач

1937.

Читанка за други разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио десето издање, Београд, Књижарница „Рајковић“

Читанка за трећи разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио треће издање, Београд, издање Књижарнице „Рајковић“

Читанка за четврти разред основних школа у Краљевини Јуџославији, уредио друго издање, Београд, издање Књижарнице „Рајковић“

1938.

Читанка за први разред основних школа у Краљевини Јуџославији, саставили Јован М. Поповић и Боривоје Јосимовић, Београд, издање Књижарнице „Рајковић“, Штампарија „Соко“

1941.

Читанка за први разред основних школа у Краљевини Југославији, саставили Јован М. Поповић и Боривоје Јосимовић, Београд, издање Књижарнице Косте Јов. Михаиловића

2012.

Из српске прошлости, четврто поновљено издање у оквиру библиотеке *Заборављени Појовићи*, уредник Војкан Николић, према издању Геце Кона из 1923. године, Горњи Милановац,

ЛИО (Слободан Обрадовић), са уводним текстом приређивача *Неколико речи о Јовану М. Појовићу*

Без године издања

Мишја кућица, приредио, Београд, Књижара Томе Јовановића и Вујића, Штампарија „Приредник“

Освић – књига за децу, Чески Брод, Чешка, накладом штампарије Лад. Бенеш.

Ирена Ђорђевић

СЛАВНИ УНУК СЛАВНОГ ТАНАСКА РАЈИЋА

Сто година од смрти песника
и сто десет година трајања његове песме –
Велимир Рајић *На дан њеној венчања*

Пролеће, 1815. године, у јеку је Други српски устанак. На Љубићу, код Чачка, по шанчевима, у борби прса у прса Срби и Турци. Догађај који живи у народном предању, опеван у епским песмама, насликан на платнима сликара. У то време, јунак Рајић, некада Карађорђево барјактар, сада, иако старац, крепак и весео, на бој спреман, повика: „Станите браћо, ако Бога знате! Што сте се тако преплашили? Та, и из Турака тече крв као из нас! Зар ове топове остављате, од Бога не нашли? Знате ли колике смо муке препатили док топове не имасмо?“

Видећи да је страх овладао и да га нико не слуша, Рајић викне овако: „А оно ћу ја код њи остати на оба света и до века!“

Лето 1913. године, Србија је у Балканским ратовима. Воде се борбе између српске и бугарске војске. Исцрпљена и неопорављена од Првог, Србија је сада угрожена Другим балканским ратом. Поред редовне мобилизације, јављају се и бројни добровољци.

Окружен књигама, један младић 4. јула 1913. године исписује своју последњу вољу:

„Сматрајући да као Србин, као син и пуноправни грађанин ове земље, имам права да се за њу и лично жртвујем – полазим сутра на бојиште.“

Из жеља које затим наводи уочава се племенитост и искрено родољубље: моли да се забораве и опросте све позајмице које је учинио појединцима, али и да му се, погине ли или умре у рату, не држи никакво посмртно слово, већ да све буде „скромно, тихо, повучено.“ Да ли се у том одважном момку, док је дрхтавом руком писао ову судбоносну одлуку, по ко зна који пут снажно јавио спомен на његовог славног претка из шанца на Љубићу? Уз Стевана Синђелића и Васу Чарапића, историја устанака у Србији уздиже и Танаска Рајића као оличење родољубља, јунаштва и саможртвовања. По тој дубокој оданости свом народу спомињаће и његовог унука Велимира. Али, овај Рајић незаобилазан је и када је реч о српском песништву, поготово оном после Војислава и Змаја, у првој деценији 20. века.¹

Велимир Рајић, иако је то желео, никада није отишао на фронт, ни у Балканском ни у Првом светском рату. Иако се неколико пута јављао као добровољац, војна комисија је била строга и непопустљива: у униформу и под оружје могу само здрави и снажни. То, нажалост, није и овај танани, бледуњави младић: у његове груди поодавно се населила „жута гошћа“, зла коб српских књижевника.

¹ Иван Лончар, *Полишкин забавник*, број 3153, 2012. година

Може се претпоставити кроз какве је патње пролазио Велимир Рајић. Уместо пушке, он се није одвајао од марамице у коју је кашљао, свестан од ране младости да му нема лека. Грудобоља, међутим, није била његова једина несрећа: то слабашно тело мучи и епилепсија, због које је, не знајући кад ће и где да га обузме напад, принуђен да избегава друштво. Такав, није био у стању да изведе подвиг који би подсетио на јунаштво његовог деде Танаска.

Будућност ће га спомињати као поету, а не као јунака са бојишта.

У месецима када је Београд био ослобођен, од децембра 1914. до октобра 1915. године, Рајић уређује Ратне записе. Октобра, те 1915, после ступања аустроугарских војника на београдски кеј, следе драматични дани и месеци када ће цела Србија да крене у мукотрпно и неизвесно повлачење. И Велимир Рајић је био принуђен да напусти град у којем је живео и који је толико волео. Вију се облаци црног дима изнад београдских кровова, док њега колима с воловском запрегом, дуго и споро, по киши и хладноћи возе ка Горњем Милановцу. Ту стиже 20. октобра, у кућу своје стрине Јелке Рајић. Сутрадан, предвече, обраћа се с постеље окупљеној родбини: „Сви сте ви луди што се трудите око мене!“ Затим је стиснуо рукама груди и уздахнуо: „Ах, моје песме!“ То су му, у тридесет шестој години, биле последње речи.

„Он је био културан и отмен у правом смислу речи“, приказује га Јаша Продановић, познати професор, политичар и књижевни историчар, који је такође блиско познавао Велимира Рајића.

„Био је благ и толерантан. Непријатеља није имао сем своје свирепе болести. Имао је више спреме и знања него што је хтео показати.“

Велимир Рајић није био усамљеник: људи су волели његову мирноћу и отменост и ценили његово образовање и речитост. Иако није био боем, седео је у познатим београдским кафанама тога доба са Дисом, Матошем, Добрицом Милутиновићем, Симом Пандуровићем, Милутином Бојићем ... У његову кућу радо су долазили Петар Кочић, Светозар Ћоровић, Алекса Шантић. Словеначки писац Иван Цанкар називао га је братом.

Велимир Рајић је био један од песника чији су живот и дело обележени љубављу према једној жени, и једном песмом чији ће стихови пленити и бити говорени и певани данас као пре једног века.

Звала се Косара Бобић. Као и Рајић, студирала је на Филозофском факултету. Становала је у комшилуку, у Ратарској улици. Имала је дугу, тамну косу и „паметне очи.“ Рајић јој пише писма и посвећује песме. Заљубљен је и несрећан, па у осами записује: „Ја волим. А смем ли ја уопште волети? Младост, здравље, љубав, живот ... Све саме за ме непознате ствари, забрањени плодови ...“

Фебруар, 1903. Снег је прекрио палилулске кровове. Велимир Рајић, пртећи пут, долази у Косарину кућу, где затиче само њену мајку. Док седи и разговара с њом, одједном пада и губи свест. Увече се исповеда: „Данашњи дан је за мене смрт ... али не, не смрт, јер то би за мене био спас, већ нешто много горе, страшније, ужасније ... Да сам при руци имао каква год оружја, ја бих се убио.“ Од тог дана, заносне записе о љубави замењују суморне мисли о болестима којима нема лека.

„Јутрос је одигран свршетак трагедије моје љубави,“ записује Рајић. „Она се јутрос, на јутрењу, венчала, наравно с другим. По свршеном обреду, и ја сам, са осталима, пришао и честитао ... Она ми је лепо захвалила. А можда она и не слуги да је њено венчање било опело мојој љубави.“ Тог 12. октобра 1903. године, Косара Бобић удала се за познатог београдског професора Глишу Елезовића. Исте вечери из сломљеног срца, потекли су стихови:

„И срушише се леви снови моји,
Јер главу твоју венац сад покрива ...“

У Српском књижевном гласнику, 1905. године, појављује се песма *На дан њеног венчања* са потписом – Велимир Рајић.

Од тада, већ 110 година, ова песма је једна од најлепших у целокупној српској љубавној поезији, радо говорена и певана као староградска мелодија.

Колико сличних судбина су опевали њени стихови ... Када су објављени, знало се у целом Београду коме су посвећени и којим поводом. За њих је песник примао честитке, како од пријатеља, тако и од сасвим непознатих читалаца. Да ли су при томе наслућивали колико је његове душе уткано у сваку строфу?

До краја живота, маштао је о сасвим обичној породичној срећи: жена, деца, мала кућа, цвеће. Међутим, „то је слика дома што никад, никад, никад бити неће!“ Нажалост, срећа је мимоишла и Косару Бобић, удату Елезовић. Разболеће се, у зиму 1919. године у Скопљу, од грипа од кога умире после неколико дана. Пренесена је на београдско Ново гробље где је у суседној парцели, почивао и Велимир Рајић. Судбина...

Миограј Даниловић

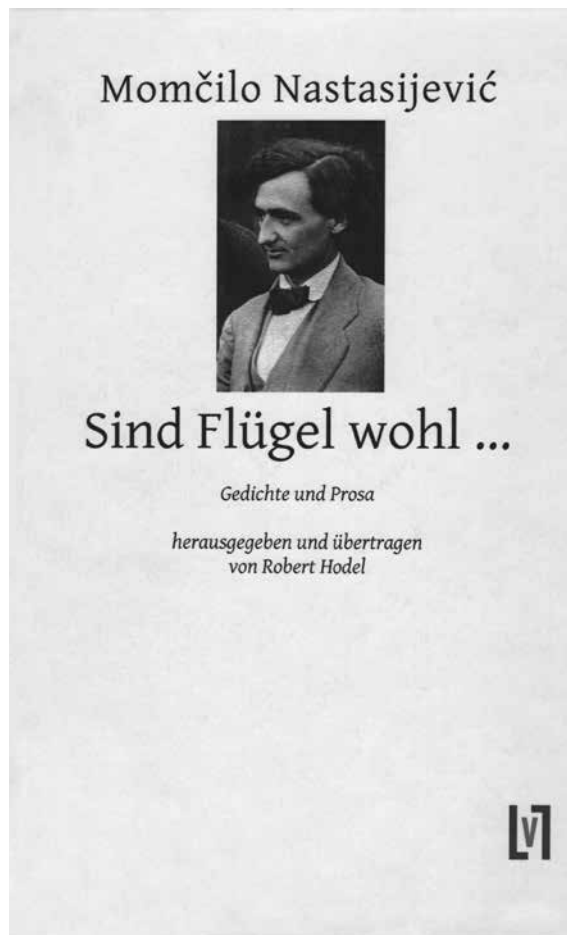
РОБЕРТ ХОДЕЛ: НАСТАСИЈЕВИЋ МИ ЈЕ ПОСТАО БЛИЗАК

Интервју је преузет из 26. броја електронског часописа *Avant art magazin* који је у целини посвећен проблему стваралаштва породице Настасијевић. За даљи преглед видети <http://www.avantartmagazin.com/>

У складу са темом 26. броја *Авант Арт Магазина* разговарали смо са професором Института за славистику Универзитета у Хамбургу Робертом Ходелом (1959). Професионална биографија професора Ходела у великој мери посвећена је истраживањима српске књижевности: докторирао је 1994. године на теми сказа у делу Николаја Љескова и Драгослава Михаиловића, аутор је књиге сабраних текстова *Дискурс српске модерне* (2009) и двојезичног издања *Десет дека душе: српска поезија грује половине 20. столећа* (2011), које је потписао и као приређивач и као преводилац.

Круну Ходеловог истраживачког и преводилачког рада представља књига *Крила ли ти ...*¹ (2013), у којој је немачкој читала-

¹ *Sind Flügel wohl ...*, Gedichte und Prosa; Herausgegeben und übertragen von Robert Hodel, Leipziger Literaturverlag, 2013.

чкој публици на веома амбициозан начин приближио дело Момчила Настасијевића. Током трогодишњег посвећеног рада, и уз знатну подршку колега са Института за књижевност и уметност у Београду, професор Ходел је успео у ономе што се многим могло учинити као „превођење непреводивог“. У књизи се поред *Седам лирских крујова* налазе и преводи приповетке *Зайис о даровима моје рођаке Марије* и есеја *За матерњу мелодију*, а назначеном избору претходи исцрпна уводна студија *Животи и дело – увод у Тамни вилајети*. Предусретљив и љубазан, професор Ходел се радо одазвао да за *Авант Арт* говори о изазовима са којима га је суочило превођење „непреводивог“ Настасијевића, али и о професионалном и интимном задовољству које му је рад на „немачком Настасијевићу“ донео.

Професоре Ходел, како је дошло до вашег интересовања за књижевност српске модерне en général, и посебно, за стваралаштво Момчила Настасијевића?

Као студент славистике бернског универзитета најпре сам учио руски. Чешки и српскохрватски (како се тада звао) имао сам као споредне језике. У вези са радом о *Сеобама Црњанског* код професора Јана Петера Лохера сам се онда одлучио да студирам два семестра у Новом Саду, и тако је почело неко озбиљније интересовање за књижевности на овом (такорећи) „штокавском говорном подручју“.

Настасијевића сам још почео да читам на семинарима код професора Лохера који је имао изванредан слух за књижевност. Већ тада сам покушао нешто да преводим. Привлачило ме

песништво које се више може наслутити него разумети.

Ви се, у стручном и професионалном смислу, насупрот ситуацији коју су протеклих неколико деценија индуковале друштвено-историјске и идеолошке промене, залажете за изучавање српске књижевности у ширем пољу које дефинишете као штокавско језичко подручје. Може ли се српска књижевност 20. века изучавати изван ширег, југословенског контекста, и ако не, до каквих проблема у њеној рецепцији долази услед сужавања референтног поља?

Прво, морам да кажем да никоме не желим да наметнем свој став. И својим студентима овде у Хамбургу увек говорим да су потпуно слободни како да третирају и називају тај (свој) језик, односно, те језике. Али у исто време не може се не приметити да је подела бившег „српскохрватског“ на више „државних језика“ довела до великих дилема, пре свега у Босни и Херцеговини и Црној Гори. Јер, „изнутра“ гледано, има пуно логике у томе да Босанско-херцеговачка федерација и Црна Гора траже свој „државни језик“, ако су то већ урадиле Србија и Хрватска. Међутим, са стране гледано, све те кодификације више личе на вољу да се намерно уништи потенцијал књижног (а и филмског, и музичког) тржишта, који ионако никада није био велик. Очигледно је да форсирана кодификација тих језика ради у прилог екстандираних диглосије, у смислу функционалног раздвајања двају језика – са енглеским као „вишим варијететом“ који се користи у формалним ситуацијама (у политици, науци, интернету, великим фирмама) и са матерњим

идиомом као „нижим варијететом“ који се користи у свакодневним ситуацијама и чији је степен нормирања у опадању (чиме се и подрива подлога књижевног језика). Верујем да је оправдано питање колико дуго ће још постојати висока (а не само регионална) књижевност на овом говорном подручју. Срећом, има доста писаца (и међу њима и најбољих) који су одавно схватили да се не ваља одрећи потенцијалних „штокавских“ читалаца других земаља. Можда претерујем, и никако не бих желео да говорим против глобалне комуникације на енглеском језику, али у исто време, чини ми се, треба pazити, како се функционално развијају „локални“, тј. национални језици.

Што се тиче српске књижевности 20. века, чини ми се да је ситуација сродна са историографијом. Нико се неће озбиљно бавити српском историјом 20. века не узимајући у обзир читав југословенски простор. Наравно, и за време СФРЈ постојала је Матица српска, односно Матица хрватска, и историја српске или хрватске књижевности, али исто тако је постојао заједнички југословенски културни простор (од корчуланске летње школе и часописа *Praxis* до Стеријиног позорја и Бијелог дугмета). У којој мери то важи не само за истакнуте „југословенске“, већ и друге, „неоспорене“ писце попут Црњанског или Крлеже, може се сазнати и из *Зайуса* Момчила Настасијевића. Ивана Цанкара и Бору Станковића је Настасијевић посматрао као „највеће прозне писце свих Југословена са почетка 20. века.“ Подразумева се да се тиме не оспорава постојање српске или босанско-херцеговачке књижевности као што се не може оспорити

да постоји и аустријска или америчка или аргентинска књижевност. Али кључно је по моме мишљењу пре свега: да ли могу ђаци једне школе и гимназије читати књижевно дело у оригиналу или не. Ако могу, онда је пожељно да читају оно што вреди. А свакако вреди прочитати *Хрвајској боји Марса, Грозданин кикош* и *Сеобе*.

Истраживачима српске књижевности и уметности 20. века међуратна епоха често оставља утисак велике динамике, снажног напона, обимне продукције, не само у стваралаштву, већ и у критици и теорији уметности. Па ипак, и даље преживљавају претрасуде о заостајању српске књижевности за западноевропском. Како Ви доживљавате ову епоху? Каква је по Вашем мишљењу позиција српске књижевности двадесетих и тридесетих година прошлог века у једном крупнијем фокусу?

Волим романе *Бакоња фра Брне С. Матавуља* или, рецимо, *Посљедње Стићанчиће В. Новака*, али у поређењу са руским или француским реализмом се види да је то ипак само почетак праве књижевности (можда изузетак чине Лазаревићеве приповетке). Уосталом, нешто слично би се могло тврдити и за чешки, чак и пољски реализам. Међутим, што се тиче епохе модернизма/авангарде (Б. Станковића, И. Андрића, М. Крлеже, М. Црњанског, М. Настасијевића, Х. Хуме) нема сумње да се почетком 20. века „књижевни југ“ потпуно укључио у светску књижевност. Да се тако у „свету“ не мисли, говори само о томе да рецепција књижевности не зависи само од квалитета књижевног дела. Али на томе ваља радити.

Каква је у тој широј слици стваралачка и идеолошка улога Момчила Настасијевића? Где видите изворе његовог стваралаштва и како бисте окарактерисали његову позицију на тако разуђеном пољу које са једне стране руби Мицићев *Барбароџеније*, а са друге Андрићев *Алија Ђерзелез*?

Недавно сам превео две Настасијевићеве антиратне песме из 1916. године за немачко издање. Дивио сам се како двадесетдвогодишњак у таквим околностима може тако неумољиво описивати опаке стране људске природе (он пре свега говори о животу у „позадини“). Да ли је познавао Роланове есеје *Изнад метежа* (*Au dessus de la mêlée*) или Крлежину антиратну лирику, или се развијао као „самоникао таленат“, као што се често о њему пише? Кад читате његове *Записе* можете се свакако убедити да се ради о изузетно образованом човеку који говори више језика, свира више инструмената и који је „у току“ европске књижевности, филозофије и психологије. А што је можда мало неочекивано, аутор тих *Записа* има истанчан хумор и неретко се и смеје на свој рачун. Тако он, на пример, упоређује уметника са девојком која се пред огледалом наговара да је најлепша и која ће ускоро на балу сазнати горку истину. Ако би она већ код куће била убеђена да неће имати успеха, закључује аутор, не би ни ишла на бал.

И наравно, не треба заборавити да се у салону породице Настасијевић од 1921. године скупљала значајна елита београдске и српске културе. Околност да Момчило Настасијевић није припадао ни једној групацији књижевника, не значи да се није упознао са модерничким тенденцијама своје земље.

Двадесетих година 20. века долази до померања поетске парадигме, песници се све више окрећу древнијим, лирским моделима фолклорног песништва. Светислав Стефановић пише два веома значајна текста, *Савремена уметности и појава примитивизма и О митолошким песмама и шемама из наше народне поезије*, Растко Петровић почиње да трага за „прамелодијом“, Станислав Винавер за „родном мелодијом“, а Момчило Настасијевић се крајем исте деценије залаже за „матерњу мелодију“. У песничком стваралаштву музика поприма ексклузиван статус. Имамо ли основ да утврдимо да су ове идеје заправо одјек Шопенхауеровог става о ексклузивном статусу музике у односу на друге видове уметничког стваралаштва и Ничеовог става да у „песничком стварању народне песме језик видимо у најјачој напетости тежње да подражава музику“?

Потпуно се слажем са Вама, Настасијевић ствара у општем модерничком контексту који се може окарактерисати и симболистичким, експресионистичким и неопрimitивистичким тенденцијама. Треба га видети у кругу аутора попут француских „проклетих песника“ (Бодлера, Верлена), Витмена, руских симболиста и футуриста (пре свега Хлебњикова), немачких експресиониста (пре свега Тракла), Вагнерове „свеукупне уметности“, филозофије Шопенхауера, Бергсона или Ничеа (у Легату, у Горњем Милановцу, у породичној библиотеци Настасијевића налази се између осталог и историја немачке филозофије у којој је Ниче заступљен не само својим филозофским ставом већ и песмама). О важности улоге музике у његовом ства-

ралаштву непосредно сведочи есеј *За мајтерњу мелодију*.

Убеђење да је музика образац песништва изразили су и руски симболисти. Чини ми се да је у позадини те представе неповерење према рационалистичком схватању стварности. Међутим, за разлику од многих западноевропских неопримитивиста, који су се одушевили јапанском уметношћу или афричким маскама, Настасијевић (као и Хлебњиков) се обратио (или се вратио) сопственој традицији. Свакако је у том погледу на њега утицао и најстарији брат Живорад, сликар, који се након повратка из Париза посветио синтези модернистичког и византијског сликарства.

Колико је сарадња Момчила са братом Светомиром, композитором, за чије опере је писао либрета, и који је компоновао соло песме на његове стихове, помогла у уобличавању његове поетике? Да ли, гледано са овог стајалишта, имамо основ да говоримо о стваралаштву Настасијевића као о групном, колективном раду?

Оно, што је за сада познато: између Светомира и Момчила постојала је изузетно плодна сарадња. Светомир није само компоновао музику за Момчилове драме и песме, већ је и Момчило писао песме на основу Светомирове музике. Тако су, на пример, песме *Румена кай* и *Чесма крај њуша* настале на основу Светомирове свите за клавиру *У природи*. Инспирација песника музиком се тематизује и у драми *Негозвани*. А већ у есеју *Белешке за айсолућну поезију* (1924) Настасијевић је изразио убеђење да се поезија најчистије оствари музиком. Музика је за њега (барем у оно време), како он тврди, „апсолутна религија“.

Али, још није истражен начин како се остварила та узајамна испреплетаност музике и поезије. Нешто овако би се могло достићи само у заједничком раду музиколога и књижевника. Сећам се сада једног песника из Горњег Милановца, чини ми се да се звао Илић, давно је то било, у студентским данима у Берну ... Замолио сам га да ми прочита неке Настасијевићеве песме. А, сећам се, неколико стихова из *Речи из осаме* је прочитао у чистом такту седам осмина (народних песама). То је само детаљ, музичка тема је много шира – бавио се Момчило, на пример, и музичком теоријом, како сведочи више књига у Легату.

Шта је, према вашем мишљењу, кључ за разумевање Настасијевићевог стваралаштва? Какав је његов однос према грађи коју је користио у постулирању начелних ставова своје поетике? Чиме је модеран и близак, а чиме архаичан и херметичан?

Чини ми се да је Настасијевић успео, као ретко ко, да споји неко архаично искуство људи, архаичан језик, архаичан начин живота, са менталитетом модерног човека. Кренуо је од традиције коју је обрађивао на начин који припада пре свега авангарди. На основи овакве тензије читалац, с једне стране, не доживљава мотив стидљиве девојке на извору из *Првог лирског круга* као сентименталну буколичност, а са друге стране, не дигне руке од радикалне херметичности *Глухоша* (Четврти лирски круг). Настасијевић је успео да ствара напет лук између два живота које на неки начин сваки човек доживљава као изазов. Мислим овде пре свега на сваке врсте „сеоба“ (географске, језичке, социјалне).

У којој мери је рецепција Настасијевићевог стваралаштва у периоду после Другог светског рата била критички утемељена, а колико идеолошки тенденциозна? Који су истраживачи, поред Новице Петковића, највише учинили да се Настасијевићево дело препозна као једно од најзначајнијих поглавља српске књижевне историје?

За време нацистичке окупације је Светомир био управник Београдске опере, и комедије Славомира Настасијевића су биле заступљене у више позоришта Србије. Након рата два глумца који су играли у Славомировим комедијама били су стрељани као колаборатори. Колико сам чуо и од старијих Београђана, ове чињенице су утицале и на рецепцију песника Момчила Настасијевића након Другог светског рата – без обзира на то, да је песник умро 1938. Није случајно, чини ми се, да су се педесетих и шездесетих година пре свега песници поново почели да баве његовим стваралаштвом (Исидора Секулић, Васко Попа, Миодраг Павловић).

Али неоспорно је при томе такође да касније стваралаштво Момчила Настасијевића, пре свега његова есејистика из тридесетих година, сведочи о изузетно критичком ставу према резултатима западне цивилизације. Овде се више не ради о неопримитивистичком Барбарогенију авангардног доба, већ о мотивима блиским некој десничарској идеологији. Али, прво, треба рећи да његов дубок песимизам није ни чудан у политичком контексту каснијих тридесетих година. А за друго, треба истакнути да се нигде код Настасијевића не може наћи ни трунке национализма. Полазећи од своје културе, од свог матерњег језика, он је сав усмерен ка човеку као таквом.

Што се тиче издања Новице Петковића (*Сабрана дела Момчила Настасијевића*, Горњи Милановац 1991), могу слободно рећи да се без тог издања не бих одлучио на превођење. Не ради се само о верзијама песама које су пажљиво уведене, већ и о есејима и *Зайисима* који пружају живу слику песника.

Приликом посете Горњем Милановцу септембра 2013. изјавили сте (парафразирам) да је превођење Настасијевића наликовало „својеврсном путовању кроз књиге, епохе и време“. Колико Вам је бављење Настасијевићем донело у професионалном, а колико у личном искуству?

Превођење Настасијевића је био велики изазов – и резултат сарадње са Институтом за књижевност и уметност под руководством Весне Матовић и са Филолошким факултетом. Што се тиче превода „тамних места“ пре свега сам сарађивао са Недељком Перишићем и Душаном Иванићем, а код нас у Хамбургу, са Аном Труљом и Сеадом Поробићем. Око промоције књиге ми је пуно помагао Јован Делић. Био сам јако топло примљен и у Библиотеци „Браћа Настасијевић“ у Горњем Милановцу, тако да сам могао скупљати и доста новог биографског материјала за предговор књиге. Мени је важно да све то кажем, јер не бих се бавио оваквим некомерцијалним послом ако не бих видео да се то поштује и безрезервно подржава. А да се и код нас појавило доста рецензија, јесте помало неочекивано. Тако да ми је бављење Настасијевићем донело и професионалну сатисфакцију. Али није у томе суштина. Много важније је да сам уживао у послу који је трајао више-мање три године: Момчило Настасијевић ми је постао

близак. То свакако звучи превише патетично, али ипак бих говорио о одушевљењу песником, човеком и његовим крајем.

За крај, занима нас у којој мери пратите збивања у савременој српској књижевности и уопште књижевностима штокавског говорног подручја? Сматрате ли да она и даље поседује виталност и актуелност? Да ли српска држава и њене надлежне институције чине довољно на њеној промоцији?

Говорили смо о издању Настасијевићевих *Сабраних дела* у редакцији Новице Петковића. Морам да кажем да скоро нема других таквих

издања. Чак ни када је у питању Андрић. То је огромна мана. Јер коментарисано издање са верзијама је фундамент сваког филолошког истраживања, а поготову у иностранству, где најчешће немате правог приступа секундарној литератури.

Пратим, наравно, и савремену књижевност на овом говорном подручју. Прошлог семестра смо у оквиру двају семинара читали Миљенка Јерговића, Михајла Пантића, Фарука Шехића и Драгослава Михаиловића. Михаиловићеве приповетке сам сада почео и да преводим. Надам се да ће то бити идућа књига.

Дамир Малешев
Исидора Бобић

ЧЕТИРИ БЛАГА НАСТАСИЈЕВИЋЕВЕ ПОЕЗИЈЕ

Славећи поезију Момчила Настасијевића, Васко Попа је написао: „Свака је његова педсма икона нашег девичанског матерњег језика“. Слутимо да можда никада неће бити изречено ништа дубље, лепше и језгровитије у име дивљења и поштовања према нашем песнику. Тако великан слави великана. Пишући ове редове, призвали смо у сећање четири природне појаве, нарочите по својој лепоти и симболичкој снази. Кроз њих, чини нам се, свемогући Творац дарује људима по ко зна коју могућност да поверују у савршенство и бесмртност. Али само ако им се људи предају без охолости. Ове природне појаве, као и дела људских руку која произходе из човековог заноса и мајсторства у сусрету са њима, указале су нам се као верна слика огромног песничког дара Настасијевићевог. Његовог дара и његове племенитости.

ЗЛАТО, тај харизматични племенити метал, има велику густину, али је, насупротив томе, мек – што га чини изузетно ковним. Само један грам злата довољан је да се извуче танана жица дужине три метра. Ковањем или ваљањем злата могу се добити листићи (фолије) који су пет стотина пута тањи од људске власи. Многи Настасијевићеви стихови јесу филигранска ремек-дела. Од свега неколико речи, као од честица златне прашине, песник ниже, везе и плете бесконачну орнаментуку смисла и музике. Неслућено је то мноштво лепоте које се изнедрило из меког и топлог злата његових речи. Навешћемо само два примера те његове фантастичне сажетости, где један стих, чак део стиха, може да стоји као довршено и засебно песничко дело. У песми *Ми-ровање дрвећа*, први део првога стиха гласи: „Све боли.“ И све је речено. У циклусу *Речи* у

камену, у песми IX, трећа строфа гласи: „Лове, / а уловљени.“

Сажетост, јасноћа и златна податност ових стихова оличење су музикалности и гномске дубине.

ДИЈАМАНТ, најтврђи и најдрагоценији драги камен, настаје у дубинама Земљине утробе (и до две стотине километара) током милијарди година, под невероватним притиском од седамдесет тона по сантиметру квадратном, на високој температури која износи и до хиљаду и три стотине степени Целзијуса. Овај драги камен, чије име потиче од грчке речи *агамас* (неуништиви) заправо је „обичан“ угљеник, али такав који се састоји од атома повезаних у облику тетраедра. Настанак дијаманта саобразан је стваралачком поступку: обичан угљеник, под снажним притиском и температуром, доводи своје атоме у један виши степен поретка и преображава се од црног, ломивог и сагорљивог материјала у чисту, прозирну и готово неуништиву материју која слави светлост. Тако и наизглед обичне речи даром генија обликују нове, дотад невиђене и прелепе спојеве које ми зовемо песмама. Језгровитост као поетичност. Настасијевић онеобичава и лексику и синтаксу вишеструким сажимањем, стварајући стихове-дијаманте који су на парадоксалан начин херметични за једноставно успостављање значењских референци, а уједно су и јасни и прозирни за осетљив слух и интуитивни доживљај. Навешћемо два примера. У песми *Речи из осаме*, у делу 4, прва строфа гласи: „И судње ме, / и мрем, / а живот отвара тек двери.“ У циклусу *Глухоше*, у песми VI, прва строфа гласи: „Лепота јер / заслепи ме, / и нем.“

За вечно одгонетање и дивљење.

РУЖА, истовремено крхка и нежна, али и пркосна стасом и мирисом, спада у ред оних биљака о којима ће човек вазда певати, и вазда митове испредати. Познато је да су у свим традицијским културама биљкама, нарочито онима које се издвајају лепотом и мирисом, придавана разноврсна симболичка обележја. Та обележја настају на основу асоцијација које везујемо за извесну биљку. Но, ружа није занимљива само у свом симболичком кључу, већ и као природан феномен: за један килограм њеног етеричног уља потребно је обрати и прерадити четири тоне њених латица. Речима самог Настасијевића:

„И кажу,
за кап-две
мирисног уља по телу
товар је потргано ружа.“

Још је Петрарка опомињао песнике да буду налик пчелама: да марљиво лете са цвета на цвет како би једном, од сакупљеног нектара, произвели сопствени мед. Све те цветове, те силне тоне латица, можемо схватити као голему лепоту коју баштине један језик и једна традиција, лепоту која жуди да буде препозната, обрађена, и прерађена снагом једног аутентичног и непоновљивог генија. Момчило Настасијевић је, према Попиним речима, „пропевао језиком векова наших који нису дошли до речи“. У његовој се песми догађа чудесан преображај: голема, изворна и нетакнута, лепота наше колективне језичке и духовне прошлости објављује нам се у свом новом руху, у беспрекорној чистоти најсажетијег песничког израза. Кап божанственог уља на хартији, које својим мирисом призива

у сећање сваку убрану латицу. И као што ружа бива ружа и својим цветом и својим уљем, тако је *мајерња мелодија* уједно и грађа за песму и песнички поступак. Са Настасијевићем путујемо до ушћа како бисмо се вратили извору.

ЗВЕЗДА, што ти је оку даља, то је дубље познајеш. Светлости најудаљеније звезде потребно је највише времена да допутује до Земље. Често уживамо у лепоти озвездалог свода, несвесни да та небеска бића видимо онаквима каква су била пре неколико хиљада, стотина хиљада, или, чак, милиона година. Оно што нам до ока допире, то су величанствена светлост и сјај, а оно што се у тој светлости објављује, то је стара, прастара истина. Посматрајући звезде,

учествујемо у фантастичној игри која не познаје границе времена и простора: свака има своју старост и, самим тим, своју причу, а ми их, ипак, видимо Овде и Сада, у загрљају, у хармонији. Не слутимо колико су старе, нити колико су огромне спрам нас. Тако је и са речима Настасијевићевим: оне архаичне стајаће раме уз раме са младим, једне другима равне, присне, мелодичне, разигране, и твориће један ужарени, светлосни ланац сазвучја и смисла. Нераскидив, непоновљив, бесмртан. И као што је нека звезда већ одавно угашена, мртва је и реч на коју смо заборавили. Али, као што до нас допире светлост угаслих звезда, и речи нашег прајезика заблистаће у песми Момчиловој.

Слађана Бушић

БРАНИСЛАВ НУШИЋ – РЕДАК ЧОВЕК КОЈИ СЕ ЈОШ РЕЂЕ РАЂА

Многи су писали. Многи тек пишу. Говорили су и говоре, углавном о животним причама које су успевали да реше. Али постоји један писац који је говорио о једном, тако рећи, „нерешивом проблему“, о коме бисмо ми слободно могли говорити и данас. Мада, не би ли то било узалуд, будући да би само ретки међу нама, могли тако маестрално попут њега, описати и исмејати Власт, представити министре онаквима какви јесу, у свој својој „висини и тежини“, и насликати „пролазну“ политику на непролазном платну смештеном међу корицама књига, са свим својим тамним сенкама које су запоселе, чак и светле очи?! Сасвим сигурно да би. А уосталом, и ретких је данас све мање. На сву срећу, имали смо њега. И и даље га имамо. Драгуља српске књижевности. Оца реторике. Мајстора критике. Чаробњака који на уснама свих нас изазива смех, ублажавајући суровост наших живота.

Илустрација Б. Нушића је дело Мијатиа Мијатковића

Имамо некога ко нас и дан данас у најтежим животним моментима подсећа на то да никога не би требало да мрзимо, већ да гајимо ону биљку која не успева на свим земљиштима, али и ону коју тешко шта може уништити, онда када успе. Та неприкосновена биљка, зове се љубав. А тај неко нас кроз своја дела редовно подсећа на то да би њу требало сејати на једном, још неприкосновенијем земљишту, по имену живот, стално је заливајући човечношћу.

Тај неко је радознали и активни сведок узбудљивог развоја српског друштва, од времена када га је притискалала „петрифицирана патријархалност“, па до времена када увелико расту отпори према капиталистичким друштвеним односима. Тај неко је човек који спутава „бес и подсмех“, спонтано критикујући и смејући се „прво себи, онда оном до себе, па оном више од себе, да би на самом крају критиковао оно што је пред нама и оно што иде за нама“. И не само то. Тај човек залазио је у просторе где је видео појаве и људе, као „изненађујуће мале“ или пак безначајно велике“, али увек као вероватне. Трагично осећање живота не само да је упознао, него га је и доживео, сам стварајући трагичне слике животних борби и њихове одјеке у људима.

Неко коме нимало није било страно позориште као живот, али ни живот као својеврсно позориште, био је овај човек, који је често бивао

критикован што није био већи и недостижнији. Међутим, такве критике могле су му стизати само од оних нижих од њега. Од оних који чим се „попењу на столице, на свет почињу гледати са висине“. Од оних истих, који су га ухапсили због песме „Два раба“. Међутим, упркос свему томе, овај човек никада се није плашио да живи људски и људски глумачки, тежећи да из једног несавршенства иде ка другом, све до последњег откуцаја свог бића.

Тако је живео. Тако стварао. Многи су му замерали. Многи замерали или ће му тек замерити то што је био „приземан“, чулан и конкретан у хумору, али и недостижан у комици. Разумимо их. Бар наредних 150 година, нико неће моћи, тако као он, увек да буде „актуелан“, верно свирајући композицију искривљених нота политике, који су многи покушали, али нико као он није дословно одсвирао. То не би требало ни да нас чуди, јер ипак је он наш најуспелији комедиограф.

Неуки новинари када би га данас представљали, рекли би: „Довољно је рећи само Бранислав Нушић“. Но, они прави, ипак би казали: „Био једном... Живео. Живи. И живеће. Један. Једини. Непоновљиви. Редак човек који се још ређе рађа – Бранислав Нушић.“

П.С. Ауторка текста је Слађана Бранислава Нушић са Б, која је због свог „несуђеног деке“, свом имену Слађана, додала име Бранислава.

ЧЕТИРИ ДЕЦЕНИЈЕ БЕОГРАДСКИХ ПРЕВОДИЛАЧКИХ СУСРЕТА

Отварајући 5. децембра 1975. године Прве београдске преводачке сусрете, пожелео сам им дуг и плодан век. Четрдесет година трајања Сусрета, без сумње, сведоче о дугом веку: досад, али, верујем, и одсад. О плодности сведоче: број и састав учесника, богатство тема, разноврсност форми рада (реферати са дискусијом, округли столови, књижевне вечери, трибине, гостовања, обилазак културноисторијских споменика), непосредни и трајни одједи у земљи и свету.

Од 1975. до 1998. одржана су узастопце двадесет четири сусрета са укупно педесет пет оквирних тема (од којих су неке и поновљене) из теорије, историје и критике превођења, рецепције српске књижевности у свету, о питањима друштвеног положаја преводаца и др. Укупно је учествовало више од три стотине страних теоретичара и историчара књижевности и превођења, преводаца, лингвиста, социолога и др. из четрдесет земаља, и то (урачунавајући и бивше југословенске, совјетске и чехословачке републике): Аргентине, Азербејџана, Аустрије, Аустралије, Белгије, Бугарске, Белорусије, Босне и Херцеговине, Грузије, Грчке, Данске, Египта, Енглеске, Израела, Индије, Италије, Јапана,

Јерменије, Јужне Кореје, Канаде, Кине, Летоније, Мађарске, Македоније, Мексика, Немачке, Норвешке, Пољске, Републике Српске, Румуније, Русије, САД, Словачке, Словеније, Украјине, Финске, Француске, Холандије, Хрватске, Црне Горе, Чешке, Швајцарске, Шведске и Шпаније. Поднето је близу седам стотина реферата, уз дискусију и разговоре за округлим столом. Грађа са I-XII сусрета (1975-1986), укупног обима 2.250 страна, објављена је у једнаест томова зборника *Преводна књижевност* од 1976. до 1988.

И у најсажетијем приказу историјата Београдских преводачких сусрета издвајају се као особити међаши: први (2-7. децембра 1975, са темама: Преводна и национална књижевност, и проблеми њиховог проучавања; Друштвени и стручни проблеми преводаштва; Теорија и критика превођења), други (2-7. децембра 1976, први је међународни, са неколико страних учесника, посвећени темама: Двадесет пет година Удружења књижевних преводаца Србије; Два века новије српске преводне књижевности; Српска књижевност у свету; Превођење као језички и стваралачки чин; Друштвени положај прево-

дилаштва; уз izложбу: Два века срpske преводне књижевности у Народном музеју), трећи (5-9. децембра 1977, међународни у пуном смислу, могу се убројати у најуспешније, са већим бројем страних учесника, посвећени темама: Преводна књижевност за децу и омладину; Прилози историји преводне књижевности; Слободне теме; упоредо је одржана седница Бироа Међународног савеза преводилаца – FIT, чији су чланови такође учествовали на Сусретима).

Од тада су се усталили метод рада и обим сусрета. На петнаестим, 25-29. маја 1989, примењена је методолошка новина – округли столови са уводним излагањем и претежно усменим саопштењима и дискусијом, посвећени темама: Књижевни превод као чинилац настан-

ка или убрзавања развоја књижевности примаоца; Превод и доминантна поетика текуће књижевности примаоца; Вишекратно превођење истог књижевног дела; Жанрови књижевног превода. Од осамнаестих, 29-30. маја 1992, усталио се *окрули сто о превођењу српске књижевности у свету*: уопште, а посебно су посвећени превођењу дела Андрића, Црњанског, Топића, Киша, Десанке Максимовић, Нушића, Попе, као и савремене српске прозе и савремене српске књижевности. На двадесет другим и двадесет трећим, 1996-1997, уведена је *преводиоачка радионица*. На двадесет четвртим сусретима, 25-29. октобра 1998, уз разноврснији састав учесника, обрађена је комплексна културолошка тема: Превосење између Истока и Запада.

Дотадашње редовно одржавање сусрета било је прекинуто 1999. због агресије НАТО-а на Југославију. Управо у мају те године Београд је требало да буде домаћин двадесетпетогодишњег јубилеја својих преводилачких сусрета, за које је учешће већ дотле пријавило више од двадесет странаца, од којих су многи послали саопштења или њихове теме. Пригодно обележивши 26. маја 1999. дан када XXV београдски преводилачки сусрети нису одржани, Организациони одбор их је одложио, уз образложење да у години када НАТО, који руши мостове, слави свој јубилеј, нема смисла славити јубилеј Београдских преводилачких сусрета, који двадесет пет година граде мостове. Овакав став Организационог одбора несудећи гости Сусрета једнодушно су подржали, захвалили се на позиву за наредну годину и учествовали на сусретима у мају 2000. године.

Главна тема двадесет шестих сусрета (2001) била је превођење за позориште, али говорило се и о српској преводној књижевности од 1945. до 2000. године. Јубиларни тридесети сусрети, 2005, били су посвећени разговорима у оквиру пет округлих столова (писац као преводилац, тумачење и значење, превод као откривање оригинала, преводилачке поетике у XX веку, превод: потврђивање или поништавање културних разлика). Тумачење и значење била је оквирна

тема разговора за округлим столом више наредних сусрета (тридесет других до тридесет четвртих, 2007-2009). О садашњости и будућности књижевног превођења говорило се на тридесет шестим сусретима, 2011. Од тридесет седмих сусрета, 2012, уведен је обичај да се страни преводиоци сретну са аутором којег су преводили, и о томе разговарају.

Током четрдесет година Сусрети су потврдили постојаност и прилагодљивост, те стекли висок међународни углед. Најмање три стотине истакнутих страних учесника, од којих многи и по више пута, и знатно већи број оних који су нешто значили у југословенском преводилаштву а сматрали су да им је част и обавеза да суделују у раду Сусрета - допринели су да Београдски преводилачки сусрети оставе неизбрисив траг у домаћој и светској транслатологији, али и у многим суседним областима, од истраживања књижевних и културних веза до примењене лингвистике и социологије културе.

Далекосежно замишљени и чврсто утемељени, Београдски преводилачки сусрети свакако ће и убудуће сачувати виталност, наставити добру традицију и развити нове успешне методе, одржавати се и трајати без ломова и резова, издижући се изнад појединачног и служећи, као и досад, општем.

Миограї Даниловић

ЦРНИ КВАДРАТ
И БЕЛИ ПАС:
СТРИПОВИ
ДАНИЈЕЛА САВОВИЋА

Квадрат је живо, царско чедо.

*Први корак чистој стваралаштву
у уметности.*

Казимир Маљевич

Текст који је пред читаоцем аутор већ дуго има на уму. Толико дуго да се његово писање развукло на године одлагања и оклевања. На један бројним слутњама, асоцијацијама, успутним белешкама закрчен простор који тражи да буде раскрчен и поприми елегантну физиономију кадрова Савовићевих стрипова. Ко је Данијел Савовић? Које су његове референце? Ком уметничком миљеу и којој генерацији он припада? У каквим околностима се одвија његово стваралаштво? У ком ће обиму и на који начин бити интерпретиран његов опус? Какав је *особени шрај његовог одсуства*? Сасвим нескладно са ситуацијом из иницијално изнетог става, а у складу са поднасловом текста, овде

ће бити приказан скроман део Савовићевог опуса, превасходно стрипски. А и то у једном незаокруженом, ни издалека дефинитивном виду, онако како се у току времена јављала симпатија за његов рад. Закључци изнети овом приликом такође неће бити дефинитивни. Њима неће претходити недвосмислено формулисана питања. Па ипак, по свему, овај текст неће бити импресија. Можда би најпоштеније било рећи да ће бити интуиција која ће у мрежу својих референци уплести понеки смислен, сврсисходан увид, аналогију, симпатију која је заједничка и аутору текста и аутору опуса чијим се једним сегментом бави овај текст. Кренимо!

Општа места

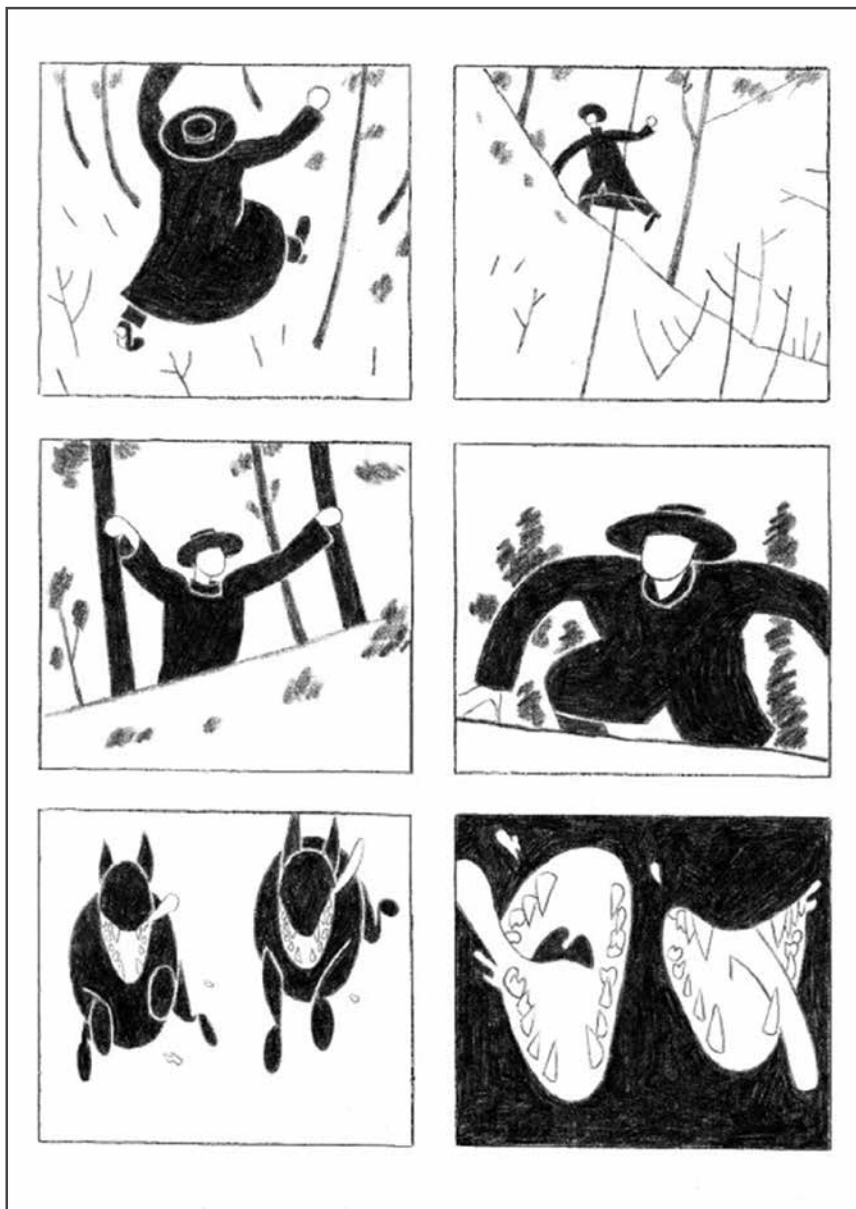
Данијел Савовић рођен је средином седамдесетих година 20. века у Београду. Припада генерацији цртача и ликовних уметника која је стасала кризних деведесетих, и чије је сазревање текло у сенци рата, санкција и изолације, док са друге стране њену продукцију, стратегију и укупно деловање на уметничкој сцени сагледавамо као противтежу датим околностима, опонирање затеченим моделима официјелне уметничке продукције и дистрибуције, и стваралачко прожимање различитих медија и поетика. Из разлога што није у целини систематизовано, кретање кроз Савовићев опус представља својеврсну авантуру, пре свега зато што богатство и разноврсност затеченог већ на први поглед збуњују. Његов целокупни опус могли бисмо стога тек грубо да поделимо на стрип, сликарску и илустраторску продукцију, те колаборативне, перформерске и интерактивне пројекте. Током деведесетих Савовић је био један од најзначајнијих протагониста домаће самиздатске и фанзинске сцене, објављујући стрипове у самосталним, малотиражним и нискобуџетним издањима, и део једног ширег, андерграунд фронта, чији су стрипови излазили на страницама *Стрипера*, *Графичке завере*, *Пашаоније*... После 2000. Савовић ће своју позицију изградити као члан групе *Космојловци*, чија ће се продукција појављивати у особеном, интерактивном руху на страницама истоимене веб презентације, док ће штампана издања реализовати у сарадњи са Народном библиотеком (*Пућ у космосу*) и *Фабриком књија* (едиција *Студио-стрип*). Афирмација и критичка валоризација

Савовићевог стрип стваралаштва, као значајног сегмента у минулој, тродесетогодишњој историји домаћег стрипа, део је ширег пројекта под називом *Невидљиви стрип*, презентованог у облику истоимене, тројезичне монографске публикације. У потоњих неколико година Савовић делује у оквиру удружења *Арп брук Србија* које својим излагачким, перформерским, едукативним и истраживачким пројектима представља значајан помак на уметничкој сцени, користећи уметност као медијатор у отвореном дијалогу између најразличитијих друштвених структура, али и као несводиви потенцијал менталног ослобађања и друштвеног преображаја.

Посебна места

Први Савовићев рад који ће овде бити разматран је из сада већ далеке 1997. године, а последњи у низу је из 2008. Дакле, у питању су стрипови који су настајали у десетогодишњем периоду, и који обимом не премашају више од четрдесет страна. Оно што већ на први поглед интригира је утисак изузетног визуелног богатства, разноврсност техничких поступака, једна нарочита стилистика и упечатљива стриповска фактура, препознатљива независно од избора изражајних средстава.

Догађа се, већ у првом, *Дневнику у стрипу* из 1997, који представља својеврсну транспозицију Савовићевог интимног конфликта у један фантазмагорични свет који пуно дугује друштвено-историјском миљеу деведесетих, да се пред нама развија сва ширина Савовићевог ликовног, приповедачког и поетског умећа. Идући даље -

Табла стрипа *Раскаловић, шрагеџија*, Фабрика књига, Београд 2008

од фотострипске адаптације Поовог *Украденој њисма под називом Господин Милеса*, преко научнофантастичне приповести 1922, затим, сатиричног приказа турбо културе деведесетих у адаптацији народне приче *Све, све ал занати*, до крајње у низу, фактуром бриљантне стрип приче под називом *Раскаловић, трагедија* – непрекидно сведочимо жанровску разумејеност, суверено владање и мануелним и дигиталним произвођачким техникама, стваралачко укрштање различитих медијских и поетских поступака.

Да овај својеврсни, *камелеонски* квалитет Савовићеве естетике није последица пуког експериментисања, већ темељног познавања разноврсне стриповске, ликовне, превасходно авангардне техничке и теоријске традиције, настојаћемо да потврдимо разоткривањем њених потенцијалних узора и извора.

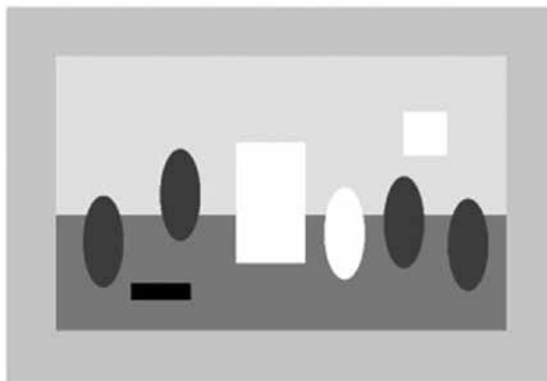
У укупном Савовићевом опусу издвајају се два циклуса мануелних и дигиталних цртежа, под називом *ВУНД* или *Висока уметност нове доба*. Први, објављен у интерактивној форми на сајту групе *Космојловици*, прати веома занимљив манифест, изложен у виду сугестивних поетских фраза, поређаних у један секвенцијални низ: *руски нацизам, суздржана вуларност, фејшишистичка љубав, усамљена еуфоричност, њушоказни оијјати, хиии самосвест, зрела дрскост, духовијост озбиљно, неиздржливо стирљење, нова африка, срјски минимализам, уметничка зашвореност, разбијање симболике, шехничка њоејтика, антикомјозиција, естетика конструктивној, хладна бистрина, шойлоша предметној, њуноћа чистој, природна њласјтика, осећај научној, усмерено незнање, наслућивање броја, уређивано*

хаојично, космичке мојућности, човек у одељу. Ако пажљивије осмотримо ове неједнозначне поетске пропозиције, запазићемо да једну половину чине оне којима се смера формализовање пожељног типа уметничког понашања – *суздржана вуларност, фејшишистичка љубав, усамљена еуфоричност, њушоказни оијјати, хиии самосвест, зрела дрскост, духовијост озбиљно, неиздржливо стирљење, уметничка зашвореност* – док другу чине оне којима се формулише поетика *ВУНД-а* и њени извори – *руски нацизам, срјски минимализам, нова африка, разбијање симболике, шехничка њоејтика, антикомјозиција, естетика конструктивној, хладна бистрина, шойлоша предметној, њуноћа чистој, природна њласјтика, осећај научној, усмерено незнање, наслућивање броја, уређивано хаојично, космичке мојућности, човек у одељу.* Спроведена у дело, поетика *ВУНД-а* исказује се као ликовно истраживање на трагу историјских авангарди, у коме су доминантна интересовања проблеми сликовног поља, ритма и композиције, дакле начелних формалних принципа ликовног обликовања.

У првом циклусу, изведеном у техници цртежа и колажа, сегменти *ВУНДА-а* још донекле чувају асоцијативност на *естетику конструктивној* машинског и кибернетичког света. У другом, у потпуности генерисаном техничком компјутерске графике, целине и делови композиција представљају формална начела која ћемо осведочити у нарацији и компоновању кадрова Савовићевих стрипова: метафоричку природу самог сликовног поља и оквира композиције, нужност ритмичког прожимања формалних јединица композиције без обзира на карактер ли-

ковне поетике, упечатљивост композиције која не почива толико на приказаним мотивима, теми и садржају, колико на сугестивном стављању у однос њених формалних јединица који је задат самим оквиром сликовног поља. У Савовићевим стриповима резултати ових истраживања искоришћени су на такав начин да нас ритмичка и декоративна лепота његових кадрова непрестано остављају без даха сталним контрастирањем приказаних мотива и њихове ликовне транспозиције у упечатљиве декоративне схеме. Тај нарочити квалитет дакако је последица стваралачког прожимања медија стрипа и искустава која је Савовић стекао проучавајући примитивну уметност, руску авангарду са акцентом на супрематизам и стваралаштво Казимира Маљевића, теоријску и стваралачку делатност Пола Клеа, експресионистички филм, те наивну, маргиналну и аутсајдерску уметност, о чему сведоче пропозиције изнете у манифесту *ВУНД-а*.

Други, ништа мање значајан извор Савовићеве стрип естетике, је традиција белгијског и француског стрипа, и то нарочито оног који је као своје темељно ликовно обележје неговао принцип чисте линије, сведеност и прочишћеност графизма – Ержеов *Тинџин*, *Умџах Пах* и *Аштерикс* Гошинија и Удерца, *Спиру* и *Гаша* Франкена. Овом збиру придодајемо и неизоставан утицај Жан Жироа Мебијуса, који је на Савовића деловао не само у погледу ликовности – *Инкал*, *На звезди* и изванредне научнофантастичне приче кратког даха – већ и тематском слојевитошћу и жанровском разубуђеношћу својих стрипова.

Формална анализа и транспозиција
Курбеове слике *Ашеље* у духу *ВУНД-а*

На концу, оно што Савовића чини успешним и спретним у обликовању најразличитијих сижеа, је асимилација и имплементација свих побројаних утицаја и извора. Његови стрипови, упоређени са радовима осталих чланова групе *Космојловци* – Опачића, Поповића, Бодрже, Витковића – издвајају се неодољивом визуелном елеганцијом, слојевитошћу тематике и сугестивношћу наратива.

Скривена места

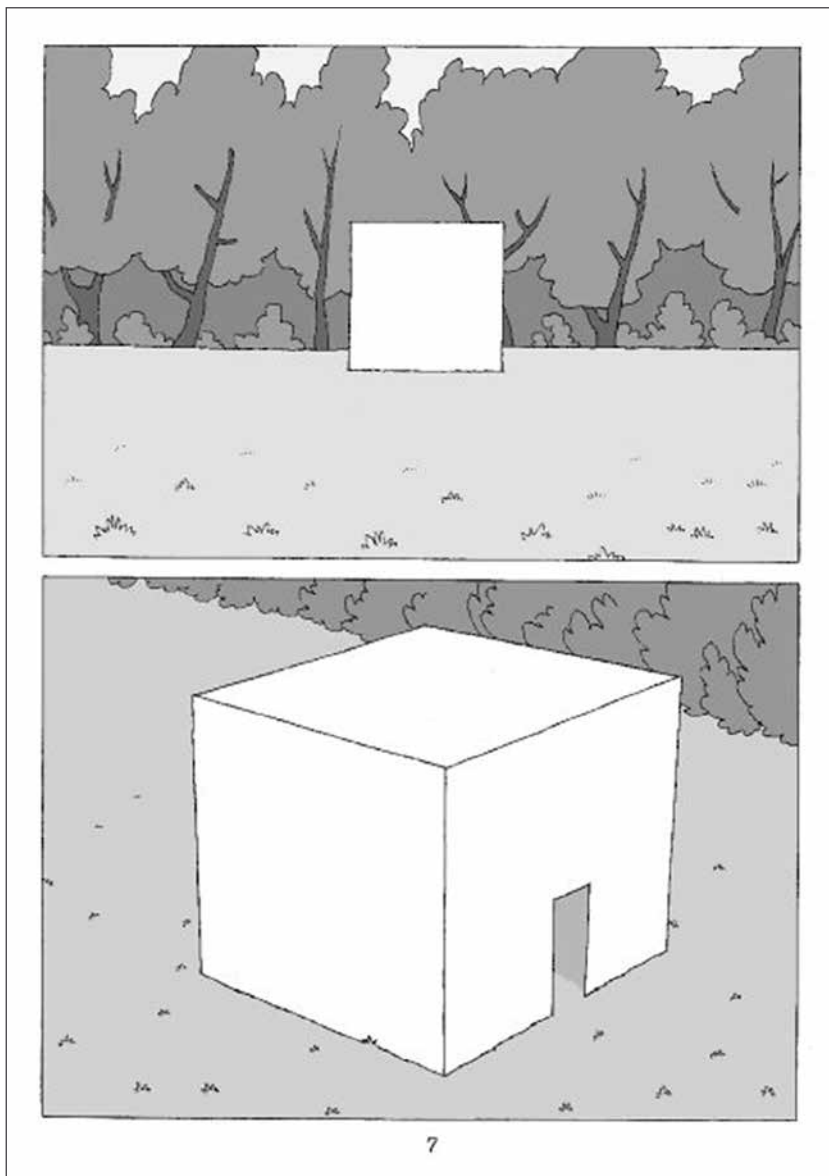
Пажљиво читање Савовићевих стрипова открива доследност у грађењу иконографије и драмско структурирање сижеа које у ширем распону заправо варира један исти конфликт који се на различите начине поетизује и митизује. Расветљавање тог конфликта напето је управо због тога што Савовић и на плану ликовности непрестано супротставља питорескну стилизацију драстичној редукацији приказаних мотива на плошне, апстрактне јединице од којих гради ритмичне и декоративне целине. У томе је близак америчком редитељу Тиму Бартону, који у средишњу тачку свог опуса поставља драмски конфликт романтичне аутентичности и безличног аутоматизма приказујући их као опозицију естетике гротескног и естетике пуризма за шта је можда на најиндикативнији пример његово остварење *Едвард Маказоруки*.

Слично као и у Бартоновом филмском универзуму, и у свету Савовићевих стрипова сусрећемо се са хибридном мешавином сачињеном од самих екстрема. Изгубљеном рају детињства противставља се деформисани свет урбане апокалипсе (*Дневник у сџрију*), руралној идили високотехнолошка цивилизација (*Све, све, ал за нас*), сеновитом и ониричном свету сна безлична и бездушна јава (*Господин Милеса*), природи уметност, уметности технологија, а технологији космос (*1922*), неухватљивој чежњи оличеној у музици тежња за самоуништењем (*Раскаловић, стратегија*). Ако из побројаног изузмемо *1922*, готово сви Савовићеви стрипови носе недвосмислене референце на културно-историјски миље у коме су настали. Декаденција деведесе-

Опозиција естетике гротескног и естетике пуризма: *Едвард Маказоруки* (1990)
Тима Бартона

тих оличена у криминалу, турбо култури, дречећим екранским и новинским сензацијама у којима се у вртоглавом плесу смењују Ерос и Танатос, јављају се у овим стриповима каткада пародирани са пуно хумора, а каткада разобличени са драстичним цинизмом. Коришћење психоактивних супстанци, које се деведесетих интензивирало у крупан социјални проблем, често

Енергија празног поља, 1922, *Невидљиви сториј*, Београд 2014

се јавља као проклетство Савовићевих јунака. Но овај проблем, на недвосмислен начин огољен у *Дневнику у стрипу* и у стрипу *Раскаловић, стратегија*, приказан је пре као симптом једне дубље, егзистенцијалне и метафизичке мучнине. У оба стрипа која раздваја десетогодишњи период, протагонисте у стање растројства доводи ужас, *ужас који је увек ту негде чувао, ужасан осећај, трозан сан...* И ту долазимо до оног дубљег слоја који Савовић неодољиво медијски и поетски диференцира, слоја који открива сву своју грозоту испод лакировке дречеће појавности.

Моћна места

Као кључно остварење у Савовићевој стрип продукцији издвојићемо адаптацију Поове приче *Украдено писмо*, под називом *Господин Милеса*. И то из неколико разлога. Заплет приче узет је тек као полазиште, схема, коју аутор вешто испуњава својим лирским опсервацијама и својим неизбежним опсесијама. Разноврсност у ликовном третману – у овом стрипу Савовић комбинује фотографију, колаж, сликарство, цртеж и компјутерску графику – у потпуности је доведена до ликовне функције, ликовност је до словце потчињена естетским захтевима сужеа. У овом стрипу Савовић се такође бави оним што опсесивно тематизује и у другим стриповима, а што чини само језгро, кључни садржински проблем његовог опуса.

Главни јунак стрипа, детектив Милеса, буди се у свом стану после седмодневног сна. Његов стан је кутија унутар солитера који се налази

у сектору *Ц Старој Новој Београда*, испуњена биљкама и сликама које подсећају на платна Василија Кандинског и Савовићеве радове формулисане у складу са поетиком *ВУНД-а*. Атмосфера ониричних сновиђења, којима доминира чудновато, андрогино и етерично биће са којим Милеса непрестано води разговор, у оштрој је супротности са безличним и бездушним минимализмом екстеријера сектора *Ц*. Детектив прима посету и прихвата да разреши случај украденог писма, а његов главни противник је нико други до генерал Мирко Курјак, појавом далеки рођак уклетих ликова из филмова немачког експресионизма, иначе типичан представник ратнопрофитерске новокомпоноване елите у чијем стану – палати је накрцано музејско благо из класичног периода античке Грчке. Супростављањем естетике авангарде класичној традицији античке уметности Савовић гради контрапункт бременит значењем. Опозиција вредносног система који подразумева култивацију и еманципацију (господин Милеса) пародији тог система у којој се уметност схвата као миметички рефлекс стварности и фетиш (генерал Курјак), духовит је приказ положаја саме уметности унутар друштва чијим доминантним естетским конвенцијама адекватан израз дају гипсане и бетонске реплике антике и неизбежне хералдичке и поп имајерије.

У стрипу *Господин Милеса* налази се такође и један занимљив екскурс, чувено место из Шекспировог *Хамлета*, издвојено и у техничком смислу сликарским третманом, за разлику од већег дела овог остварења које, сасвим у духу авангарде, одликује монтажни поступак. Мучно питање о смислу и вредности егзистенције,

Хамлетовски екскурс у скалолошки ужас, табла стрипа *Господин Милеса*,
<http://www.kosmoplovci.net/studiostrip/milesa/index.php>

ефектно испраћено секвенцирањем садистичких и скатолошких слика инферналног света, драмска је вежба Клементине, глумице чију наклоност ужива агент Милеса, текст који она увежбава. Са истим проблемом суочава нас и уводна табла *Дневника у стирипу*, стрип параболоа коју црта главни јунак, и у којој јунак стрипа у стрипу даје недвосмислен одговор у виду самоубиства. Тај драстични тренутак јунак *Дневника* непрестано одлаже, багргајући се између жеље за неком врстом изгубљеног склада и непрестаног посезања за средствима којима тежи да тај унутрашњи сукоб, заоштрен до пуцања, ублажи – сексом, наркотицима, игром, сновима... У погледу овога посебно су успеле секвенце којима Савовић илуструје стање наркотичке омамљености користећи сугестивно ликовни језик сецесије и лирске апстракције, а посебно се издваја стилизација урбаног топоса под називом *Чмар*, који перверзијама и скаредностима антиципира садистички и скатолошки ужас секвенце из *Господина Милесе*.

Насупрот инферналним, садистичким и безличним, бездушним перспективама, које најчешће оцртавају егзистенцију Савовићевих јунака, указује се и један сасвим другачији простор, доживљен и транспонован на различите начине. У *Господину Милеси* то је сеновита, онирична атмосфера сна којом доминира чудновато андрогино биће са којим детектив води разговоре. У *Дневнику у стирипу*, то је неиздиференцирана, плутајућа, беболика форма, која прати главног јунака и брине о њему. У *Раскаловићу*, узвишеност тежњи главног јунака симболизује замак на врху литице (иначе далеки рођак Бартоновог замка из

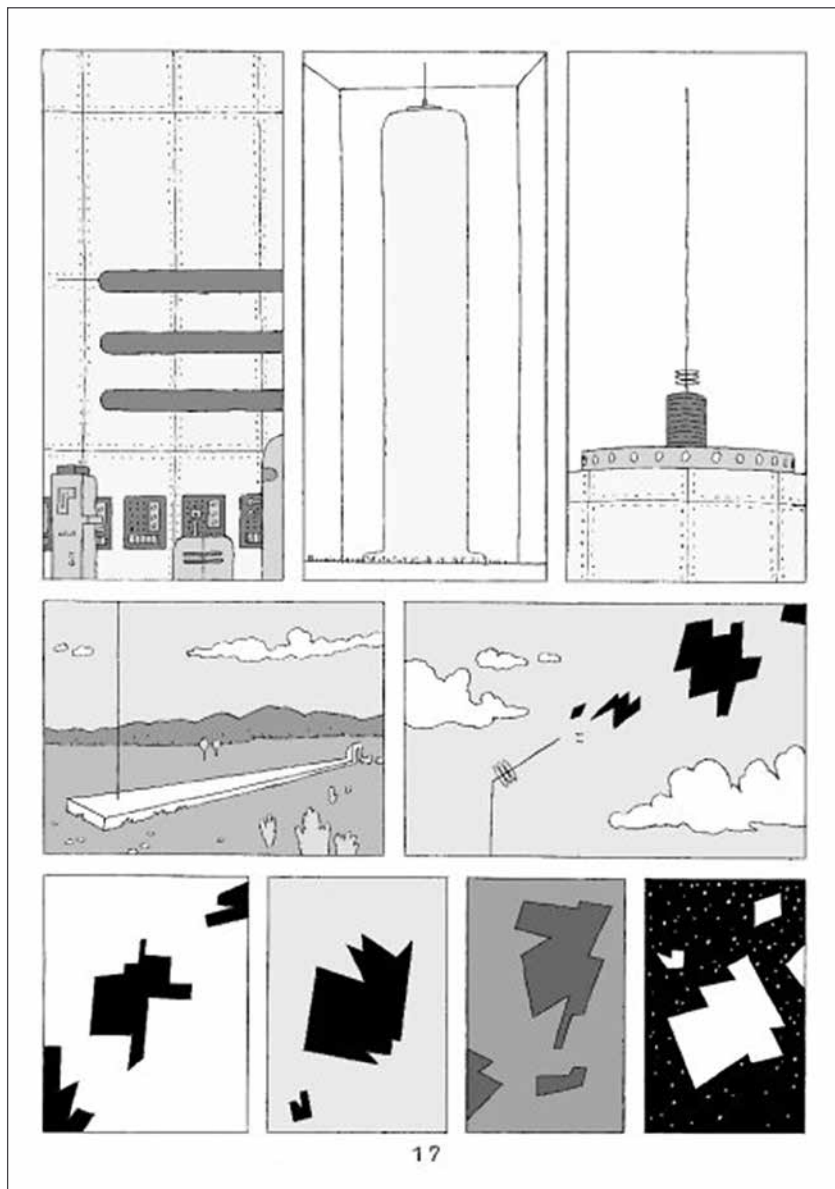
Едварда Маказоруко!) и музика чији аудитивни језик Савовић са неупоредивом вештином транспонује у визуелни језик *супремајстичких*, биоморфних и апстрактних слика. Ти симболички прикључци, који образлажу ток свести главних јунака и откривају нестабилну динамику њиховог унутрашњег света, носиоци су чежње за повратком у један пасторални, лирски простор непатворене чистоте, у којем је постојање игра, екстаза и музика. Савовић је тај свет са великом симпатијом дочарао у стрипу *Све, све, ал занаш*, а његове перспективе и обресе развио је у 1922.

Црни квадрат и бели пас

Ослободи се свакој разумној мишљења, свакој првој страха, а и свакој првој задовољства.

Данијел Савовић

Ако језик стрипа није прост збир већ *производ* књижевне, драмске и ликовне, графичке уметности, у случају Данијела Савовића имамо аутора који не само да се спретно служи семантиком и синтаксом медија, већ и нешто много више – уметника који на интертекстуалним претплетима различитих поетских, техничких и продукционих принципа и садржаја гради спојеве пуне значења. У ликовном смислу Савовић апроприра и асимилује традиције француског и белгијског стрипа и авангардних уметничких покрета, али не да би у формалном смислу својим стриповима дао довршену, заглађену фактуру, већ да би у естетском смислу одговорио на тематски веома захтеван садржај својих прича.

Из стилизације у апстракцију, последње секвенце стрипа 1922.

Његови стрипови зато, поред формалних пропозиција које треба да испуни једно квалитетно дело девете уметности, доносе и много више: социјалне, етичке и културолошке референце преломљене кроз призму ауторовог доживљаја друштвено-историјске збиље, рефлексiju положаја појединца, у овом случају уметника, у датим околностима, и стрипску транспозицију реченог у типске и архетипске секвенце које огољују дубоко интернализирани, лични конфликт, на чијој динамици почива његов стрип универзум. Што је у питању аутор широке ликовне културе и сасвим особеног, *камелеонског* ликовног сензибилитета, срећа је за тешке садржаје које обрађује, јер у његовим рукама и документарне, фактографске одлике датог друштвено-историјског миљеа, и ескапистичке перспективе сновиђајног и ониричног добијају подједнако убедљив лик.

Крећући се оштром линијом између егзистенцијалне и метафизичке грозе и проклетства тражења коначног одговора које хипертрофира у *одвраћну перверзију размишљања насталу у досади*, Савовић не нуди коначно решење али отвара многе путеве. Понет чежњом за игром и екстазом која га често заводи на странпутице, у беспућа инферналних предела чија загушљива атмосфера има исти учинак као и механицистичко животарење у безличном и непријатељ-

ском амбијенту, изградио је поетски и естетски заокружен стрип универзум који наставља да траје као бесконачна игра стилизације и апстракције, слике и музике, Ероса и Танатоса, сна и екстазе, аполонског и диониског – Ержеовог Тинтина и Маљевичевог Црног квадрата.

Напомена: текст *Црни квадрат и бели пас: стрипови Данијела Савовића* плод је самосталног истраживања и до сада је објављиван на блогу аутора и сајту уметничке групе *Art Brut Србија*.

<https://citasme.wordpress.com/2015/07/20/crni-kvadrat-i-beli-pas-stripovi-danijela-savovica/>

<http://artbrut-inside.org/2015/07/29/crni-kvadrat-i-beli-pas-stripovi-danijela-savovica/>

Литература и вебографија:

Невидљиви стрип: алтернативни стрип у Србији 1980-2010, Narodna biblioteka, Beograd 2011

<http://kosmoplovci.net/>

<http://www.kosmoplovci.net/striodstrip/index.php>

<http://www.scribd.com/doc/54495514/Studiostrip-Kosmoplovci-Put-u-Kosmosu-5002>

<http://www.scribd.com/doc/54480202/Studiostrip-Kosmoplovci-Raskal>

<http://komikaze.hr/author/danijel-savovic>

St. Steinlen, Editions de Guerre, Paris, 1916.

Краљица Наталија Обреновић

МАЈКА

Са француског превела
Сандра Трипковић

Једна мајка донесе на свет лепог дечака који је у њеном загрљају цветао као нежни пупољак руже. Мајка га миловаше, јер он беше читава њена срећа. Тако прође много дана, а да мајка и не примети; за њу је дан, леп пролећни дан, био њен син, син јединац. Због велике љубави мишљаше да он није као остала деца, већ анђелак којег сам Бог посла да је утеши.

Али док беше сва обузета радошћу, он преживи догађаје који јој сломише срце.

Дух Зла откри да на овом свету има једна мајка, чија срећа беше толико велика да се, као сјајна звезда, издигну изнад свих злодела које он беше починио на земљи. Ова материнска срећа силно узнемири душу Сотоне. Стаде да размишља како да је уништи. Да ли да запали кућу, да у пламену нестану мајка и син, или да смисли неки други вид мучења? Одлучи да пита за савет своју најбољу пријатељицу, Интригу, јер ова жена, злокобна као он, не може да поднесе срећу других. Управо тада, Интрига беше сама и замишљена, потпуно црна, распуштених плетеница, питајући се како још може да постоји делић среће откако она зграби сву срећу

света. Дух Зла дуну три пута на кућу његове пријатељице.

– *Ко је?*, викну злокобница.

– *Дух Зла.*

Црна жена показа своје оштре зубе и радосно викну: *Ејо ме, ејо ме!*

Зајаха метлу и, попут варнице, одлете кроз димњак одакле излазила тешка ватра. Већ беше мрачно, а безбројне звезде подрхтавале су на небеском своду, распршујући ноћну тмину. Али, чим се Дух Зла и Интрига појавише, звезде избледеше и несташе. Велика тама прекри свет и није се видело ништа друго на земљи до очију злокобнице које сијаху ђавољом лучом.

– *Куда ме водиш?*, упита Интрига шкргућући зубима.

– *Знаћеш ускоро*, одговори Дух Зла.

И попеше се они још више у небеса, све док нису досегли један облак где су прелетале сове мудрице, и, заједно са птицама и облаком, ковитлаше се изнад кровова града, зауставивши се најзад изнад куће радосне мајке.

– *Сада знам шта желити!*, од среће врисну Интрига; *дакле, треба отпринути дете из мајчиној наручја.*

– *Да*, одговори Дух Зла. *Ако ми помоћеш, кунем ти се, на чиставом свету неће бити злокобније тиња од мене.*

– *Да, да, зато те твоја верна Интрига толико воли; али буди стирљив, пусти ме да се посавешујем са помоћницима.*

Протресе три пута метлу увис и пусти је да падне. Страховити крици и јауци уздрмаше земљу.

– *К' мени децо моја, к' мени!*, повика Интрига. Земља се отвори и три црна ђаволка попеше

се на кров. Падоше на колена и стадоше лизати расцепљена стопала Духа Зла. Најстарији поче да поскакује од радости, а друга два почеше да врште од среће.

– *Чекамо да нам издаш наређења*, Душе Зла, *казаше сви у исто време.*

– *Јесте ли ми увек били верни?*, упита Дух Зла.

– *Даботида нам душе биле пролазне, нека постојанемо добри појути анђела, ако те издамо! Нареди и видећеш како ћемо те послушати.*

– *Слушајте добро. Под овим кровом живи једна радосна мајка, а ви знајте како ми је присуство радости на земљи нејодношљиво; идите и видите где можете сакрити дете кад вам ја дамо.*

– *О моћни и нејобедиви Душе, слављен био!, повика најстарији ђаволак, даботида изгубили ројове, ако не учинимо како нам кажеш.*

И три радосна ђаволка вратише се у Пакао, заронише у најврелије угљевље и стадоше мислити како да отму дете мајци.

Дух Зла и Интрига осташе још мало на крову, бесно посматрајући мајку и дете који су спавали заједно и на чијим се лицима видео одраз среће.

Бацили су на душу мајке вео тешког сна и одоше урличући од задовољства што су тако лепо започели спровођење свог дела.

Све ово време мајка је чврсто спавала. Наједном, усни да улази са сином у једну велику башту. Мирис цвећа и пој птица мамише је да иде даље. Поче да бере цвеће и да плете венац за своје дете, а на сваком листу прочита црвеним словима исписано: врлина, доброта, љубав, самилост и опрост. Дете је трчало пред њом радосно брбљајући, срећно што види толико цвећа и

што чује пој славуја. Али, изненада, све око њих пропаде, башта и цвеће несташе, а мајку обузе нека надљудска сила, која је одвуче далеко, далеко у неку пуну земљу. Крикну и пробуди се. Погледа око себе и убрзо схвати: пред њом дете је спавало и на њеним уснама заигра осмех среће; његови анђели чувари беху се надвили над колевком и пољубили га у чело.

Сутрадан ујутру, чим се сунце пробуди, Интрига изиђе из своје пећине и потпуно прерушена у старицу са мачугом, оде да разгласи од врата до врата да ће неко ускоро одвести дете од радосне мајке, и да ће отимач бити неко из породице. Комшије су поверовале у вест и пожуриле су да упозоре мајку, да опрезно бди над дететом, додавши да се пред њом, у њеној кући, налазе кварни људи који сањају да јој га отргну из руке.

Мајка се сети сна и њено срце се следи од ужаса.

– *Како, ђовика она, ђостоји једна такава сила, сјособна да узме дете мајци? Не, у целој мојој ђородици, не ђознајем жену која може да донесе на свет такав злокобној сина који сања да ми узме једину радост мој живота.*

Јадница није знала да је живот овој причи удахнула Интрига како би је натерала да напусти домовину, да тражи склониште у туђини, где ће бити лакше узети јој дете.

Доиста, чим се мајка нађе са сином у туђини, отеше га. Као рањена лавица, трчала је свуда, вичући: *Сине мој, где си, сине!*

Али уместо јасног гласа детета, који обично тако радосно одговараше када би га позивала, не чу ништа до одјека сопственог гласа: *Сине! Сине!*

У свом очају, подиже главу ка небу, али виде само Духа Зла.

– *Ха! Ха! Ха!*, повика Сотона, *саг си мноћо несрећна, немаш више сина, више та никада нећеш видети!*

– *Милости, сажали се на мене! Зашто ми отије дете, може ли се лишити дете мајке? Ко ће та миловати? Ко ће ђо његовој души сејати зрна доброће коју само нежноћу мајке може тајити. Имај милости, Душе Зла, врати ми сина.*

Али Сотона удари у смех и нешта.

Треба да нађем сина, викну мајка несрећница и брзо, попут светлости, изиђе из куће; трчала је дуго, преко брда и долина, прође реке и језера, летећи попут ластавице. Много саосећајних душа слушаху грдну мајку која викаше: *Сине! Сине!* Али нико не могаше доћи у помоћ. Месеци и недеље прођоше; мрачна јесен скинула је и последњи лист шарене одеће мајке Природе; тужна и хладна зима под маглом покри земљу велом жалости, а јадна мајка и даље није знала шта се десило са њеним сином, али трчаше увек напред у нову потрагу. Ледени духови окруживаху је дивљим крицима, прелећући око ње страшним крилима или вукући је за рамена напред, или је дизаху са земље и носаху је са собом у снежне вртлоге, све док хладан северни ветар шапташе ту ужасну песму, која, када је слушамо из наше топле собе, изгледа као јецај свих душа протераних из Раја.

Али ништа не могаше зауставити грдну мајку, која трчаше вазда напред, вичући: *Сине, сине!* Најзад изнемогла, не знајући, стиже до једне велике долине и учини јој се да је то она иста долина у којој је живела раније, али земља се беше много променила. Примети нарочито

једну огромну литицу, тако стрму да јој се чињаше неприступачном. Ни једна лаконога дивокоза не би се ту могла попети.

Наједном примети једног путника који иђаше њеном стазом.

– *Братише, рече она, ко идоиже ову сџену овде?*

– *То је сџена ири ђавола; идоише је на ово место да сирече једну срећну мајку да ириће свом сину. Иза ове сџене сакрили су деише.*

Чим је ово чула хтеде да се попне на стену, али је путник спречи.

– *Сџани, зар не видиш ову сџрашну ирвалију?*

– Онда ћу гурнути ову стену, повика мајка, Бог ће ми дати снаге.

Узе својим рукама гурати хладну стену, али узалуд; њена љубав беше неизмерна, али сила љубави не беше снажна као сила ђаволска. Плакаше, преклињаше пролазнике за помоћ; али један немаше времена, а други није хтео. Мајка и даље стајаше пред стеном. Дух Зла и Интрига чињаху све да је неприметно удаље. Знала је она да јој је син тамо, иза стене, и ту оста годинама да га чека. Као једину помоћ имаше Наду плавих очију која је охрабриваше њеним благим осмехом.

Дух Зла и Интрига беху најпре пуни радости, док гледаху како пати, али кад схватише да не

одустаје, наредише ђаволцима прљавих канци да држе стену. Већ беше касно, мајчина упорност беше уздрмала стену, а три ђавола, који почеше губити снагу стадоше јадиковати.

Стена је попуштала све више, а Нада плавих очију говорила је храброј мајци: *Найрег! Найрег!*

– *Сине! Где си?*

– *Мајко! Мајко!*

Али то више не беше глас детенцета, већ глас момчића. По последњи пут мајка гурну стену и она паде уз тресак.

– *Где си, сине?*

– *Еишо ме, мајко. Сада нас никакава сила не може раставиџи.*

– *А где су ири ђаволка?*

– *Не илаши их се више, мајко, заиџворио сам их и казнићу их смрћу како не би моџли више никоме наудиџи.*

– *Не, сине, не ради ишо, одговори весело мајка; само нареди да им се сломе роџови; ишо ће биџи наша срећа, а казна њихова.*

Син послуша мајку и ђаволи се вратише у Пакао плачући; а кад ђаволи плачу, људи су срећни.

Наталија, Краљица Србије

Изворник: *Une mère*, Natalie, reine de Serbie, *Le Petit journal*, 1891, Numéro 28

ПРИКАЗИ

Нага Велић

ОБРАЗОВНИ УСТАНАК

Приказ књиге Недељка Д. Трнавца
Обреновићи дејинство и образовање,
Општина Горњи Милановац
и Музеј рудничко-таковског краја,
Горњи Милановац 2015, 215 стр.

Ако живите у Горњем Милановцу или се у њему нађете неким стицајем околности, сасвим сам сигурна да ћете у неком тренутку на његовим улицама сусрести једног Господина, за којег би свака госпођа са ових простора рекла отменог, угледног и елегантног – данас би се рекло, са стилем – седе косе и у црном шеширу, увек добронамерног и благоданог, с којим ћете у разговору осетити благост и одмереност а ипак педагошку убедљивост. Ако вам се ово догодило, или ће се догодити, знајте да сте имали част да сретнете др Недељка Трнавца, професора у пензији Филозофског факултета у Београду.

Проф. др Недељко Д. Трнавац се поводом две стотине година од подизања Другог српског устанка потрудио да из Музеја рудничко-

-таковског краја и Библиотеке „Браћа Настасијевић“ прикупи изворни материјал и припреми подлогу за писање публикације *Обреновићи – дејинство и образовање*, то јест да осветли школство рудничко-таковског краја од 1815. до 2015. године. Ова књига не само да представља образовање у раздобљу од два века већ руши предрасуде о династији Обреновић, разјашњавајући њихово планско и систематско васпитање и образовање. Ова књига завређује пажњу не само са аспекта историјског интересовања за чувену династију већ и због културно-образовних прилика и развоја школства и образовања рудничко-таковског краја, кроз успоне и промене педагогије у завичају, а све то је поткрепљено, документовано и илустровано.

Монографија почиње уводом у којем се обрађује рудничко-таковски крај као завичај Обреновића, потом развој Горњег Милановца и околних села те улога породице Обреновић у културном и образовном развоју краја из кога су потекли.

Први део назван *Хроника о чети породице: Обреновићи, Вукомановићи и Луњевице* – образо-

вањем од *типично сељачкој слоја до вишег грађанској ситалежа*, бави се писмима која су коришћена у то време, манастирским училиштима, погрешном тумачењу неписмености услед непохађања школе, занемаривањем просветне делатности цркве, Милошевом уздицању од слуге до дипломате, државника и реформатора, финансијера и промотера државне школске мреже;

разматра прелазак од манастира до правих школских установа, подржавање школовања у иностранству као и долазак страних лекара и просветара у нашу земљу. Овај део препун је занимљивих детаља о Милошевим законима, политичкој и свеопштој довитљивости. Такође се бави образовањем Обреновића понаособ и боравком Вука Караџића у Црнући, Враћевшници, Брусници и Савинцу.

Други део, под називом *Оснивање школа у рудничко-таковском крају (1815-1903)*, врло прецизно, сликовито и статистички поткрепљено приказује чињенице о становништву, оснивањима првих школа и писмености овог поднебља, како вароши тако и сеоских крајева. У образовању се већ помиње појам *наставленија*, као претходница или зачетак плана и програма према данашњем поимању у педагогији. Званични планови и програми у почетку нису постојали, али се, како се наводи у овој публикацији, садржај учења одређивао према књигама из којих се учило, да би се дошло до првог званичног плана 1838. године у Крагујевцу – *Назна-*

ченије учебни предмета који се у школама нормалним за прво и друго шеченије школско предавати имају. Такође се бави и првим педагошким удружењима.

Трећи део, *Школовање знаменитих личности Рудничко-таковског краја – школовањем до професионалне каријере*, бави се ученим људима из ових крајева. При крају књиге открива се како је Матија Бан написао драму *Таковски устанак*, којој се после Мајског преврата губи траг; професор Трнавац пронашао је текст у збиркама Српске академије наука и уметности и поново изнео на светло дана за прославу два века од подизања устанка.

Издавачи, Општина Горњи Милановац и Музеј рудничко-таковског краја, својски су се потрудили да ова публикација од 215 страна, у тврдом повезу, са насловном страном очигледно инспирисаном неким замишљеним зидом интимне собе младих Обреновића, препуна занимљивих и историјски поткрепљених цртежа, нацрта, докумената, скица и фотографија, буде објављена за дане прославе двеста година од подизања Другог српског устанка.

Драгољуб Пејковић

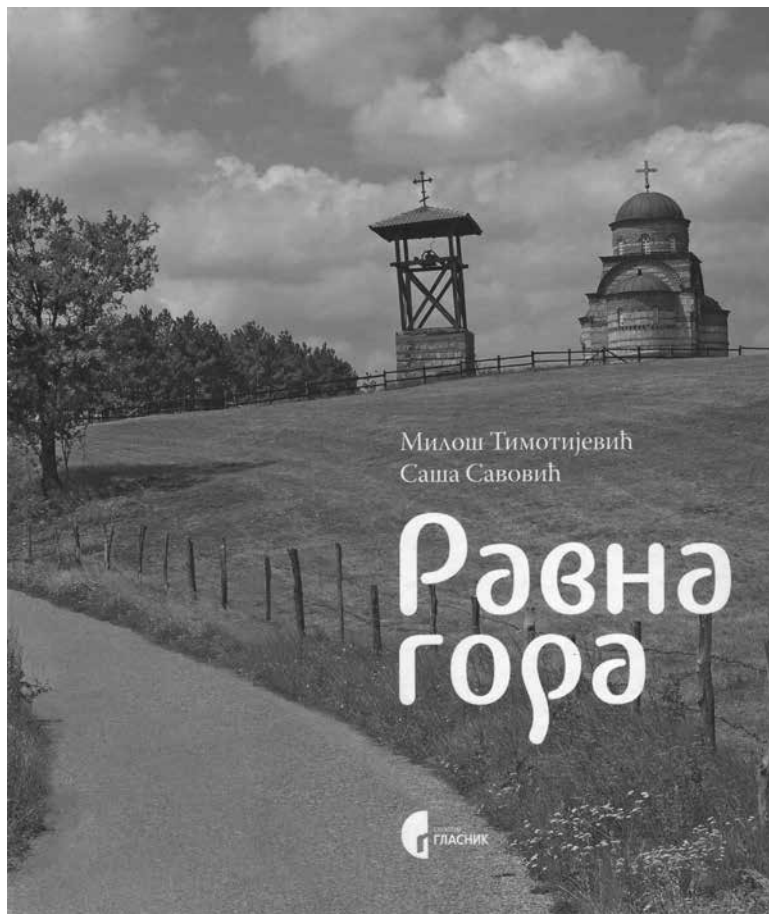
СВЕ БОЈЕ РАВНЕ ГОРЕ

Равна Гора, Милош Тимотијевић
и Саша Савовић, ЈП Службени гласник,
Београд 2014, 291 стр.

Важне и квалитетне књиге, а може бити да је тако и са другим стварима, настају или смишљеним планом и озбиљним радом или неким срећним случајем иза којег, у ствари, стоји упорни, довитљиви појединац. Наравно да је фотомонографија *Равна Гора* плод некаквог договора и плана, издавача, аутора и свих других који учествују у томе, али она је, у ствари, настала ко зна кад у глави и у објективу фотографа Саше Савовића. Јасно, није ми намера да умањим стручни и сваки други допринос историчара Милоша Тимотијевића. Просто од кад познајем Сашу, а то није кратко, у ствари много пре познанства, он је, књишки речено, одлазио у Равну Гору, снимао, разговарао са становништвом, проучавао историју тог краја. Просто казано – газио је тај годинама све равнорске потоке, спавао по колибама, пио, базао, препирао се са сељацима, пластио, седео уз казане с

ракијом, вашарио и ко зна шта све још горе радио. Савовић је доста пропутовао и пуно снимао, али је, због близине, лепоте и ваљда неке недокучиве привлачности, највише, мислим, снимао Равну Гору. Једноставно, годинама је бележио апаратом све могуће светлости и сенке Равне Горе. По сунцу, киши и снегу, ноћу и дању. А Савовић је, нема сумње, изванредан фотограф. Тако је настало прегршт слајдова ове интересантне планинске области. Временом родила се идеја да се ти снимци обједине. И сам Тимотијевић је на промоцији књиге у Горњем Милановцу рекао да се у тим Сашиним лутањима родила идеја о књизи. Следећа срећна околност је што се Саша уоргачио са Тимотијевићем па смо уз одличну слику добили и перфектан тон, што би тв механичари рекли.

Када је *Равна Гора* била још сасвим „фришка“ прво што се истицало јесте да то није још

једна четничка хроника и није поглед на Дражин покрет. Сад се то већ подразумева – очигледно је да су аутори избегли замку да читав пројекат сведу на познату тематику и прву асоцијацију на Равну Гору. Можда су се тиме одрекли извесне тренутне популарности, ако се такве теме још продају, али научни свеобухватни приступ дао је много бољи резултат.

Равна Гора је обимна прегледна студија о географији, геологији, археологији, биологији, зоологији, историји, етнологији и етнографији области око Сувобора. Наравно да није прескочена ни историја из првог и другог великог рата. Након надахнутог предговора, Милош Тимотијевић разрађује геолошку и археолошку тематику, бави се климатским посебностима и живим

светом области. Посебан одељак чини опис села, то јест становништва, која међу собом деле брда око Сувобора и Рајца.

Следи историјски преглед од праисторијске културе, средњег и новог века до времена транзиције и буђења националне свести око тек постављеног бронзаног ђенерала Михаиловића. Ова књига није сувопарни бастрод географске карте и енциклопедије коју ће из прашњаве полице водити и листати само ђаци са одговарајућом тематиком семинарских радова и збуњени четници свих врста и варијација у земљи нам и расејању. То баш не би било у реду за такву

једну луду планинску област и луцидне, широке и свеобухватне ауторе. Штиво је занимљиво, читљиво, није досадно. То је важно. Равна Гора је добила лични опис којим се има поносити.

Просто и кратко речено – фотографије су фасцинантне а текст одличан. Књига је луксузна, тврдих великих корица, па није баш zgodна да се стави у ранац кад се пође на пешачење, али је лепо, рецимо, да се неки део прочита пре поласка у обилазак. Корисна ће бити и за будуће генерације, ходали они самом Гором или историјом својих предака. Сакс и Милош су направили, сумње нема, праву ствар.

Рагивоје Минић

КОСТИ КРАЉА ИТАКЕ

Небојша Савић
Кости краља Итаке,
Чувари, Београд 2014,
109 стр.

Збирка песама *Кости краља Итаке* прво је публиковано дело песника Небојше Савића. Поезија која је годинама стварана као рефлексивна песниковог духовног, мисаоног и књижевног сазревања овом књигом добила је своје обличје.

Аутор је у своју поезију унео много тема, отворио многа питања, константно тражећи одговоре на сву комплексност људског постојања. Чињеница да је егзистенција самог човека најчешће праћена патњом, страдањима, неправдом, али и тражењем смисла у апсурду чија је форма доста слична лавиринту, никако човека не сме поразити. Он мора трагати за својом суштином, својим јаством и сопством. Свестан таквих животних постулата, Савић се кроз смелу и искрену самоспознају хвата у коштац са свим оним што је ништавно у човеку, сурово и готово безгранично зло у овоземаљском свету. Аутор нас својим стиховима упућује ка самоидентификацији са духом и душом који се оваплоћују у логосу, нашем почетку и изворишту, као и исходишту.

Хоризонт постојања данашњег човека као да је срушен. Човек данашњице затворен је у круг, солипсистичан је, отуђен у потпуности, веран искључиво својој сујети, злоби и гордости. Окренут је материјализму и најнижим нагонима, страстима, као и вољи за моћ. Једноставно, сви његови путеви воде ка провалији, очају и незнању. Међутим, Савић својим боготражитељским алузијама људско бивствовање ставља у раван онтолошког и метафизичког. Човек мора тежити вертикали постојања, јер је створен по обличју божјем, и само истрајавајући на том путу он и може спознати своју суштину. Човеково ја би требало да буде сублимирано са божанским Еросом, и у том погледу рационализовано и одуховљено, далеко од нихилизма и суноврата у

коју нас воде наметнути модели психопатологије свакодневног живота. Поруке песника су у том смислу егзактне и упућују нас ка јеванђејској истини, љубави и правди, као и ка етици садржаној у десет божјих заповести, како бисмо открили, и живели живот вредан живљења.

Песме су написане оригиналним стилем, са упечатљивим метафорама које у себи садрже многе елементе филозофског, психолошког, антрополошког и теолошког. Такви су и симболи које аутор често наглашава у својој поезији.

Косћи краља Ишаке аутентично су и вредно поетско дело. Надам се, и желим, да ће песник Небојша Савић и у будућности стварати изузетно вредну поезију и истрајавати у свом стваралаштву.

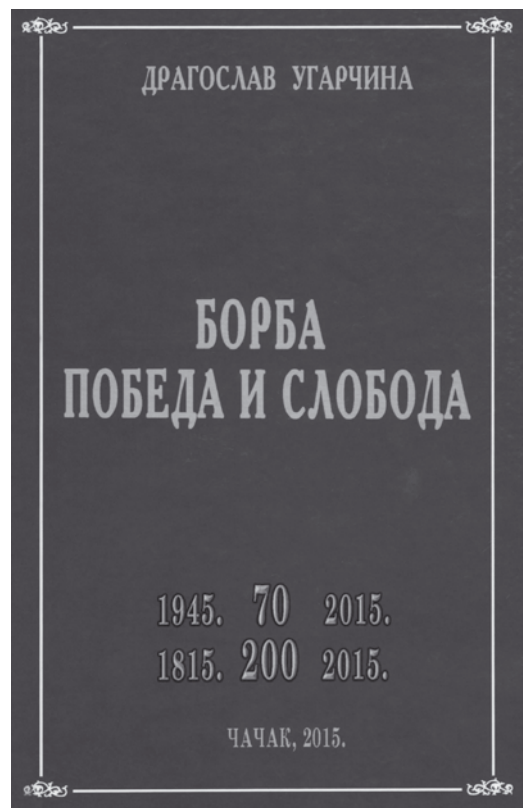
Драгана Перишић

БОРБА, ПОБЕДА И СЛОБОДА

Драгослав Угарчина
Борба, победа и слобода,
Друштво „Др Саша Божовић“,
Београд 2015, 208 стр.

Драгослав Угарчина необичан је књижевни стваралац и посленик. Радно искуство стицао је у привредним организацијама у Београду, Лучанима, Вршцу и Горњем Милановцу, где је заузимао високе и одговорне функције. Активно је учествовао у раду друштвено-политичких организација. Упоредо са својим основним занимањем привредника, бавио се и списатељским радом и почео врло рано да објављује, најпре песме, а онда и прозу и публицистичке текстове. До сада је објавио 40 књига различитог жанра. Био је председник Књижевног клуба *Момчило Настасијевић* у Горњем Милановцу. Председник је друштва *Др Саша Божовић* у Београду и члан *Удружења књижевника Србије*. Због свог преданог рада и активности добитник је низа друштвених признања.

Све што је Драгослав Угарчина написао одраз је његових личних осећања и мотивисано жељом да њему важне догађаје забележи. Тематика Угарчининих песама је разнолика: љубав, носталгија, социјална превирања. Изузетно активан и радознао, записивао је догађаје који

су обележили једно време и судбине необичних људи, или оних које је волео. Није заборављао свој родни крај. Волео је село, али и сва места и људе у којима је, због природе свога посла, боравио. Сви они нашли су место у његовим књигама.

Разлоге због којих је живот посветио писању објаснио је у књизи *Дружење са пером*. Готово све песме Драгослава Угарчине тематски су везане за људе са којима је долазио у додир и чије су га судбине и драме додирнуле. И своје тешке тренутке и личне губитке покушао је да ублажи пишући. И данас ствара са великим ентузијазмом и завидном животном и стваралачком енергијом.

У години када се слави двеста година од Другог српског устанка и седамдесет година од победе над фашизмом, Драгослав Угарчина је дао свој допринос јубилеју, објавивши књигу *Борба, победа и слобода*. Књигу је посветио свим борцима и људима који су свој живот дали за слободу. Угарчина се, на себи својствен начин, осврнуо на жртве од Косовског боја до оних трагично настрадалих у бомбардовању СР Југославије 1999. године.

Песме у књизи *Борба, победа и слобода* подељене су у шест поглавља која говоре о појединим периодима из наше историје, или су посвећена знаменитим Србима и херојима.

Посебно поглавље чине песме посвећене споменицима, сведоцима бурне прошлости и страдања нашег народа.

Занимљиво је последње поглавље књиге које је, у неку руку, порука коју песник упућује мајци и оцу, али и будућим генерацијама, са надом да се неки важни догађаји не забораве.

Важно је напоменути да су у књизи *Борба, победа и слобода* заступљене не само песме Драгослава Угарчине, већ и других аутора, а које су темама везане за важне историјске догађаје.

Драгослав Угарчина је, следећи своје емоције и жељу да важне догађаје забележи, често занемаривао естетичке захтеве, па су му песме стилски неуједначене и, понекад, дечје искрене и наивне. Но, то никако не умањује чињеницу да Драгослав Угарчина својим радом и ентузијазмом врши својеврсну мисију – никад не заборавити своје порекло, своју земљу и претке.

Славица Ђурић

ПОВЕСТ О ЈЕДНОЈ ЖЕНИ

Бошко Ломовић
Књига о Дијани Будисављевић,
Свет књиге, Београд 2013,
166 стр.

Не желим да правим поређење, јер сва велика и хумана људска дела превазилазе и оно што је најхуманије и најљудскије у човеку: помоћи и спасити живот, недужан и угрожен тиме што је одређен расном или верском припадношћу, без намере да било кога угрожава. За Оскара Шиндлера, немачког индустријалца који је од смрти избавио 1200 Јевреја током Другог светског рата, чуо је цео свет. И Ирена Сендлер, спаситељка 2500 јеврејских малишана из варшавског гета две године заредом била је номинована за Нобелову награду за мир. Али за Дијану (Обехер) Будисављевић, рођену Аустријанку која је из крвавих усташких логора током постојања НДХ избавила 15936 беспомоћне деце – углавном српске, са Кордуна, Козаре, из хрватских и босанских села – до појаве књиге Бошка Ломовића знао је веома мали број људи. Знали су историчари, неки преживели логораши и њени потомци. Дело Дијане Будисављевић представља један од највећих хуманитарних подвига у Дру-

гом светском рату. Неке 3000 деце умрло је током спасавања или одмах по напуштању логора, од исцрпљености, глади и болести, а више од 12000 избављене деце преживело је рат. Њеном личном подухвату – названом Акција Дијане Будисављевић – придружило се више од стотину људи, који су сопствену егзистенцију подредили спасавању заточених малишана од сигурне смрти.

Од српских историчара о Дијани Будисављевић писао је др Милан Кољанин, из Института за новију историју Србије. Прва монографија о њој објављена је 2013. године. Аутор Бошко Ломовић пише: *Дијани смо вечити дужници. И они којима је спасила животи, и ми који са закашњењем сазнајемо за њено дело, и сви будући нарашћаји. Ова књига представља покушај да се поново баци светло на стравичан геноцид у усташким логорима смрти, али и на хуману битку једне племените жене која је добровољно заложила свој животи за недужну децу – од новорођенчади до деце од 14 година. Књига је уједно и беспоштедна критика упућена онима који су један неизмерљив људски подвиг намерно турнули у вишедеценијски заборав.* Србија се 2012. године поклонила подвигу Дијане Будисављевић златном медаљом за храброст која носи име Милоша Обилића. Одликовање које јој је постхумно додељено поводом Сретења – Дана државности 2013. године – коначно је скинуло вео заборава са једног од највећих јунака Другог светског рата са ових простора, као и додела новоустановљеног Ордена Царице Милице Српске православне цркве, чији је први носилац од 2011; Његова светост, Патријарх Иринеј, уручио га је њеном праунуку Леонарду Рашици.

Дневник

Према дневнику који је водила током рата, рад на спасавању српских жена и деце започела је у другој половини октобра 1941. године, када је сазнала за велику акцију помоћи коју је Јеврејска општина у Загребу организовала за своје заточене чланове. Према наводима из дневника, њена иницијатива у првом тренутку није наишла на прави одзив, посебно због страха од одмазде, али то се доцније изменило. И поред многобројних тешкоћа на које је наилазила, успевала је да пронађе људе који су чинили што је било у њиховој моћи да прикупљена помоћ стигне у праве руке. Спашена деца била су размештана на разне начине. Део њих био је смештен по хрватским породицама, део по објектима Католичке цркве, а део на местима која су била мало боља од логора из којих су избављена. Због опструкције и отвореног негодовања власти НДХ, храна и смештај су добрим делом били обезбеђени приватним добровољним прилозима грађана. Занимљиво је да је Павелић дозвољавао да Загрепчани удомљавају логорску децу, под условом да буду васпитана у хрватском и усташком духу, чиме би се затро сваки траг о њиховом пореклу. Многа деца одрасла су са промењеним идентитетом и никада нису сазнала истину о свом пореклу, вери и идентитету. Још у самом логору децу су облачили у усташку униформу. Да би помогла српској деци и сама је пуно ризиковала. Обилазећи логоре заразила се болестима које су тамо харале и косиле малишане. Прележала је тифус и доживела три нервна слома. У својој мисији

имала је сараднике као што су професор Камило Бреслер, тада чиновник у Министарству социјалног старања НДХ, сестра Црвеног крста Драгица Хабазин, архитекта Марко Видаковић, Јана Кох, Тајјана Маринић. Дневник Дијане Будисављевић, оригинално написан на немачком, публикован је у само 700 примерака. Покрива период од 23. октобра 1941. до 13. августа 1945. Наводимо један цитат:

10. јул 1942, Стара Градишка. Нека деца већ пре су била предвиђена за транспорт у Горњу Ријеку, а онда су због болести морала остати. Умрла су дјелимично тамо, а дјелимично од нас преузета касније, као и колико тих малих муче-

ника, као непозната, безимена дјеца. А свако је имало мајку која је за њим борко њлакала, имало је свој дом, своју одјећу, а сад је притано толо у масовну пробницу. Ношено девет мјесеци, у болу рођено, с одушевљењем поздрављено, с љубављу његовано и одгајано, а онда – Хитлер треба раднике, доведиће жене, одузмиће им дјецу, иустићиће их да проидну; каква неизмјерна шута, каква бол (...). Прије годне је дошао и Лубурић. Био је бјесан што мора да преда дјецу. Казао је да има довољно кашоличке дјеце која у Загребу расту у биједи. Нека се за њих бринемо. Онда нам је отићи пријетило, да само о његовој доброј вољи зависи хоће ли нас иустићићи из лојора.

Одузимање картотеке

Крајем маја 1945, два агента ОЗНА односе албуме са фотографијама деце. По налогу Министарства социјалне политике Хрватске, 28. маја 1945, од Дијане Будисављевић одузета је и целокупна картотека деце, иако није била завршена идентификација и репатријација. Поводом тога она је изјавила: *Казала сам да ако морам картошку предати, онда ћу му дати све. Кажем му да сам очајно увријеђена. Предајем картошку, биљежнице за налажење неизнате деце, рејсџар за фотографије и биљежницу с пописом особних ознака на деци.* Одузимањем документације Дијани Будисављевић и њеној сарадници госпођи Цакула онемогућено је да даље раде на идентификацији великог броја деце. *Знали смо да ће сада многе мајке узалуд тражити своју децу. Страшно растајање у логорима, дугогодишња чежња за онима на раду у Њемачкој, а сада неће наћи своје најдраже.* Њена по-

нуда да својим радом помогне на идентификацији деце, у Министарству није прихваћена.

После рата

После Другог светског рата отишла је да повучено живи у Инсбрук. Више није говорила о свом раду за време рата и до смрти се није опоравила од последица обиласка логора. Као закључак о овој значајној књизи, која је прошле године добила енглеско и немачко издање, могу се навести речи мр Маријане Матовић: *Документована фотографијама, факсимилима писама и докумената, Књига о Дијани Будисављевић Бошка Ломовића својеврстан је омаж овој Јованки Орлеанки 20. века, чији је подвиг више од постолећа прекривао прах немара, заорава, незахвалности или нечета безочнијег. Коначно је расветљена још једна страница пређушане српске историје.*

Ивана Ристић

КНЕЗ МИЛОШ И ЦРНУЋА

Јевђа А. Јевђевић *Кнез Милош и Црнућа*,
ауторско издање, Крагујевац 2015, 47 стр.

*„Заборав је највећи грех који људи
могу да учине према својим прецима,
њиховим заслугама у историји.
Не мањи грех је знати, а не сачувати
од заборава места која су
обележила нашу историју.“*

(Јевђа А. Јевђевић)

Књига Јевђе А. Јевђевића *Кнез Милош и Црнућа*, изашла је у Крагујевцу, априла 2015. године, као ауторско издање, у тиражу од 1000 примерака. Штампана је на луксузном папиру, богата илустрацијама уз текстуални део који обилује мање познатим детаљима из живота прве српске престонице после ослобађања од Турака. Представљена је на свечаности поводом прославе два века од подизања Другог српског устанка и то на најприкладнијем месту за то - испред Милошевог конака у Црнући.

Аутор Јевђа А. Јевђевић српски је правник и публициста, рођен 1974. године у Крагујевцу. Посебно интересовање му је национална, црквена и историја спорта. Сарађивао је на писању више књига и монографија. Објављивао

је текстове у Зборницима историјских архива у Крагујевцу, Крушевцу и Јагодини, Зборнику Музеја рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу као и у више листова и часописа. Сарадник је Матице српске у Новом Саду на пројекту Српски биографски речник.

На садржину књиге *Кнез Милош и Црнућа* прецизно упућују и два поднаслова – *Кућа кнеза Милоша у Горњој Црнући* и *Прича о првој српској престоници*. Пре главног текста стоји посвета: *Посвећујем својим прецима, који су заједно са кнез Милошем у Црнући, подигли Други српски устанак и развили барјак слободе.*

Ова књига је својеврстан приказ живота кнеза Милоша и његове породице у Црнући, као и двора у коме је заседала прва Народна скупштина, усвојен први буџет и који је представљао врховни војни штаб за време Другог српског устанка. Настала је из потребе аутора да се одужи својим прецима који су били део тог важног историјског тренутка и из потребе да се нагласи значај Горње Црнуће, која је била престоница пре Крагујевца, од 1815. до 1818, а о којој се веома мало писало и говорило. Ово издање представља, на неки начин, исправљање историјске неправде јер се, према изворима које наводи аутор, сам чин устанка десио баш у Горњој Црнући, а не у Такову. То и јесте централни мотив ове књиге.

Аутор нам ову причу приказује кроз неколико тема. На почетку нас упознаје са Милошевом кућом у Црнући, затим дознајемо детаље самог Милошевог пресељења у Црнућу и сведочења о настанку и животу прве српске нововековне престонице, а потом и појединости о подизању устанка.

Личност кнеза Милоша и његове особине као владара и човека осветљени су са различитих страна, а његове врлине аутор описује речима: „дипломатски дар и добро разумевање ситуације, схватање времена и окружења највеће су врлине које су красиле тог кнеза, сељака који је српски народ водио у победу и ослобођење, а да при том није учинио ниједну грешку која би победе у рату претворила у поразе у миру. Зато мудрог и стрпљивог кнеза Милоша сврставамо у ред наших најзначајнијих владара“.

Један део књиге посвећен је причи о дворским кнезовима и управницима кнежевог имања. Посебна пажња посвећена је чуварима куће кнеза Милоша – породици Маринковић, потомцима легендарног племића Радича Поступовића.

Велики део књиге посвећен је Милошевој кући, њеном изгледу, положају, начину градње, изгледу унутрашњих просторија, као и начину живота породице и послуге и односима међу њима. Наводи се податак да је Милошеву кућу Скупштина Србије тек пре око петнаест година уврстила у списак културних добара од изузетног значаја. Та кућа „неми је сведок почетка Милошеве борбе с Турцима и првих година његове владавине. Била је двор кућа, народна канцеларија и скупштина. Неправедно запостављена и заборављена од многих, остављена на милост и немилост сурове ратничке климе, ова кућа је пропадала све више, да би мало била уређена за овај јубилеј“ – речи су које је аутор изговорио на прослави 200 година од подизања Другог српског устанка, испред Милошевог конака. Зато „ова књига спомен је на људе који су у њој живели, људе који су покидали ланце турског ропства и извојевали српску слободу“

као и „спомен на херојско село, једно од најславнијих у нашој држави, село у коме је са породицом живео први српски кнез после Косова, село из ког су потекли многи државни и црквени великодостојници“...

По први пут, у овој књизи, обједињено је скоро све што је писано о кући кнеза Милоша, о томе ко је све живео у њој и шта се дешавало у току устанка и после њега. Детаљно је описан период од 1815. до 1818, период у коме се из те куће владало. У овој књизи налазимо пописана имена свих дворских кнезова и управника имања и списак свих запослених на двору, као и податке о економији устаничког вође и потоњег владара. Конак у Црнући био је један од четири династичка двора, поред оног у Крагујевцу, београдског Топчидера и Пожаревца. Црнућа је спадала у повлашћене општине, где је краљ по Уставу имао права да поставља одређен број посланика, а ту повластицу су још имале и општине Таково и Добриња у којој је Милош рођен.

Кроз цео текст сликовито се приказује живот на сеоском двору и у селу. Наводе се и описују детаљи из живота Милошеве мајке Вишње као и разне анегдоте међу којима је и она о томе како је Милош срео будућег очуха Радована Маринковића. Један део посвећен је и познатој Милошевој афери са Петријом, коју је Милош избегао из турског ропства и довео са собом у Црнућу да буде помоћница Љубици у кућним пословима. Сликвито се описује ситуација која је довела до тога да Љубица убије Петрију и како јој је прво прочитан акт о смртној пресуди, а потом о кнежевом помиловању.

Овим делом, поред тога што су сублимирали до сада познати детаљи везани за живот и владавину кнеза Милоша, освртом који је учинио аутор бачена је нова светлост на догађаје из Милошевог живота и његове владавине, као и на друге личности из периода Другог српског устанка. Анегдотама и деловима народног предања оживљено је и дочарано време у коме су ударени темељи нововековне српске државе.

ОБРЕНОВИЋИ

У МУЗЕЈСКИМ И ДРУГИМ ЗБИРКАМА СРБИЈЕ

II

ДРУГИ ТОМ О ЗАДУЖБИНИ ОБРЕНОВИЋА

Приказ другог тома каталожке
публикације *Обреновићи у музејским
и групним збиркама Србије,*
Музеј рудничко-таковског краја,
Горњи Милановац 2014, 355 стр.

Сећање на српску династију Обреновић, која је водила Србију у најтежем периоду изградње и организације новостворене државе и српског сељака – бившег турског вазала до слободног човека који тежи модерној европској држави, није избледело ни данас, два века после догађаја у Такову, који је ту породицу увео на сцену српске историје – Другог српског устанка. Бројни су видови на који је исказивано поштовање према учесницима и догађајима Србије XIX и почетка XX века, кроз научна истраживања која су резултирала објављивањем публикација, изложбама, трибинама, или, као што је овде реч, пројектом ревитализације наслеђа породице Обреновић.

Први том каталожке публикације *Обреновићи у музејским и групним збиркама Србије* добио награду за Публикацију године Националног комитета ИСОМ-а Србије. Вредно признање и

њиме пружена стручна сатисфакција уредницима и свим сарадницима на овом пројекту, као и позитивне критике и реакције на први том ове стручне каталожке публикације резултирало је, како и један од уредника, Александар Марушић каже, да ниво квалитета никако не опадне у другој свесци.

У прошлогодишњем Слову Ћириловом представила сам први том ове публикације, хвалила уреднике, кустосе – ауторе текстова и пописа каталожких јединица, издавача, читав пројекат. Све то се може рећи и за други том. Уредници (и даље су то Ана Боловић и Александар Марушић, кустоси Музеја рудничко-таковског краја) поштовали су све принципе рада примењених у првом тому ове стручне публикације. Уредници су упорни млади истраживачи, са дугогодишњим научним ангажовањем, и ово је круна њиховог досадашњег рада.

Концепт је исти: свака од установа прво је укратко, основним информацијама, представила себе, а затим збирку која је део баштине династије Обреновић - историјат, структуру и величину. У дужим или краћим текстовима кустоси су изложили везе династије Обреновић и свога краја, шире, односно установе чију збирку представљају.

Попис кашалашких јединица, рађен, као што је већ речено, методологијом израде првог тома публикације, представља стручни попис музеалија које се тичу владарског дома Обреновића или блиских породица, или Србије у том периоду али неким нитима везано за Обреновиће, сложено хронолошким редом – од Милоша до Александра. Све колекције пропраћене су бројним фотографијама, обимним научним апаратом и списком литературе.

Редакцијски одбор чине Слађана Бојковић, Марија Марић Јеринић, Видак Вуковић, др Игор Борозан, Ана Боловић и Александар Марушић, а рецензенти су позната и призната имена у свету српске музеологије, др Игор Борозан и др Милош Тимотијевић.

Ликовно-графичко обликовање каталога естетски је врло лепо и квалитетно урађено, што нисам нагласила за први том. На корицама се налази детаљ фотеље из салона краља Александра који се данас чува у Манастиру Враћевшница. Публикација је из штампе изашла крајем 2014. године.

У књизи се налазе радови 16 аутора који урадили 11 кашалашких пописа из 9 установа и једног музеја. Представљене су музеалије које се тичу Обреновића из: Војног музеја у Београду, Музеја града Београда, Народног музеја у Кра-

гујевцу, Музеја примењене уметности у Београду, Народног музеја у Чачку, Музеја рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу, Дома Јеврема Грујића у Београду, Музеја у Белој Цркви и манастира Враћевшница. Укупно је описано око 760 предмета и докумената на 355 страна. Тешко је у једном кратком тексту дати осврт на целокупни преглед музеалија (п)описаних (у том случају заиста препоручујем прелиставање саме публикације) па ћу овде поменути неке, можда репрезентативније или, за нас који живимо на простору одакле су потекли Обреновићи, где је подигнут Други српски устанак и рођена модерна Србија, занимљивије предмете и документа.

Све оно материјално, или већи део тога, што је нађено у архивима свих врста на територији Србије описано је у оквиру овог пројекта. Сви ти предмети имају историјску, културну или уметничку вредност. Евидентирани су и стручно описане разне драгоцености: делови одеће, лични предмети, посуђе, оружје, комади намештаја, разна архивска грађа, преписке, књиге, фотографије, дела ликовне и примењене уметности, разгледнице, документарна грађа објеката насталих под патронатом Обреновића, одликовања, дипломе, повеље, новац.

Већ на самом почетку Душанка Маричић, виши кустос Војног музеја, напомиње да је сам настанак музеја везан за ову династију - Указом га је основао Милан Обреновић 1878. године. Пошто „терамо воду на своју воденицу“, морам поменути да је у њиховој збирци, на пример, спомен застава која је поклон грађана Рудника и чаша на којој пише „Милош Велики и Војвода Луњевица“ – поклон поводом венчања краља Александра 1903. године.

Данијела Ванушић, кустос у Конаку кнегиње Љубице, наводи: „Сачувана дела, својим бројем и разноврсношћу потврђују у којој мери је уметност као пропагандни медиј, била препозната од стране владајуће куће Обреновића. Почев од проглашења кнеза Милоша за наследног кнеза 1817, сви припадници династије користили су дела визуелне културе у својој династичкој пропаганди“¹ Салонска црвена гарнитура из таковског летњиковца династије Обреновић налази се у овом конаку.

Бојана Топаловић и Мирослав Бановић приказали су Крагујевац, престоницу обновљене Србије по доласку на власт кнеза Милоша Обреновића, из аспекта утицаја Обреновића на политички и културни развој прве половине XIX века - од урбанистичких промена у самом граду и изградње дворског комплекса (Кнежев двор, Конак кнегиње Љубице, Амицин конак као најзначајнији) до оснивања бројних државних, образовних и културних институција (Народна канцеларија, Совјет сербски, прво институционализовано позориште, прве новине, прва државна штампарија, итд). Говорећи о грађевинама насталим у то време а које су, сем одрза владарске идеологије и моћи Обреновића, данас део самог идентитета града Крагујевца аутори текста кажу: „Као сведоци једног времена они су важни у уобличавању слике о друштву, двору и уметности, али и о њиховом међусобном односу током XIX века“² Најбројнији део зао-

¹ Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије, Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац, 2014, стр. 29-30.

² Исто, стр. 51.

ставштине Обреновића у Народном музеју у Крагујевцу су архивалије, као важан извор у упознавању разноврсних аспеката јавног и приватног живота владарске породице. У збирци архивске грађе налази се и део преписке Љубичине и Милошеше.

Колекције које се односе на Обреновиће Народном музеја у Београду представили су Петар Петровић, музејски саветник (представио је 48 портрета Обреновића из збирке српског сликарства XVIII и XIX века) и Евгенија Блануша, виши кустос (представила је 51 цртеж и графику Обреновића у делима уметника из кабинета графике). Углавном се могу видети портрети владара и чланова уже или шире породице, али и призори неких дешавања у Србији тог времена (Срби око гуслара, Проглас српске краљевине).

Из Музеја примењене уметности Марија Бујић, Мила Гајић, Драгиња Маскарели, Биљана Црвенковић и мр Јелена Пераћ представиле су 62 каталожке јединице – од књига, разгледница, фотографија до посуђа, гардеробе и, можда најрепрезентативније, раскошне нарукнице из 1887. године (поклон Велимира Теодоровића Михаилова, ванбрачног сина кнеза Михаила, за храброг српског официра Петра Раносовића, вереника Милеве Вукомановић, унуке Љубице Обреновић).

Радивоје Бојовић, музејски саветник Народном музеја у Чачку, каже да је од Обреновића највећи утицај на Чачак имао генерал Јован Обреновић, брат кнеза Милоша. За ликовно решење његовог грба наводи да он „сугерира јединство врховне и локалне власти од времена Другог српског устанка до стицања аутоно-

мије³ Писма кнеза Милоша и краљице Драге, сабља и пиштољи који су дарови кнеза Милоша утицајним људима тог времена налазе се у збирци чачанског музеја.

О делу збирке која се односи на Обреновиће у породичним збиркама у Дому Јеврема Грујића писала је Ивана Весковић. Чланови породице познатог српског политичара тог времена, Јеврема Грујића били су блиски Обреновићима и Карађорђевићима.

Кустос Игор Вокоун представио је портрет младог престолонаследника Александра Обреновића, рад сликара Симеона Мичина из 1891. године, из збирке Музеја у Белој Цркви.

Посебна занимљивост (и понос) у овом тому публикације чини представљање заоставштине династије Обреновић која се налази у нашем, рудничко-таковском крају – и то у Музеју рудничко-таковског краја и манастиру Враћевшница. Ана Боловић и Александар Марушић су својим текстовима и пописаним музеалијама указали на значајну повезаност Обреновића са нашим крајем, од породичног порекла, историјских дешавања, женидбених веза до бројних ктиторских поклона чланова те династије овом крају.

Кустос Александар Марушић, говорећи о разноврсним, континуираним активностима овог музеја на реafirмацији најмлађе српске династије, каже да су оне „део вишегодишње стратегије локалне заједнице, посебно њеног интелектуалног дела, да на прави начин, ослобођен идеолошких или династичких предрасуда прикупи, валоризује и прикаже јавности расположиве

³ Исто, стр. 209-210.

чињенице за династију Обреновић, која то уистину заслужује.“⁴ Представио је 118 музејских артефаката прикупљених током претходне две деценије колико дуго музеј постоји. Највећи број музеалија припада Историјској збирци. Музејска колекција која је везана за Обреновиће разнолика је: лични предмети (посуђе и лустер из Таковског двора), фотографска грађа и дела ликовне уметности, дописне карте и разгледнице, надгробни белези (нпр. Стоје, Јакова и Ђурђије Обреновић), устаничке „реликвије“ (Остатак Таковског грма – пањ), документарна грађа, дипломе, одликовања, новац.

Посетиоци музеја су увек у могућности да погледају две сталне поставке у вези са династијом Обреновић : *Поклони и ошкунџи – време династије Обреновић* у матичној згради музеја и *Друђи српски устанак и српска револуција 1804-1839.* у Музеју у Такову.

О међусобној повезаности Манастира Враћевшнице и владарске породице Обреновић, у тексту Ане Боловић, сведоче историјске чињенице, приложнички дарови, музеолошка поставка манастирске ризнице, изградња и обнова објеката у манастирском комплексу. Одлука о подизању Другог српског устанка донета је у овом манастиру, у ноћи уочи Цвети, после чега је игуман Мелентије Павловић (касније први српски митрополит и архиепископ београдски) причестио Милоша и устанике пред полазак за Таково. Како се Милош са породицом настанио у брвнари у селу Црнућа, ту се састајала и Народна скупштина. Манастир Враћевшница, због близине са Црнућом, постао је битан у

⁴ Исто, стр. 261.

кнежевом животу. Није остварена кнежева намера да манастир постане маузолеј његове династије, али га је читавог живота кнез Милош називао својим манастиром. Репрезентативни салон краља Александра Обреновића (Париз 1900), лонац и тепсија кнегиње Љубице, Портрет кнеза Милоша Обреновића (рад Ђуре Јакшића из 1859), целокупно „одјејаније“ Мелентија Павловића (раскошна одежа, дар кнегиње Љубице, Русија, пре 1833), *Чишуља – Памјам сијашелнејшаіо и владеџељсџвујушћаіо дома књазеј Обреновича* (штампана пре 1875, касније дописивана имена чланова породице – од Обрена Мартиновића до краља Александар), *Таковски крст* (над којим су Милош и устаници положили заклетву верности прилоком објаве устанка) део су заоставштине династије Обреновић који се чува у овом манастиру. Захваљујући враћевшничком игуману Михаилу Урошевићу сачувана је завеса умрљана крвљу краља Александра и краљице Драге, чији се делови чувају у манастиру Враћевшница и милановачком музеју.

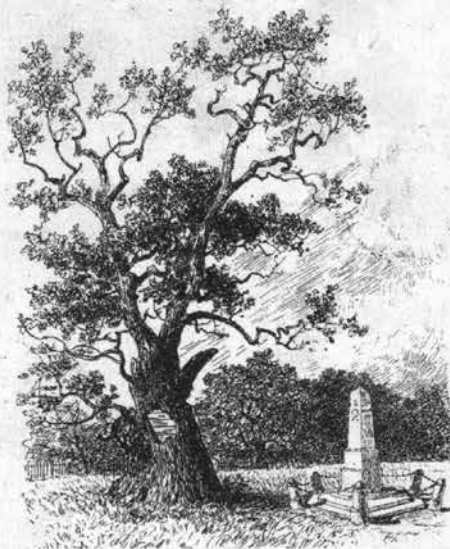
Други том *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије* већ је представљен и дочекан са врло позитивним коментарима у Бео-

граду, Смедереву, Горњем Милановцу и Чачку. Реализацију ове публикације подржало је Министарство културе и информисања Републике Србије.

Истраживачи историје, политике, државности, етнологије, културе и уметности, нумизматике, уопште истраживачи Србије XIX века, неизоставан извор информација и путоказ за даља истраживања наћи ће у првом и другом тому ове публикације.

Ово је велики научни и културни допринос у очувању културне баштине Србије, а и велики глас из самог Такова да су ових година, око двестоте годишњице од самог Таковског устанка, потомци устаника заокружили трагове које су они оставили и, може се рећи, одужили се родоначелнику династије и његовим наследницима. Непорециво је да су се Обреновићи док су били на власти с посебним поштовањем односили према рудничко-таковском крају. Напоменимо то да је ова публикација, својеврстан споменик материјалној, до данас сачуваној њиховој заоставштини, изашла баш у овом крају. До краја ове, јубиларне, године светлост дана угледаће и трећи том.

ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ И ДРУГИ СРПСКИ УСТАНАК

ТАКОВО, Милошев храст и споменик, 1888.

**Изложба књига поводом прославе
200 година од подизања устанка у Такову**

Хол Библиотеке „Браћа Настасијевић“
21. април – 21. мај 2015. године

Ивана Ристић

ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ И ДРУГИ СРПСКИ УСТАНАК

Приказ изложбе
*Династија Обреновић и
Други српски устанак,*
21. април 2015. године

Ове године низом активности прослављен је јубилеј – 200 година од подизања Другог српског устанка. Цео месец април био је у духу те прославе, а Библиотека „Браћа Настасијевић“ дала је свој допринос томе. Изложба која је приређена у холу Библиотеке употпунила је прославу јубилеја на најлепши могући начин.

Аутор изложбе под називом *Династија Обреновић и Други српски устанак* је Марија Петковић, библиотекар и руководилац Завичајног одељења. На отварању је подсетила да је циљ ове изложбе да не треба заборавити да је рудничко-таковски крај историјски важно место у стварању националног идентитета. Српска револуција је најважнији догађај новије српске историје и на више начина везана је за наш крај.

Изложба књига постављена у холу Библиотеке представља избор публикација из фонда Библиотеке који се првенствено односи на борбу и рађање српске државе на почетку 19. века, од подизања устанка 1815. па до краја владавине кнеза Милоша Обреновића 1839. године. Од ослобађања од турске власти Србија је полако али сигурно градила национални идентитет и стварала државу, ослободила се феудалних окова и прошла кроз социјални преврат и културни препород.

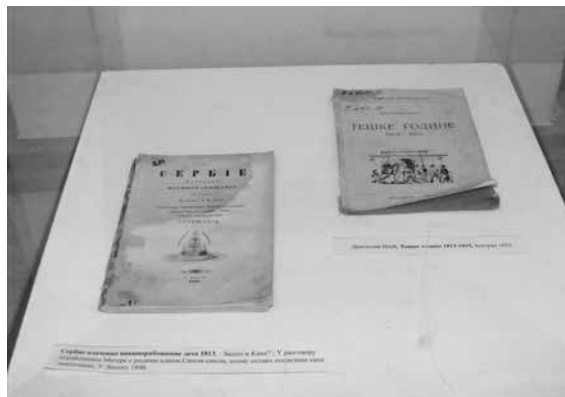
Штампан је каталог изложених каталожских јединица који садржи 69 наслова. Књиге су биле распоређене на 12 постамената. Међу њима било је и новијих издања, као и оних с краја 19. и почетка 20. века. Поред изложбе књига које се односе на Други српски устанак, сам ток и значај устанка, као и неки учесници, приказани су на осам изложбених паноа, и то у оквиру пет тема.

Прва тема носи наслов **Други српски устанак - Цвети 1815**. Односи се на то како је донета одлука да Милош, као најистакнутији човек тог периода и учесник Првог српског устанка, буде изабран за вођу. На паноу је истакнут Милошев поклич којим је подигнут устанак: *Ево мене, а ето вама раја с Турицима!* На другом паноу са истом тематиком је слика Всеволода Гуљевича, на којој се види Милош у црвеном војводском оделу са барјаком из Првог устанка који ће дати Сими Паштрмцу. Графички су истакнуте чувене Милошеве речи упућене турском заповеднику: *Вала, делибашо, ти може бити да имаш куда и на друћу ситрану, али ја заиста немам никуд нећо ми ваља овде мрећи!*“

Друга тема - **Стварање српске државе у мирнодопским условима**. На овом панону доминира фотографија Милошеве куће у Црнући, где је одржана прва скупштина 19. децембра 1815. године и која је први српски двор. Ту је и географска карта на којој је приказано територијално проширење Србије остварено Хатишерифом из 1833, када је Кнежевини додато шест нахија. Султановим хатишерифом из 1830. године Срби су добили право слободе вероисповести и да могу бирати свог митрополита Срби на уместо, до тада, Грка. Мелентије Павловић постаје први београдски митрополит.

Празник Цвећи, као дан сећања на подизање устанка у Такову 1815. године био је најстарији и најугледнији ошћенародни празник Кнежевине и Краљевине Србије ... Кроз поштовање националне прошлости и популарисање таковској меморијалној тојоса Обреновићи су покушавали да потврде и ојачају владарски ауторитет династије и Таковски устанак, као државотворни мит, учине делом заједничкој националној идентитетској.

Трећа тема – **Милош Обреновић (Добриња, 1783 - Београд, 1860)** садржи биографске податке о Милошу, родоначелнику српске династије Обреновић, вођи Другог српског устанка, српском владару, државнику и дипломати; о његовој апсолутистичкој владавини и државничким успесима, али и о Милошевој абдикацији 1839, мада је као кнез био на челу Србије поново од 1858. до 1860. Графички су истакнуте речи: *Нововековна српска држава никла је из борби генерација Срба у првој половини 19. века, вођених Милошевом непоколебљивом државничком и вла-*

дарском палицом. Такође, садржи и биографске податке о његовој породици, мајци Вишњи и жени Љубици.

Четврта тема – **Устаници и виђенији људи** представља многе од истакнутих личности Другог српског устанка, као што су, поред кнеза Милоша: Милентије Павловић, Арсеније Лома, Никола Милићевић, Лазар Мутап, Атанаско (Танаско) Рајић, Јован Обреновић, Тома Вучић Перишић, Милић Дринчић.

Пета тема – **Династија Обреновић и рудничко-таковски крај**. На овом панону истакнут је цитат: *Целокућна историја династије Обреновић, од подизања Другој српској устанка 1815. па до Мајској преврати 1903. године, везана је*

за овај крај. Од родоначелника династије, Милоша, па до последњих њихових владара, Драге и Александра Обреновића, Таково су доживљавали као својеврсну династичку баштину. Не само да су издвајали рудничко-таковски крај као историјски важно место у стварању националне идентитетне, већ су му се одуживали у виду књижевности и дали на значају владарским посетама овом крају. Зато је овај панно обogaћен фотографијама и сликама задужбина: Цркве Свете Тројице, Цркве Светог Саве на Савинцу, Цркве у Брусници, конака у манастиру Враћевшница, двора у Такову, Манастира Вујан, Гимназије „Таковски устанак“...

Отварање изложбе употпуњено је и драмским елементима. Ученици Гимназије „Таковски устанак“ читали су делове из текста Сипријена Робера *Словени у Турској : историја Милоша*, које је са француског превео Дејан Ацовић, те кнеза Михаила *Милош Обреновић или поглед на историју Србије од 1813. до 1839. године*, који је кнез написао као одговор француском учењаку, због његове беспштедне и повремено неправедне критике Милошеве владавине.

У току изложбе, у позадини хола, приказани су слајдови мотива из Другог српског устанка и знаменитих личности тога доба.

МАГНОВЕЊА И ОДЈЕЦИ

Магновења и одједи – научни скуп
поводом 120 година рођења
Момчила Настасијевића

Чини се да о Настасијевићима знамо све, што је потребно, и о Момчилу, некако највидљивијем члану, како се то обично каже, чувене уметничке породице. Стварајући у узаним оквирима једне периферне културне области Европе, изражавајући се на једном малом словенском језику, постигли су много. Кад год говоримо о њима не можемо да не поменемо салон породице Настасијевић, стециште духова посебних формата, сваки са трагом у култури овог народа. Данас, добрано зашавши у трећи миленијум, када је све око нас тако другачије, а опет, толико безнадежно исто, с висине гледамо на оне – критичаре, теоретичаре, културне и јавне раднике – који су са омаловажавањем говорили о културним постигнућима „наших“ Настасијевића, не успевајући да пронађу, или не желећи, кључ за читање и рецепцију њихових дела. Уопште узев, некада болно несвесна праве снаге и стања „ресурса“, ова је култура знала, некада

недопустиво често и замашно, да одбаци неке своје посленике. Мала те константно слабљена разним историјским несрећним околностима, српска култура повремено није била свесна чињенице да је њен пуноправни члан и онај што пише стихове пуне безнађа за кафанским столом и онај што излива чист метал у патриотским и друштвено пожељним обрасцима. Шта тек рећи за женске ствараоце – знамо њихова имена – на које се знало обрушити тешком, мушком, академском артиљеријом – *Добро дошли у њакао*, рече чувени Миланковић Ксенији Атанасијевић.

У развојном току сваке културе долази до периода поновног вредновања, читања и рецепције; то је, између осталог, и показатељ њене виталности. На нашем малом, локалном плану већ неколико година траје тај процес кроз манифестацију *Дани Настасијевића*. Некада успешно, некада мање успешно, понекад трапаво и импровизовано, махом садржајно и испуњено,

ова манифестација тежи томе да реактуализује и учини видљивијим стваралаштво Настасијевића, посебно Момчила, изнимне и усамљене појаве у српском песништву. Говоре се стихови, постављају драмски текстови, нотне партитуре оживљавају у оном простору којим господари највише метафизичка од свих уметности. Спотичемо се о тежак Момчилов песнички израз, размишљамо о тим тајанственим речима – *шмоло је*, на пример – питамо се да ли добро ишчитавамо ту навигацијску карту и има ли још каква скривена хрид у дубини. Некада, у ре-

тким и драгоценим тренуцима, долази до просветљења, нарочито када у походе дође гост из другог света, не из стране земље или другог града, то су само „техничке“ чињенице, него из света филолошке науке и заната, области истрајног, полаганог и детаљног читања и доживљавања; то је уједно и свет, рецимо то, љубави, трајне, према тексту као културном феномену прве врсте.

Премда су у досадашњим програмима *Дана Настасијевића* доминирали, да тако кажемо, извођачки и представљачки садржаји, у оквиру

манифестације у 2014. години, дошло је до значајног искорака у једном другом, такође плодносног смеру. Библиотека је, заједно са Институтом за књижевност и уметност из Београда, 8. октобра 2014. организовала научни скуп под поетичним и прикладним називом: *Момчило Настасијевић: мајновења и одјеци*.

Инспиратор скупа, професор Јован Делић са Филолошког факултета у Београду, на самом почетку је – дајући ритам и правац расправи – покушао да одреди место поезије Момчила Настасијевића у оквиру српске авангарде; Александар Петров, са Универзитета у Питсбургу, полемисао је са сопственим ставовима изнетим у тексту од пре неколико деценија: *Књижевни усамљеник Момчило Настасијевић*. Матерња поезика и појам матерње мелодије били су предмет излагања зналца Настасијевићеве поезије и госта *Дана Настасијевића* од пре неку годину, професора Филолошког факултета, Александра Јеркова. Естетика Казимира Маљевича и Момчила Настасијевића и неке од паралела у њиховим промишљањима проблематике живог уметничког стваралаштва, уз указивање на недоследности у Настасијевићевом ставу према механичкој репродукцији уметности, садржај је расправе Бојана Јовића са Института за књижевност и уметност. Јелена Панић Мараш, са Учитељског факултета у Београду, и Јана Алексич, са Института за књижевност и уметност, говориле су о модернистичком сензибилитету и третирању стваралаштва у мисли Настасијевићеве. Такође сарадници Института, Драган Хамовић и Светлана Шеатовић Димитријевић, пружили су свој допринос анализом развоја На-

стасијевићеве музичке драме и лирске поетике те природом његових лирских кругова. Концепт хронотопа Михаила Бахтина примењен је у излагању Недељке Перишић о прозним саставима Момчила Настасијевића. Рецепцијом његовог дела у конкретним друштвеним и културним околностима, нарочито у периоду након Другог светског рата до седамдесетих година 20. века, те заступљеношћу у антологијским репрезентативним изборима, бавили су се Марко Аврамовић и Владан Бајчета, са Института за књижевност и уметност, док је о белешкама Настасијевићевим излагала Дуња Ранчић са Учитељског факултета из Београда.

Умеће учесника скупа да материју, потенцијално оптерећену тежином академског дискурса и стручним терминима из области теорије књижевности и уметности, учине јасном, доступном и разумљивом, посебан је квалитет догађаја. Уз понеку анегдоту, умешни *apte dictum* те указивање на детаље о којима обично не размишљамо – какав је однос Момчила Настасијевића према филмској уметности, примера ради – скуп је оправдао своје место у оквиру манифестације *Дани Настасијевића*, донео један нов квалитет и указао на могућности даље разраде појединих тема које су овом приликом само назначене. Библиотека ће се потрудити, у складу са могућностима и у сарадњи са Институтом за књижевност и уметност, да у догледно време изда Зборник радова са научног скупа *Момчило Настасијевић: Мајновења и одјеци*, и да их тако учини доступним широј заинтересованој јавности и научним радницима.

КОНКУРС

Библиотека „Браћа Настасијевић“ из Горњег Милановца расписује
Наградни конкурс

Салон Настасијевића

Категорије конкурса обухватају песму, кратку прозу и есеј у књижевним видовима те фотографију и видео рад у аудио-визуелним. Оквирна тема конкурса јесте стваралаштво чувене уметничке породице Настасијевић, премда ће стручни жири који именује Библиотека у свим категоријама ценити и остале самосталне и аутентичне уметничке прилоге.

Као и ранијих година, позивамо ствараоце свих узраста - ученике основних и средњих школа, затим одрасле - афирмисане и неафирмисане. Запослени у Библиотеци немају право учешћа на конкурс.

Технички услови:

За књижевне радове: Текстовете достављати *искључиво* у електронској форми, у PDF и WORD формату, фонт Times New Roman, 12; обим текста не би требало да прелази 15000 карактера (са размацима). Библиотека задржава право евентуалног лекторисања прилога, због објављивања, уз консултацију са аутором.

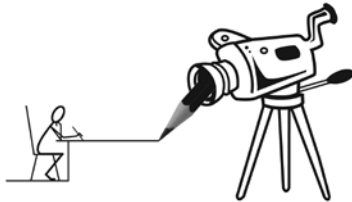
За аудио-визуелне радове: Фотографије достављати у JPG формату. Видео радови не дужи од 3 минута MPEG формат.

Конкурс је отворен од **8. јуна до 15. септембра** 2015. године. Стручни жири ће **20. септембра** 2015. објавити резултате конкурса. Награђени књижевни радови биће објављени и промовисани у зборнику Библиотеке „Слово Ђурилово“, а аудио-визуелни радови биће изложени и приказани током манифестације „Салон Настасијевића“ у октобру 2015. Ауторска права и међусобни односи учесника конкурса и Библиотеке биће уређени уз поштовање позитивних прописа. Уз широко поштовање слободе уметничког стварања, Библиотека задржава право да не узме у разматрање радове који промовишу било који облик нетолеранције.

Све радове доставите на е mail адресу: konkursgmbiblioteka15@gmail.com

Контакт:

gmbiblioteka@gmail.com
www.bibliotekagm.com

РЕЗУЛТАТИ КОНКУРСА

САЛОН НАСТАСИЈЕВИЋА 2015.

Овогодишњи наградни конкурс Библиотеке под називом *Салон Настасијевића* у потпуности је оправдао своју намену и покренуо ствараоце да делају. Од неколико десетина приспелих радова, у области књижевног стваралаштва – поезија, есеј, кратка проза те фото / видео израз, стручни жири у обе категорије нарочито је издвојио оне који су својим стваралачким претпоставкама на трагу књижевног и културног деловања чувене уметничке породице и са собом носе онај препознатљиви траг спремности да се учествује у културним стремљењима.

Књижевне форме – поезија, есеј, кратка проза

Стручни жири у саставу: Никола Радосављевић, Милица Пантовић и Сандра Планојевић истакли су и наградили следеће радове:

Поезија:

1. *Реквијем*, Ана Убавић, Блаце
2. *Старински мотив*, Мирослав Јозић, Смедеревска Паланка
3. *Портрет*, Слађана Обрадовић, Ниш

Есеј:

1. *Јуџира и вечери Момчила Настасијевића: фолклорни елементи*, Даница Ђокић, Јагодина
2. *Коб и раскоб – функција ониричких и омајних очију у приповедачкој прози Момчила Настасијевића*, Милица Вучковић, Ниш
3. *Првих шест у ојлегалу седмој лирској круа*, Душан Милијић, Књажевац

Кратка проза:

1. *Смрт и њени хирови*, Дијана Чоп, Београд
2. *Човек који је двапут живео*, Невена Бошњак Чолић, Београд
3. *Правдина*, Саша Станковић, Власотинце

Похвала у категорији поезије за радове дечјег и омладинског узраста:

Завидим пшеницама, Марко Јовановић, шести разред, Београд

Књије су мостови што спајају људе, Лука Максимовић, шести разред, Ниш

Фото / видео радови

Стручни жири у саставу: Анка Павловић, Саша Савовић и Бранка Вучићевић Вучковић истакао је и наградио следеће радове:

Фотографија:

1. *Сенка 3450*, Војислав Војо Пештерац, Чачак
2. *Пишци*, Бојан Пајић, Чачак
3. *Без назива*, Невена Живановић, Неготин

Похвала:

Mysterious Takovo, 22. 3. 2015., Младен Михаиловић, Горњи Милановац

Видео:

Похвала:

Салон Насџасијевића, Страхиња Радовановић, Београд

Похвала:

Скривени простор, Жељко Марјанов, Београд

КАТЕГОРИЈА ПОЕЗИЈА

РЕКВИЈЕМ

Ја сам човек од папира,
моје су речи отисак моје луде узавреле крви
крици понављања у покушају да разумем
поему суза од формалина, гротеске мојих
плесних врлети
сломовете мојих самилосних слогова,
злочесте саучесничке лажи мог ума
што срцу константно подваљује
туђе животе,
које он с понављањем и гађењем живи,
осмехе што лепи за химере,
љубави што лепи за утваре
и понављања која чини да разуме немогуће
парадигме...
Све што имам су ове руке,
што издајнички се склапају око сопственог
врата у грчу трансa,
дивље копије мог прстења што крварећи
умиру
и опадају у супе од помија туђих живота...

Ово сам ја,
ништа велико
све мало
све што јеца ходајући
и ломи се плешући
да оправда живот,
да оправда себе
у мисији како сопствену смрт надживети,
како себе преварити,
животу подвалити,
бога одбацити
и остати жив,
прегазити маглу сопственог леша,
згаженог песништва
што смеје се свом осмеху у лице
јер пева својој тузи
слатке веселе оде
док се она цепа кроз поломљена огледала,
док жагори кроз врцава стакла.

Хорде се батргају у екстази процветалих
пупољака зла,
и све је песма, све што је бол,
све је уметност
што пупи и зри ван граница могућег,
све је лепо
што ниче као нови живот
ван тог мртвог сна,
ван тог страха умрети, умрети, умрети
и са чистотом погледати у своје стаклене очи,
лудило просвећеног,
еманација битног,
све што имамо сада је реч,
и реч је песма,
крварећа песма,
која васкрсава у слоговима бола
и слама ти срце,
свака реч је део те велике Речи,
што као чиода убада
и на сваком убоду је цвет,
смрт је моја башта,
седите и уберите цвеће мог лудила,
омиришите дубину моје душе
и плешите док не паднете
у сам амбис среће,
што вас опчињава.
Не брините,
то ме не боли,
душа ова постоји да се људи поје њеним
соковима
и да дишу њене мирисе,
док их походи срећа мог маленог постојања.

Ана Убавић,
Блаце

СТАРИНСКИ МОТИВ

Чишћајући Момчила Насћасијевића

1.

Сћани не мини вапио је песник
госпу ли своју њену сенку или
прољедња сласћ док кроз тмицу чили
као кроз слутњу што чили несвесник

И злашан облак, *граћано* док мили
понад родине стукне ти пред ликом
и славуј својим утаји се кликом
кад зором глас ти мекан ко у свили

заплави јавом и миље раскрили
Ал госпа мину ко *умин из рана*
Са њом и мирис песникових дана

Чак јој и сенке неста у час тили
као да себе прошлости утрапи
тихо док *шуја* у камену зјапи

2.

Тихо док *шуја* у камену зјапи
а очај вреба свој трен кад ће доћи
песник *све самљи* под пазухом ноћи
кадикад стихом тек чујно завапи

госпи да приђе његовој самоћи
у тихе позне сате што тишином
мрморе горком упорном истином
да „живот није што и пољем проћи“

Јутро већ руди гасну мрака моћи
и фењер дана *чемером просијрели*
спокоја дашак и часак весели

и надин титрај у својој пуноћи
хотећи срећу до дна да искапи
Ал она мину – дан се вајом напи

3.

Ал она мину – дан се вајом напи
пред вајом стукнув видело се стамни
шкргутну стрепња кроз час непојамни
и лепрх слутњин мир до дна искапи

Пустош ћутњина ко да час је срамни
лину уокруг, горку чашу доли
(*С вечери, шуто, ко коме џлен, ко ли*
коме гост биће кад палацну пламним

жалцима сумње и фруљењем тамним
узгиба свет се песникових туга
из којих госпин смешак као дуга

каткада нерв му такне луком сјајним)
Нестаде госпе Хуји леден вечник
Расапну ум се – клону душин весник

4.

Расапну ум се – клону душин весник
тихо ко травци кад се нагне травка
ливадом куд се зрења чује јавка
и руди лето – што би реко песник

То лето њој је тек бледећа ставка
тек стаза мрава кроз подножја власти
грешка сред које заборав се клати
и призор празног у ком кликће чавка

Њен заборав је око сваког зглавка
тог лета сплео по бусију таме
по младинама разасуо чаме

на чемер свео сваке зоре мравка
Непамћењем јој узгибо се бесник
игрив ко слика коју сни болесник

5.

Игрив ко слика коју сни болесник
немир цигуља лелујавом јавом
оквири горким и истини стравом
и худим стихом врве ко обесник

Тај стих ће песник (не плати ли главом
погледа брид јој на своме образу)
принети на дар госпоином одразу
кад стигне кругу бескрајном и плавом

Прахом кад време џосје плитку стазу
куд су се тајом виле жудње нити
та плавет у се немире ће свити

(као у неком немом игроказу)
кад раскош мере за безмерје трампи
наоко љупком мишљу која хлапи

6.

Наоко љупком мишљу која хлапи
у млаком рују тромим предвечерјем

безгласи као опоро паперје
што пада с туга виоравих тлапњи

У парафрази мұка (испод стреје
бившега дома) на длану тишине
цвет један свели (остатак истине
да се ту било – ту где сада звер је

нехаја стигла) памћењем промине
да параболу утеклу пред болом
плати гротеском опором и голом

А насред сцене (с кулисом празнине)
док туге дахћу и големи зјап им
стшани не мини ево и ја вапим

7.

Стшани не мини ево и ја вапим
под небом које ипак још се плави
док с тугом сестром шестарим по јави
за треном наде ког за покој сапим

И моја госпа (као кад по трави
меканој ветрић зањише празнину)
налик на сенку видокругом мину
и привид светла згруша ми у глави

Не цели швој лек сећањем ми лину
горка мисао давно упесмљена
ко бодља зебње тугом опремљена

кад бридне нервом на суштост сумњину
кроз коју срља безума намесник
кликтав ко резил и бивши чудесник

8.

Кликтав ко резил и бивши чудесник
стих је сад ево мера за тескобу
сувишна раскош у пустом недобу
и у празнини бесмислен учесник

Једини гост што сврати ми у собу
кад год уокруг зазуји самоћа
и дође време опороба воћа
и пробехара мисао о гробу

Прокапље кроза њ космичка хладноћа
утули ритам сапне мелодију
од цика зебње створи опсесију

мотив помагли а риму снемоћа
па ћути сужањ худ на лирској мапи
исмејак дана са нишчим у капи

9.

Исмејак дана са нишчим у капи
ево где ћутим надомак сванућу
са ветром што се помео у прућу
ко стари мужјак испред младих сапи

Видик се бистри у орном прегнућу
тама се смешта у пређашње време
а орне слике једне старе теме
зуре ко коров у срушену кућу

Госпине мисли новој стази стреме
нове јој снове нове зоре руде
и нове туге нове јаве буде

и нове зебње постелој јој нéме
и чуђењем јој вршља неумесник
мистичар празног и тугин извесник

10.

Мистичар празног и тугин извесник
и помна ћутња ко *сен из незнани*
мој стих се свео на монолог вајни
страствене жеље да буде уклесник

у мермер-време на худој колајни
стозубих зебњи и сторуких патњи
у тáму који с бесмислом у пратњи
зјапи у живот ко безизлаз трајни

Каткад сећањем ко прозор на тајни
глас ми њен сјане и разгали тмушу
и врисак светла за трен такне душу

па се све слегне у непреглед тамни
и у самоћу откуд вапи песник
о чијој глави муца стих-удесник

11.

О чијој глави муца стих-удесник
худи је појац с жаром испод коже
коме се јутром помрчине множе
да песми буду смисао уресни

У горком дану кад се сумње гложе
и песма тупо блене за нигдином
и несни разум вијају тишином
он само каже: ипак си ту, Боже

у тој ће речи (нахушкан истином)
с уздахом који смисао је песме
смислити разлог песми с којом не сме

да буде стаза кораку госпоином
док му кроз ум се врзма мрмор тлапњи
тихо ко ноћу туга кишних кáпи

12.

Тихо ко ноћу туга кишних кáпи
(јер туга – то је доказ да нас има)
другујем с господом у јаловим снима
и гледам како ћутња кап по кап им

у непамћење слаже и отима
прошлим данима по шаку-две смисла
и како грешна нада несувисла
пеља ко вапај иња по окнима

Самрџина ова нема ноћ покисла
што помно блене у мрак из сонета
да л опет саму себе одгонета

грезнући у хир сопственог промисла
као бруј пчела кад хрли у вресик
истином лирском кроз узгибан жестик

13.

Истином лирском кроз узгибан жестик
лутам ко јалов ветар по пустари
све мање оран да са звезда старих
призовем наду да кане у бресквик

бивших плавети и јава нестварних
јер већ одавно тек узник сам ћутњин
и безлик станац усред вира слутњи
(где именујем боје доба тамних

кад разум неми јер неумље тутњи
а сребро зрака мре у муљу житком
и глас одсечен од речи ко бритвом

лелуја празан по пучини смутњи)
ко да сам нечем неумитном весник
врелини врео како каже песник

14.

Врелини врео како каже песник
прашњав од снова од тишине таман
зурим из празног у глуви параван
иза ког тмуром стозуби извесник

тугиних шара и лед њихов страван
а стазом која личи на гротеску
госпиног трага у јаловом песку
још увек хуји плав сан што се (сламан

вртешком дана) талози у фреску
са њеним ликом на тлу акростиха
у мелодији којом струји тиха

присутност стрепње с надом у одблеску
из које једном ко да сна је весник
стјани не мини вапио је песник

15.

Стјани не мини вапио је песник
Тиха док *шуга* у камену зјапи
Ал она мину дан се вајом напи
Расапну ум се клону душин весник

Игрив ко слика коју сни болесник
Наоко љупком мишљу која хлапи
Стјани не мини ево и ја вапим
Кликтав ко резил и бивши чудесник

Исмејак дана са нишчим у капи
Мистичар празног и тугин извесник
О чијој глави муца стих-удесник

Тихо ко ноћу туга кишних кâпи
Истином лирском кроз узгибан жестик
Врелини врео како каже песник

Мирослав Јозић,
Смедеревска Паланка

ПОРТРЕТ

Глумци броје
Моје доласке
И одласке
Упорношћу,
Проналазећи себе
У мојим ципелама.

Остаје само
Та пренаглашеност свега
Због које спорије ходам.

Или то они моје кораке воде.

Поклекнем претоварена
У осами, без јадања
Док сенке баца
Безгласна туга
Надошла из
Утробе вулкана.

Намера ми је
Да публици у сумрак
Пред свој рођендан
Оставим свој портрет.

Намерно.

*Слађана Обрадовић,
Ниш*

КАТЕГОРИЈА ЕСЕЈ

Даница Ђокић, Јагодина

ЈУТРА И ВЕЧЕРИ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА: ФОЛКЛОРНИ ЕЛЕМЕНТИ

За Настасијевићеве летописе понора и узлета људског постојања индикативан је наслов његовог никад написаног романа, *Пусићинак у трагу*; чини нам се да је, одбивши да се приклони наметнутој атмосфери рата и послератних егзалтација и револуција, покушао да упориште нађе у вечном наспрам историјском времену; у иском, у прапочетку свега; у успостављању битних, основних вредности у поезији. У свом знаменитом есеју *За мајтерњу мелодију*, Настасијевић каже: „Егзотика је нешто горе него пресадити целу биљку на тле где не успева. Она је, откинута пупољак у зачетку да би вештачки за ноћ процветао.(...) За биљку најплодоносније су могућности на родном тлу.“ (Настасијевић 1991: 42) Тајна тог тла сачувала се у језику, који елиптичношћу и херметичношћу чува есенцију

балканског поднебља; огласила се кроз звуке Настасијевићеве фруле, пробудила живе, али и мртве, унела сетни, женски сензибилитет народних бајки, лирике и балада, занемарила епске узлете, церемонијалност и подигнути глас. Прва два лирска круга његове знамените збирке *Сегам лирских крујова – Јушарње и Вечерње*, започињу и затварају древни соларни круг, истичући прстенасту, кружну, затворену композицију саме збирке, која од конкретног (природа), преко мистичног, оностраног, завршава *Огјецима* истих стварносних слика. Размеђе светлости и таме, зоре и сутона, заправо је микропланска представа основног градивног принципа Настасијевићеве збирке, оног *conjunctio oppositorum* – а, савршене спреге супротности и дијалектике природе; нама се притом чини да песник трага за

јукстапозицијом, тачком у којој су сједињени увор и извор, за непрекинутим трајањем и обнављањем животних циклуса. Такво исконско стање налази још једино у питомој, култивисаној природи. У прва два циклуса пробуђени сневач се кроз радости живота и апологију Еросу полако приближава сну и смрти, приводећи крају кружно кретање свог боравка на земљи.

Нужно је почети са програмском пролегоменом, *Фрулом*, која доноси мотиве, тематику, али и поступак које ће Настасијевић потом варирати у осталим песмама. Она нас својим осмерцем из народне лирике уводи у искон и вечност, отвара нам колективну фолклорну меморију и кроз њу, као медијум, проговара језиком минулих векова и тајном мртвих пастира. Фрула свира парадокс¹ Настасијевићеве поезије, оно бивање као смену трајања и нестајања; њоме се радосни дах *жално у дољи разлеже* (Настасијевић 1968: 11), покојници призивају љубавнице, а песма је кићена сузом и крвљу. Откуда смрт и живот заједно, еротско и загробно толико близу? Одговор лежи у трећој строфи, у фолклорном фразеологизму у коме се осећа звук матерње мелодије: *С неба ме стрела ранила, шамна ме земља њечила* (11). Архетип Велике Мајке и њен амбивалентни карактер хранитељке и сахранитељке, родиле и крваве прождирачице своје деце, спојен је овде са другом архетипском представом: космичком свадбом земље и неба (hieros

¹ „Парадокс је најадекватнији израз митске онтологије, јер почива на двогубости која не приморава на избор, која је узглобљеност два света што се подједнако желе и не желе, али која једино у тој узглобљености и двогубости могу представљати пуну стварност“ (Крагујевић 1976: 121).

gamos), преко мотива златне стреле, вилинског, Аполоновог оружја². Ова праслика земаљског, женског принципа биће конститутивна за многе Настасијевићеве песме и лирске кругове, садржане управо у дијалектици природе и постојања.

Следећих осам песама могу се разумети као варијације уводне, односно као песнички одговор на задату тему. Иза сна, зором, па росним јутром према бујној и чулној зрелости поднева и сунца на зениту, лирски субјекат се заједно са цикличним кретањем природе приближава увенућу и смрти. Смењују се песничке слике које славе пантеизам и уједињују песника и биљке у велику, јединствену породицу живих бића. Све је ту у духовној и чулној спреси, те се песник без икаквог одстојања обраћа јасикама, моли извор – воду да га помене, девојке зре заједно са трешњама и презревају када и грозд; на крају, као врхунац пантеистичког слављења природе, дафинини пупољци маме младог, нељубљеног покојника, или покојницу. Интересантно је приметити и богато жанровско прожимање у иначе веома кратким Настасијевићевим песмама. Загонетке, клетве, бајковити мотиви, лирске обредне песме и многи други облици усмене књижевности често су основица за даљи лирски преплет. У песми *Јасике* наилазимо на транспоновану и притом до основних

² Секула Бановић, јунак десетерачких песама и бугаршлица о Другом Косовском боју, своју митску смрт дугује управо златној стрели са неба, ниоткуда, која га на смрт рањава. Из студија Ивице Златковића и српске митологије знамо, притом, да злато носи онострани, хтонични потенцијал; „Тако су и у источној Србији замишљали загробни свет: ‘Тамо је све од злата’“ (СМ: 205)

обриса редуковану народну легенду о проклетству јасикиног дрвета на вечно треперење. М. Матицки у структури песме проналази прикривену словенску антитезу, захваљујући којој одгонета смисао ове етеричне лирске минијатуре: јасике не дрхте у зори због зиме или страха, већ трепере тајну из сна. Примећујемо још један мотив митолошког значења, мање транспарентног додуше: белина, која је по Тихомиру Ђорђевићу знак жалости (в: Ђорђевић 1939: 25), испољава се у свој ширини спектра у целој песми: беле и сребрне јасике, зраци јутарњег сунца, хладне капље, магле које вију *млечно коло*, зима... (Настасијевић 1968: 12), те уз доминантни мотив сна можемо јасно наслутити онострану симболику. Амбивалентно значење има и извор из истоимене песме; то се види већ у мотиву воде, који је у народној књижевности по правилу опасно место сусрета са нечистим силама (вилама, вештицама, русалкама...), али истовремено има и лустративно значење, нпр. у обредној поезији, нарочито у песмама о Ђурђевдану и Јеремијиндану. Настасијевић је овај древни мотив неизмењен транспоновео у своју авангардну песму, те његов хтонични смисао налазимо у мистичном *оруна присоју*, у које се позивају умрли *срменим жубором* воде (13). Иницијални мотив девојке на извору такође је формулативан и карактеристичан за љубавну и породичну лирику, али му је значење осенчено потенцијалним сусретом са нечистим силама.

Зајутарје је тематизовано у песми *Румена кай*, у којој се завршава сан и сневање: *Златокоса враћолију доснева* (14), а наступа апологија дневне светлости и соларног начела, тако важног за фолклорни хронотоп. Фолклорни симболи

који индикују ову тврдњу везују се за женски принцип: златокоса девојка, љубичица (девојачко цвеће, које је и у народној лирици често њен супституент), али и змија присојкиња (присојна је осунчана страна) савијена у котур, попут сунца. Постоји извесна тензија између соларног (златокоса) и хтонског (змија) принципа, што је, уосталом, поларитет на коме је и изграђена збирка. Румена кап је вероватно јутарња роса, а она у народним песмама увек слугује са оностраним, небеским, сугеришући прозраност и даљину (уп. Сувајчић 2012: 17). Са бљеском дневне светлости и сунцем у зениту, почињу да се концентришу еротски мотиви; тај пантеистички модел спајања вегетације и човека и еротизације природе преузет је из фолклорног текста и контекста. У великом броју лирских песама девојке разговарају са цвећем, биљке симболишу однос двоје љубавника, или се флоралном метафориком дискретно сугерише ласцивна тематика. Еротско и плотско, чулно, притом је веома важно за Настасијевићеву поезију, која преко конкретног долази до трансцедентног, творећи тако оно што је Леовац термилошки одредио као *стиришћуелни вишализам* (в. 1983: 116 – 117). У песмама *Зора*, *Ђурђевици*, *Сан у њодне* и *Грозд*, директно се посредством Einfühlung – а повезује еротски набој и женско тело са вегетивном симболиком. Жена има важан удео у свим култовима плодности, а неретко је и приношена земљи као жртва, у циљу да се имитативном магијом опонаша мистични ритуал *Свете свадбе*. Настасијевићева девојка

*Уснама њујољ у цветање маме,
негрима ѡрешње у зрење*

(Настасијевић 1968: 15),

са усана јој пламти *ружа*, у недрима руде *шрешње*, кожа јој је као *маховина*, те у свему подсећа на Весну, паганско божанство пролећа, или какву горску вилу словенског пантеона. Топлота и *бризање* врелине и страсти попут Ђурђевске ноћи приближава нас врхунцу телесности, те се већ у девојчином пољупцу који носи *презреле брескве сласи* (17) намах почиње осећати труљење, пропадање, *зрење љубави*. Паралелизам између пуцања плода грозда и смокве из које се цеди сласт, и женског тела које *љубављу презри, наукуне* (18), следећи је у низу наговештаја приближавања Ероса и Танатоса и пролегомена за финалну *Дафину* која сан коначно приближава смрти, а праскозорје вечери. У атмосфери предвечерњег повенућа, како природе тако и нељубљеног покојника или покојнице, једино сеновита, демонска дафина букне *иуиољ прецвешању, смрти нељубљено разбуди* (19). Табуисана граница између света живих и мртвих дезинтегрише се; неутажена страст има снажну моћ да је укине (индикативан је феномен *Сахране као свадбе* којим се неутралише таква могућност), а њен *шмоли*, тешки, загушљиви мирис, мирис биљке у пуном цвату, *сабласно маме у шаму* (19). М. Шутић ову опасну могућност повратка неискоришћеног потенцијала младалачке страсти тумачи кроз архаичну метемпсихозу, која заговара могућност повратка у живот одређених компонената душе. Камен који притом треба навалити на гроб еквивалент је глоговом колцу, а веровања метемпсихозе блиска повампирењу (в. Шутић 1979: 93 – 100).

Circulum vitae, митско кружење времена, довршава се у *Вечерњим песмама*, које су истоветне са претходним на нивоу топоса, али су

другачијег сензибилитета, смисла и колорита. Тренутак борбе дана и ноћи, лиминална позиција међе светлости и таме, у Настасијевићев свет уноси чист егзистенцијални немир и страх, а свака од песама слуги или експлицитно тематизује смрт. Међутим, „са смрћу у песму улазе религиозни симболи, фолклорни импресионизам (претходних песама, Д. Ђ.) натапа се православном мистиком (Деретић, 1045)“, тако да је овај циклус мање светован, макар *овосвећован*, а више оностран, мистичан и обојен неком неодређеном слутњом. Усмено опет откривамо свуда: песничке слике бреза и врба, сеновитих шума и вода, сестрином руком везених ружа, али и словенска антитеза у самом тексту, позадина су хришћанским мотивима. Љиљани из истоимене уводне песме традиционални су симболи девичанства у нашој народној књижевности, те на истој симболичкој равни овде умиру девице, а око те централне смрти плете се свеопшта и етерична атмосфера умирања: дан се топи, љиљани су прецвали, а *шојле йониру реке* (Настасијевић 1968: 23). Фолклорног је порекла и златна нијанса која боји целу песму, о чему смо раније већ говорили, а што можемо аргументовати већ првим стиховима следеће песме, *Биљкама*:

Ближи се.

Златна одора на њој.

Смрћу йозлати (25).

Јесења раскош умирања тематизована је на пантеистички начин, у потпуном складу лирског субјекта и биљака које је посестримиио. И у следећој песми у низу (*Вечерња*) опет наилазимо на флорални мотив из фолклорног миљеа; бреза је у нашој народној религији добила симболи-

чно значење женског почела и женских демонских бића; овде је успостављен паралелизам између самотне уздрхтале брезе и драгане на клонућу дана. Бреза је аналогна жени и у песми *Сушон* из истог лирског круга. Адаптираном словенском антитезом песник се пита је ли беласање њеног тела у сутон заправо бреза, која белином своје коре и женским почелом одговара улози драге? Али ипак је симболика и значење врбе најочигледније транспоновано из народне књижевности и фолклора: „у њима (етиолошким легендама, Д. Ћ.) се говори како је Богородица проклела врбу између осталог, и због тога што су од врбе били направљени ексери којима је Христос био прикован за крст. Зато врба нема плодове, под њом нема сенке, изнутра је трошна итд“ (СМ: 99). Бесплодно врбово дрво сматрано је сеновитим, дакле демонским, нарочито у вези са водом. Додоле су се огртале врбовим прућем, а врба изнад воде станиште је водених демона и душа умрлих. Настасијевићева песма *Врбе* тематизује умрлу драгу, чија се коса пореди са њеним лишћем. Чини нам се да се мотиви косе, воде и умрле драге могу разумети као инкарнација русалке, умрле неударе девојке или душе утопљенице, која обитава поред воде, чешљајући своју дугу косу. У наведеним стиховима, који својом сугестивношћу одузимају дах, сеновитост врбе неоспорна је, као и чињеница да је песник, свесно или вођен ритмом матерње мелодије, транспоновано архаични мотив из нашег фолклора у свој авангардни текст:

*Кад умрем, чекај ме
на води међу врбама
и оне иако*

*сане од сеће на веки
чекају неке жуборе из незнани*

(Настасијевић 1968: 31).

Мотив русалке односно, оквирно гледано, мотив превремено умрле младе девојке која није завршила свој обредни иницијацијски пут и стога представља опасност за патријархалну заједницу, у назнакама можемо препознати и у песми *Чесми крај њуша*. Овде долази до интересантног феномена дезинтеграције свадбеног ритуала, иначе осмишљеног да обезбеди плодност природи:

*То женик сваише њроведем.
Крв њјаним бризга на ресе,
занајо, сејо,
мре ми на руци невестиа (27)*

У песмама овог лирског круга неретко наилазимо на недовршеност и недореченост, не само на језичком плану и плану стиха: у песми *Сушон*, на пример, песма је *недојевана*, а лирски субјект *недољубљен*. Чини се да је у *Вечерњим песмама* основна позиција Настасијевићевог човека лиминалност, али никако и нецеловитост, која ће бити тематизована у песмама које говоре о градском, урбаном простору. Лирски субјект ових првих, конкретних и материјалних песама свакако је јединствен са природом; то што он у вечерњим песмама умире, пати или тугује само је логични одјек умируће природе и вечерње сете, природни и непрекинути ток од извора ка увору: „Изумрети у златној испуњености јесени, овејана је радост исхода, не пропаст. Док је права пропаст стремкнута у сву страхоту неиспуњености“ (Настасијевић 1991: 78).

Јединство и хармонија са природом и природним циклусима преко је потребна човеку који

се од ње одвојио, човеку који је изашао из вртлога ратних страхота; нису му, по Настасијевићу, неопходне егзалтације, револуције и огорчење. Напротив, наш песник излаз види у тихом повлачењу у своје сопство, од искони једно и јединствено, у блискости са земљом мајком која нас храни и растаче; у вечном времену, сакралном због свог цикличног дисања са природом. Настасијевић је своју лирску збирку почео митским соларним циклусом, а завршио га годишњим циклусом природе у песми *Прича*. Љубавници који у јесен газе по помрлом биљу, зими по скрипутавом снегу, а у пролеће и лето, руку под руку, сведоче буђењу и обнављању вегетације и клијању природе, излаз су који нам авангардни песник, *поштомак старих маја и јустињак у граду*, оптимистично нуди.

Литература:

Деретић 2004: Јован Деретић. *Историја српске књижевности* – 4. проширено изд. – Београд: Просвета, (Београд: Војна штампарија).

Ђорђевић 1939: Тихомир Ђорђевић. *Белешке о нашој народној поезији*. Београд: државна штампарија краљевине Југославије.

Крагујевић 1976: Тања Крагујевић. *Митско у Настасијевићевом делу*. Београд: Вук Караџић; Београд: Просвета.

Леовац 1983: Славко Леовац. Момчило Настасијевић. Горњи Милановац: Дечје новине.

Настасијевић 1968: Момчило Настасијевић. *Седм лирских кругова*. Београд: Просвета.

Настасијевић 1991: Момчило Настасијевић. *Есеји, белешке, мисли*. прир. Новица Петковић. Горњи Милановац: Дечје новине. Београд: СКЗ (*Сабрана дела Момчила Настасијевића*, књ. 4)

СМ: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. Редактори Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић. Београд: ZEPTEK BOOK WORLD, 2001.

Сувајџић 2012: Бошко Сувајџић. *Дновидеводе: фолклорни елементи у српској књижевности*. Нови Сад: Orpheus; Нови Сад: Сајнос.

Шутић 1979: Милослав Шутић. *Слика светиња у поезији Момчила Настасијевића*. Београд: Просвета.

КОБ И РАСКОБ – ФУНКЦИЈА ОНИРИЧКИХ И ОМАЈНИХ ОЧИЈУ У ПРИПОВЕДАЧКОЈ ПРОЗИ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

У ноћи тринаестог фебруара 1938. угасио се живот великог слутника, многочулног песника и метафизичког ромара Момчила Настасијевића. Из ове се земаљске вароши, трошне и буновне, смерно како је и живео, преселио у вечност. Има нечега светачког у животима медитативних и тихих људи; има нечега још више светачког у њиховој смрти. На крају овоземљског живота, њихов је прави почетак. *У њочешку беше реч*, сведоче свети списи, али не откривају да пре тог почетка, била је недокучна тишина. Исконску тишину, то прадавно ткање најсуптилнијим енергетским нитима, могао је да осети Момчило.

И за наше би доба Момчило Настасијевић био особена појава, а повучене и мирне природе, загледан у онострано, са истанчаним чулом за ритам језика, али и ритам универзума, у време када су се у српској књижевности калила нова изражајност, он је био посве оригиналан. Због специфичног стила, којим је преспајао модерно са традиционалним, није

лако могао бити сврстан у неки од авангардних праваца. У његовом каледоскопском стваралаштву преламају се различити утицаји: један део долази од анахронског схватања света сачуваним у фолклору, миту, легенди и народном стваралаштву, што се највише учитава у његовој приповедној прози. Приметан је и утицај средњовековне књижевности, тачније, хришћанства (као и старе религије која се више тиче обреда и обичаја), а то долази отуда што је Момчило, између осталог, темељно познавао фрескосликарство. Песнички је сродан неосимболистима, а у прози реалистима које је прожело симболистичко наслеђе.

По Настасијевићевом мишљењу, уметник треба превасходно да буде свештеник, маг, са оним што је симболичка стварност. Опозицији стварност-нестварност он додаје *наг-стварности* и из ње црпи најинспиративнију снагу за своје стварање. Видовитост не значи само предвиђање будућности, то значи

и видети све као једно и недељиво, где је и најмања ситница од космичког значаја. Да би се суштински разумело *Једно*, да би се продрло до сржи лепоте и истине, у времену аутоматског духа се то може учинити на само један начин: повратку природи, стапањем са њом, искреном љубављу према ономе што јесте и што нуди. Тек таквим интимним доживљајем духа, може се догодити Велики прасак надахнућа, могу потећи речи, „почетак стварања из себе“. И како се све одвија у циклусима, онда је почетак истовремено и крај, а нема ни једног ни другог, него вечног кружења које се нашем спољашњем оку приказује под маском пролазности. Унутрашње око није склоно обманам, баш као ни унутрашњи глас, дубока лична и колективна материја: оно ће увек видети макар обриси иза граница.

Настасијевићев симболизам, који је његовој природи био тако прирођен и који се у њему учврстио још више студирањем француског језика, будући подигнут на темељима романтизма, каткад бива чист романтизам, и то нарочито онда када говори о националним стварима. Кроз есеј *У шражењу себе* (1935) Настасијевић је изразио незадовољство колективним потискивањем народног блага и гушењем стваралачког идентитета, јер примећује да наш, српски појединац, иде свим околним путевима, само не путем изграђивања из родних снага, на своме дому. Нови *културоносаи*, који није кадар да из родног тла извуче најбоље плодове и најсочније сокове, лаком је да се дограђује на било којој туђој традицији, било којим туђим материјалом.

Оно што би код Настасијевића био национализам, није ништа друго него огромна тежња за духовним препородом и враћањем старим вредностима, а који су садржани у архаичној култури и фолклорној основици. Светлана Милашиновић запажа: „Удахнуо је домаћој традицији нови живот и она је кроз њега и захваљујући њему поново пропевала.“¹ Један је од ретких који је успео да унесе и утисне естетски смисао у фолклорно, национално, изворно, да га вине у свепрожимајућу контемплативност.

Поједини проучаваоци Настасијевићево филозофско-естетичке погледе доводе у везу са филозофијом живота (витализмом), а та се веза испољава, пре свега, у поезији, јер поезија својим сензибилитетом пружа могућност увида у тајне егзистенције, потврђујући панкалистичко уверење о лепоти као свеколикој основи. О поезији у својим есејима Настасијевић казује: „Поезија је да прожме, не само додирне“², став помало сличан Дучићевим поетским принципима, јер оба су песника веровала да преко естетског чина човек ступа у додир са универзалношћу. Анализирајући три јединства Момчила Настасијевића (песник, приповедач, теоретичар), Зоран Гавриловић издваја Настасијевића најпре као песника, „који је читаво своје дело обележио унутрашњим напором за остваривањем једног низа симбола и израза који треба да се

¹ Светлана Милашиновић, *Есеји Момчила Настасијевића*, Мали Немо, Панчево 2011, 27.

² Момчило Настасијевић, *Есеји*, Штампариија Драгута Грегорића, Београд 1939, 90.

везују за духовна наслеђа³, а „ти симболи су једини пут којим се неизрециво преводи у изрециво“.

Потпуно различит у сваком од жанрова које је стварао, а опет карактеристичног јединства, са лепотом као матрицом и трепетима балада и предања, у приповеткама је Настасијевић више него на (пре)егзитенцијалне и естетске, сконцентрисан на етнолошке и есхатолошке (пре)окупације. Проза, уосталом, захтева други ритам, како сам тврди у чувеном есеју *За мајтерњу мелодију*: „Проза је само даљи излаз из поезије, кад се већ изгубила моћ мелодијског саопштавања.“^{4 5} Миодраг Павловић Настасијевићеву прозу види као сагледавање судбинских кореалата у животу појединца и заједнице. Судбинско је означено и магијом, чији су корени неразмрсиво у миту. „Магија је основни и пресудни облик опажања, сазнавања, доживљавања и деловања у митско време.“⁶ Мит је ушао у фолклор, ритуале, снове, индивидуално и колективно несвесно, да је постао неодвојив део живота, његова конститутивна вредност.

Као што и роман тока свести дугује миту извесне подстицаје, тако и Настасијевићева проза захваљујући миту прави токове надсвести или међусвести, оног простора у коме се сакрално укршта са профаним, а кобно на гротескан начин постаје катарзично. Попут

³ Зоран Гавриловић, *Неизвесности – огледи и критике* (1952-1985), Народна књига Београд 1985, 132.

⁴ Момчило Настасијевић, наведено дело, 40

⁵ Исто, 40.

⁶ Зоран Глушчевић, *Књижевност и ритуали*, Београд 1998, 7.

чардака из познате народне приче, *ни на небу ни на земљи* налази се аутентични приповедни свет Момчила Настасијевића. Страсти готово станковићевског еротоманизма, извитопереност жудњи, сабласни сусрети, слут кисмета, све је то завијорило *Тамни вилајет* и провашарило *Хроником једне вароши*. Зашто је Настасијевић, спиритуалан и виталистички песник, у приповеткама одлучио да „иде до грозоте“ (И. Секулић), да се из поетских заноса баци у бајања и чарања? Зато што и то демонијачко улази у састав трансценденталне есенције и тајне мрачних сила јесу можда и најснажнија иницијација за интеракцију са оностраним, јер човек жели да дозна узроке страхова, снова, смрти и судбине.

Проучавалац фантастике у нашој књижевности, Сава Дамјанов, у религиозно-фантастичним спевовима, чија је главна оса магијско веровање, уочио је и закључио да кроз фантастичне елементе „проговара метареално и невидљиво, а које посредним спиритуалним путем треба да утиче и на физичку, видљиву стварност“⁷.

Настасијевићеви приповедни јунаци обликовани су фантастично-мистички; реално-психолошка карактеризација недорађена је, јер пишчев циљ и није било индивидуализовање књижевних ликова. Због тога се они могу и треба да посматрају као маловарошка заједница која дише једним плућима, а када се јави каква пукотина, сваки припадник те заједнице преживљава разапетост. Интересан-

⁷ Сава Дамјанов, *Вршкови нестварног*, Службени гласник 2011, 158.

тно је да су о тамновилајетској вароши поједини критичари имали потпуно различите импресије. Славко Леовац слику света коју је дао Настасијевић опажа као скромну, готово аскетску, „чак ако је реч о облапорним, незаситим људима“. Исидора Секулић, пак, види раскош: „Раскошан је живот у том тамном вилајету где има зла, где се хоћу и морам збуњују и замењују.“⁸ Живот ту нема контуре села и града, мисао нема границу, осећање се распростире, осећање је знање, „директно знање које је само себи довољно“⁹.

Лепо примећује Исидора да народ тамног вилајета вреба и налази митске силе. Понекад су оне ониричког порекла, а врло често се драматично приказују људима у њиховој свакодневици, кроз разна судбоносна збивања са исходом смрти, лудила, нестанка. Мада је проза сама по себи усмерена више на епски ритам, Настасијевић успева да у дијалоге својих јунака унесе и нешто лирске лепоте која мелодично обликује ужас. И ужас је наслеђе, све је наслеђе: грехови предака манифестују се у виду проклетства на потомке; ћерке наслеђују понашање од својих мајки, а са њим и често кобне последице. „Мали живот паланке под сенком је мистерија Вечног и воље Универзума“¹⁰, „варош је сва у трптајима праисконске таме“¹¹.

⁸ Исидора Секулић, *Из домаћих књижевности* II, Stylos, Нови Сад 2002, 256.

⁹ Исто, 257.

¹⁰ Мухарем Первић, предговор у: Момчило Настасијевић, *Живи песници*, Нолит, Београд 1963, 40.

¹¹ Владимир Димитријевић, предговор у: Момчило Настасијевић, *Хроника моје вароши*, Горњи Милановац 2003, 21.

Једна од основних одлика Настасијевићеве поетике, по речима Светлане Милашиновић, јесте дуализам: човек се опредељује за добро или пада у самопоништење. У моментима када надвлада нека страна сила, када ликови падну у тешку омају и неразговетност, опредељење не постоји, постоји само препуштање, чудан и чудесан флуид између кобног и раскобног. Примордијални човек, будући привржен природи, способан за комуникацију са вишим неотелотвореним сферама, поседовао је моћ да разуме тајанствена померања, за разлику од човека каснијих епоха, који је, по речима Станислава Винавера, олако одбацио и презрео сујеверја, који би за све да пронађе речи, а то није могуће, јер се колоплет магије претапа у језик немушти.

Где уста заћуте, где речи затаје, појављује се друго *средство* комуникације: очи, поглед. Очи су прастари симбол душе, веза са светом снова, али и светом урока. У причи за коју је добио једину награду током свог живота, *Зайис о даровима моје рођаке Марије*, приповедач после вести о Маријиној смрти одлази, вучен неком загонетном силом, у њену кућу и од бабе која ју је чувала, дознаје како је Марија живела. Ликови код Настасијевића пролазе кроз турбулентне трансформације које их на крају сасвим сламају; најчешће све мирује до тренутка када неко или нешто активира коб, како се то десило Марији у највећем цвату њене лепоте, али лепоте која је урокљивим очима правила немире и нереди: због ње је син оцу обио чекмеце, калфа поткрадао газду, ортак ортака, „па је пијанка, и лудовање, и разбијање, и лом отуда сокаком“ (Настасије-

вић). Особа која је под силином неког урока изазива немир код свих осталих, било да је жива, или да јој се мртвој помиње име. Помен урокљивих и урочених прате необична понашања, пада се у необуздани сан, дозива се смрт која не долази.

Очи, нарочито лево око, одаје злокобност, „лево око мига нечастијем“ (*Истинословац о међулушкој смушњи*). Стара веровања широм света једнако леву страну проглашавају баксузном, лошом, назадном. А грешницима као што је то био отац Тодор (*Реч о животоу оца Тодора овој и оној свети*), страда десно око, о чему се у вароши шири глас да је то урадила вештица, да му оскрнави снагу која долази од десне стране.

У браковима грешнице и анђела, какав је био брак Мартиних родитеља (*Прича о злом угесу Марше девојке и момка Ђенадија*), наслеђе не претеже на *анђеоску* страну. Свезнајући приповедач открива Мартину лозу, мајку која се вероватно бавила црном мађијом или је неком другом (можда исто наслеђеном) дивљошћу залуђивала мушкарце, заводила их до тачке кључања ником се не дајући. До кобног сусрета Марте и Ђенадија долази у цркви. Настасијевић је склон контрастним сликама ради већег ефекта, или ради потврђивања теорије о Једном: религија и сујеверје су се дуго мешали код нас, јер је хришћанство преузело матрицу старе (тзв. ратарске) религије, али оба имају основу у борби демонског и анђелског, добро и зло као вечне опозиције. У том смислу се поново јавља идеја о вечном једном, о вечном враћању истог, став који је карактеристичан за магијски до-

живљај света, а тиче се протицања времена. Време не нивелише грехове, него као да их узбуркава још више. Време када је Мартина мајка злоделовала по вароши не мислећи на своју душу, враћа се да би се осветило њеној јединици кроз поновљено грешно понашање. Мартин демонски поглед у цркви је њен црни ореол. Од када је са Ђенадијом укрстила погледе, као да је раскрстила са разумом; у њој се пробудио мајчин ген: сачекивала је на раскрсницама и по крчмама луталице и трговце, и погледом их довлачила у блуд. Мрачним силама се ни крчком свешћу не може одупрети, узалуд казује: „Људи, не замерите мени, грешници, ја можда нисам ни своја ни сама, а можда све ово из неке невоље чиним.“ Она ће убити Ђенадију, па полудети, или обратно, а онај свезнајући приповедач, који је и свеслућећи, иако је видео Марту непосредно пред злочин како хода ка уклетим јасикама, утонувши у сан није успео да спречи несрећу.

Лајарије по ноћи, најдужа приповетка *Тамној вилајети*, према мишљењима критичара, сва је у наборима метафора, да прераста у алегорију. У првом њеном делу опет је реч о жени и њеној моћи, испољеној и кроз начин како се (не одједном) појављује у сну Кочи, главном лику и уједно наратору приповетке. Ово је Настасијевићева приповетка најбогатија езотеричним елементима. И Кача је заведен у коло варке, ноћ и омаја се спуштају на њега („У том замотавању осећам коб.“) Сан (девојачки) у овој је причи у функцији весника Качовог доласка. Девојчин поглед је с оне стране зида, одакле очекује остварење пророчанства. Све се дешава у магновењу, тело је

нестабилно, пред очима се час „сморкава од милине“, час се обневиди. Очи нису у служби само овога света, и питање Качино: „По чему ћу знати јесам ли при свести?“ алудирају да је све то могућно бесвест, сан.

Хроника вароши, као и Исидорина *Кроника іробља*, слика живот паланке одређен неукротивим Хроносом. И овде је дата коб подређености нечему што је изнад људског бића, а што је сурово и страшно до изможености. У Хроници све врви од боја, звукова, деце, клетве (која се указује кроз сан). Функција очију је у пореклу имена ликова (Вида), у пролазу до митског кода. Поглед је усмерен ка земљи која је оваплоћење женског принципа, плодне и полне стихије. („У земљу гледа, као да поји очи из ње“, прича *Наход*)

Преко очију је људска душа разоткривена као функција космичке пулсације (Зоран Глушчевић), као стално врење судбине, пут до *шамної вилајеша*, али и до светлости спознаје. Маја Рогач као „повлашћени облик сазнања код Настасијевића“¹² види интуицију, која представља основ мистичког дискурса и која је изнад интелигенције, трансфер од ефемерности до етеричности.

Дубоко интуитиван, магичношћу магнетисан, Настасијевић као мантру записује: „У свету наћи себе, свему се саопштити, до заборава свог избора, до расплинућа ствари у истоветност бивања...“ Његов је микрокосмос хроника макрокосмоса, путовање у раскоб.

Минијатурним везом своје безграничје. Нама на дар.

¹² Маја Рогач, *Фигуралности и фигуративности*, Службени гласник, Београд 2008, 56.

ПРВИХ ШЕСТ У ОГЛЕДАЛУ СЕДМОГ ЛИРСКОГ КРУГА: ПЕСНИК МОМЧИЛО НАСТАСИЈЕВИЋ

Одавно се за поезију Момчила Настасијевића (1894–1938) као синоним узима *седам лирских кругова*, према организацији стихова коју је песник јасно и прецизно успоставио, премда није стигао да то и објави у целини. Као ретко који песник тог времена, Настасијевић ће своју (прву и за живота једину) збирку песама – *Пет лирских кругова* – објавити тек у 38. години живота, када су песници његове генерације имали иза себе и по неколико штампаних збирки. Међутим, иако Настасијевићев песнички опус није обимом велики, то се никако не може рећи за естетску страну тог дела, него се, штавише, „невеликост тога дела схвата као нужни услов за његову прворазредну вредност“.¹ Наиме, песник је објављивао (односно припремио за штампу) само оно за шта је, након исцрпљујућег рада, био потпуно

¹ Милосав Тешић, *Певање као сурова и врла мера ћушања*, поговор у књизи: Момчило Настасијевић, *Седам лирских кругова*, приредио Милосав Тешић, Чигоја штампа, Београд 2008, стр. 124.

сигуран да досеже савршенство којим је тежио. Настасијевићев педантан рад најбоље се огледа у чињеници да су неке песме сачуване у преко десет верзија. Кад знамо колико је песнику требало да уобличи и до врхунца доведе започету мисао, јасно нам је да супротстављени однос (ниског) квантитета и (високог) квалитета није могао бити друкчији. Смрт је, међутим, пресекала тај темељни и савесни, али зато веома спори и за тадашње прилике неприметни рад, тако да је, изван седам циклуса, остало још доста незавршених песама.²

За живота познат само ужем кругу читалаца, Настасијевића ће разумети и као духовног претка прихватити тек нове генерације песника, ста-

² Настасијевићеве недовршене песме, као и све сачуване ране верзије завршених песама, први пут ће бити сакупљене и објављене у књизи: Момчило Настасијевић, *Поезија*, приредио Новица Петковић (Сабрана дела Момчила Настасијевића у редакцији Новице Петковића, књига прва), Дечје новине – Српска књижевна задруга, Горњи Милановац – Београд, 1991.

сале након Другог светског рата. Настасијевић ће тако постати она дуго очекивана спона између старих и нових песника, јер његово пажљиво рођење у српско средњовековље и фолклор, трагање за „матерњом мелодијом“ – све је то било у служби досезања нових висина у српској поезији. Његов традиционализам сав је био у служби модернизма, па се зато с правом каже да је Настасијевић био традиционалнији од традиционалиста, а модернији од модерниста.

Иако седам циклуса, названих лирским круговима, не представља целокупно Настасијевићево песништво, тај се оквир углавном не прекорачује када се говори о песниковим највишим дOMETИМА (тим пре што већину песама изван седам кругова песник није стигао да заврши), али се, са друге стране, ретко и сужава, јер немогуће је разумети једну песму или један циклус без освртања на стихове из других циклуса. Само се на тај начин Настасијевић може схватити као песник, а његова поезија протумачити у правом кључу, јер седам лирских кругова представљају један нераскидиви низ, а последњи, седми, јесте својеврсно огледало претходних шест кругова (неких више, неких мање).

Речено је већ да је песник за живота објавио првих пет циклуса: *Лушарње*, *Вечерње*, *Бдења*, *Глухоше* и *Речи у камену*, док су два последња циклуса – *Мајновења* и *Одјеци* – објављена први пут, заједно са претходним, у књизи *Песме* (у оквиру постхумних *Целокућних дела*, Београд 1938), у редакцији песниковог пријатеља Станислава Винавера. Међутим, термин *седам лирских кругова* као наслов одомаћује се тек од Просветиног издања (1962), а приређивач Васко Попа објасниће да је такав наслов одабран зато

што се из сачуваних рукописа види „да је сам песник циклусе *Мајновења* и *Одјеке*, које није објавио у збирци *Пет лирских кругова* (Београд 1932), називао шестим односно седмим лирским кругом.“³ Међутим, много година касније, приређујући *Сабрана дела* Настасијевићева, Новица Петковић не прихвата такво тумачење, него сматра да је идеја о седам лирских кругова била само првобитна песникова замисао, „од које је касније вероватно одустао будући да потпуно уобличене кругове песама више не назива ни шестим ни седмим“.⁴ Зато ће Петковић издвојити *Мајновења* и *Одјеке* од осталих пет циклуса, можда и с намером да, у својој ревности, јасно укаже на то шта је за песникова живота штампано а шта је остало у рукопису. Ипак, пет лирских кругова сами за себе не могу пружити праву слику Настасијевићевог поетског циља, те зато и два за песникова живота неодштампана круга треба посматрати заједно са осталим, без обзира на то да ли је песник од „првобитне“ намере доцније одустао или није.

Истакли смо висок квалитет Настасијевићево поезије, али би претерано било рећи да су све песме из седам циклуса испеване са истим успехом. Разлика се можда најбоље уочава ако међусобно упоредимо *Мајновења* и *Одјеке*. Док су *Одјеци* – како им и сâм назив каже – својеврсне реплике на неке раније стихове, те као

³ В[аско] П[опа], *Напомена* у књизи: Момчило Настасијевић, *Седам лирских кругова* (песме), избор и предговор Васко Попа (Бразде, библиотека савремених југословенских писаца), Издавачко предузеће Просвета, Београд 1962, стр. 201.

⁴ Новица Петковић, *Приређивање књиге*, у књизи: М. Настасијевић, *Поезија*, стр. 610.

такви не досежу увек квалитет претходних лирских кругова, дотле претпоследњи круг – *Мајновена* – представља онај поетски врхунац коме је Настасијевић још од почетка тежио. Може се рећи да је песник управо у овом циклусу – „и у смислу сажимања и у смислу естетске функционалности – коначно решио проблем поетског израза“.⁵ Желећи да допева пет циклуса, песник је то у шестом учинио маестрално, док је седмим, опет на својствен начин, затворио круг. Није случајно што се у *Одјецима* пева најпрозирније и што се баш овде налазе најјасније песме, али није случајно ни што је овај лирски круг слабијег квалитета од претходних. Чини се да је то и била песникова намера, јер поетски врхунац већ је остварен, док у завршном кругу само одјекује оно што је у претходним круговима било најјаче, без икакве намере да се савршено изнова усавршава и да последњи циклус баци у засенак претходне.

То опет не значи да су песме из *Одјека* обавезно слабије од свих претходних. Зато поједине ваља детаљно упоредити и видети да ли је одјек умањио њихову вредност или можда још више појачао.

Прво што пада у очи, то је нескривено реплицирање првог циклуса, јер од седам песама из *Одјека* најмање три се могу повезати са кругом *Јушарње* као целином. Већ сâм наслов песме „Јутро“ (*Одјеци*) враћа читаоца на први циклус. И заиста, не само да уочавамо сродне мотиве, него и видимо да такву ведрину, слављење младости, слављење живота – уопште једно дитирамско расположење – највише налазимо у

⁵ М. Тешић, нав. дело, стр. 142.

песмама првог циклуса, док нас већ наредни циклус уводи у неке мрачније сфере. Чак се и поједине речи дословно понављају, а први стихови „Јутра“ готово да су идентични (у семантичком смислу) са првим стихом песме „Румена кап“ (*Јушарње*).

„Јутро“: *Љубицу,*
смерни цвеш,
*покропи росом зора.*⁶

„Румена кап“:

*Румена кап љубици на пројланку.*⁷

Обе песме и у наредним стиховима имају заједничке мотиве, а то су природа и девојка, које као да се постепено стапају у једно.

„Јутро“: *Што боса твоја нога*
разбија росу,
*лепојко?*⁸

„Румена кап“:

Лајана ноно, миље низ шравку,
*тази сан зајушарјем.*⁹

Идентичан мотив имамо и у песми „Зора“, опет из круга *Јушарње*:

Хеј, на белом коњу
*зори ми зора и девојка..*¹⁰

⁶ М. Настасијевић, *Поезија*, стр. 117.

⁷ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 14.

⁸ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 117.

⁹ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 14.

¹⁰ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 15.

Коначно сједињење људског бића са природом имамо и у песми „Зора“ и у песми „Јутро“, на оба места у последњим стиховима.

„Зора“: *Из њра да ти толувица загуче,
загламти са усана ружа,
у недрима ти две шрешиње заруде ...*¹¹

„Јутро“: *И ле,
у љавешни дан,
вејала сном и вејала,*

*са шаласавих труди
нељубљене девојке,
љубица смерна.*¹²

Видећемо доцније где то води и са чиме ће се у „средњим“ круговима (*Глухоше*, *Речи у камени*) сјединити лирски субјекат, али за сада ћемо се још задржати на песмама првог циклуса, од којих је и песма „Ђурђевци“ одјекнула у последњем, и то у песми „Сећање“. Обе песме обрађују исти мотив, према коме је песма из првог круга и названа. Насупрот претходно изнесеном схватању о слабом квалитету реплика (и уопште *Одјецима* као слабом циклусу), овде имамо потпуно супротан пример: песма из *Одјека* много више одише сентименталношћу него што је то случај са песмом из првог циклуса. Чак би се могло рећи да је песма из циклуса *Јушарње* баналнија, нарочито ако упоредимо прве стихове.

¹¹ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 15.

¹² М. Настасијевић, нав. дело, стр. 118.

„Ђурђевци“:

*Сећа ме у чедни дан,
кад улицама продају ђурђевке.*¹³

„Сећање“:

*У тиху собицу моју
ђурђевак унесе неко.*¹⁴

Док се у „Ђурђевцима“ нескривено намеће утицај народне поезије (*не смеј ми се, враћоланко; прости ме, родино блага*), дотле је у „Сећању“ лирски субјекат сав препуштен себи, неком свом сетном тиховању, својим сећањима, загладан у идиличну слику из младићких дана:

*И видех, у родном крају
присојем на зелен-брећу,
где лиска лисћава и дрен,*

*црвенце ђурђевке
бела рука шражи.*¹⁵

Последња песма из *Одјека* заправо је поетска прича о четири годишња доба, зато није чудно што и носи наслов „Прича“. Пажљивијим упоређивањем са неким песмама првог циклуса, може се рећи да су у „Причи“ сажети они мотиви од којих су у првом лирском кругу испеване целе песме. Донекле и песма „Јасике“ из циклуса *Јушарње* подсећа на „Причу“, с тим што се у „Јасикама“ на нешто другачији начин,

¹³ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 16.

¹⁴ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 116.

¹⁵ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 116.

а притом и сасвим другим изразом, дочарава та превртљивост и несталност природе.

У песми „Грозд“ из првог циклуса песник је три пута употребио придев *злашан* како би на прави начин дочарао веселу јесењу атмосферу, те је и очекивано што исти придев срећемо у „Причи“, и то баш у оним стиховима где лирски субјекат исказује свој доживљај јесени.

Изрази *злашо*, *злашна*, *позлаштити* појављују се и у песми „Биљкама“ из лирског круга *Вечерње* и такође су у функцији дочаравања јесени. Трећи стих ове песме, који се састоји од свега две речи – *смрћу позлашти* – нашао је одјека у „Причи“, тачније у стиху: *гах веју по мрла биља*. За песника је јесен доба умирања, с тим што се та смрт манифестује позлаћивањем, чиме је један тако мрачан мотив испуњен извесном светлошћу, надом у повратак и у васкрсење. Ипак, док песма „Биљкама“ врви од те златне смрти коју нам јесен доноси, овај мотив је у „Причи“ представљен нешто блаже, што је и логично, јер у првој песми се лирски субјекат саживљава са биљкама и јесен сагледава из њиховог угла, осећајући и предосећајући њихову судбину, док у другој сагледава јесен из сопственог угла, из угла човека који ужива у јесењој идили.

„Биљкама“: *Мирисне моје,
шојло ми умиреће.*¹⁶

„Прича“: *А у нама певају миља;
радосни, руку под руку,
тазимо по злашту.*¹⁷

¹⁶ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 24.

¹⁷ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 121.

Кад би се ове две песме спојиле, имали бисмо невероватан контраст: природа замире, а човеку се и то чини лепим. Тако је златна смрт из песме „Биљкама“ својим одјеком не само потиснула мотив смрти у други план, него се још више позлатила, јер од синтагме „смрћу позлати“ остала је само златна боја, да у њој уживају меланхоличне душе.

Док три поменуте песме из *Одјека* – „Сећање“, „Јутро“ и „Прича“ – носе у себи живот и радост из циклуса *Јушарње*, дотле се преостале четири песме – „Молитва“, „Туга“, „Погреб“ и „Из осаме“ – више ослањају на преостале циклусе, јер носе нешто тежу и мрачнију атмосферу.

Веза између неких песама још се лакше уочава ако се осврнемо на њихове ране верзије. Тако видимо да је песма „Љиљани“ из круга *Вечерње* у почетку имала наслов „Јесења песма“, баш као и песма „Туга“ из *Одјека*. Стога није чудо што је песник, чак и у коначним верзијама, употребио идентичан спој речи зарад дочаравања мотива јесени, који и у овим песмама доминира, само не онако идилично као у претходним примерима.

„Љиљани“: *Тоји се дан.
По злашном одру девице мру,
грагане болу,
сестре моје миле.*¹⁸

„Туга“: *Засветле дани,
девице мру биљке
ишхано мило.*¹⁹

¹⁸ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 23.

¹⁹ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 113.

Занимљиво је да се реч из наслова прве песме – *Љиљани* – понавља и у песми „Туга“ и да је рима у обама песмама остварена уз помоћ исте речи, само у нешто различитим облицима.

„Љиљани“:

*Миришу на љиљане
што прецвештали лане.*²⁰

„Туга“: ... *прецвешташе журно
руже и љиљани,
случи се ишта прича
ко и лани.*²¹

Рекли смо већ да песник у последњем циклусу није случајно реплицирао неке раније стихове, тако да сличну риму не треба узимати ни као грешку ни као пуко преписивање у недостатку инспирације. Напротив, песник је желео да свесно, бар на трен, изнова доживи занос из једне раније песме. Зато ово није ни допевавање, него још један одјек високих домета остварених у претходним циклусима.

У последњем кругу свој одјек нашла је и песма „Труба“, такође из циклуса *Вечерње*. Насловна реч ове песме први је мотив у песми „Погреб“ из *Одјека*, а погреб је опет заједничка тема обеју песама.

Први стих песме „Погреб“:

*Зайџва му штруба ...*²²

²⁰ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 23.

²¹ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 113.

²² М. Настасијевић, нав. дело, стр. 114.

не може а да не подсети на трећи стих песме „Труба“:

*Негде зайџва штруба.*²³

Обе песме опевају погреб војника и обе доживљавају тај чин као апсурд и као нешто према чему се пасионирано односимо. Нарочито је то видљиво у „Труби“:

*Шта вреди њој што моли,
ја крстача, ја име,
неће се војник враћити у село,
неће њољубити ону коју воли.*

*Ошкени зумбул с труди,
јојни лаву.*²⁴

У „Погребу“ се апсурд нешто мање осећа, док је пасионираност, па може се рећи и хладнокрвност, нешто наглашенија, јер лирски субјекат нам попут неког непристрасног бележника даје опис самог погребача:

*И њобребли ја ваљано:
Крстачу њоболи,
ја име, Субојитић Штано,
чишко њо њој, –*

*мајка да ја нађе,
или љуба,
или ко ја воли.*²⁵

²³ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 30.

²⁴ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 30.

²⁵ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 114.

Управо у последњим стиховима проналазимо сву трагедију погребана, јер једина сврха тог чина јесте та да неко једног дана пронађе место вечног починка свог вољеног. Једино је то могуће, а повратак војника међу вољене – да се још једном вратимо песми „Труба“ – није могућ.

Примећујемо да лирски субјекат већ улази у неке мрачније сфере и долазимо до циклуса *Бдења*, чија прва песма носи назив „Молитва“, баш као и прва песма у *Одјецима*. И мада се наизглед доста разликују, обе „Молитве“ уствари представљају жељу за самосатирањем и самоуништењем.

„Молитва“ (*Бдења*):

*Пакао мени, оче,
болезан, драчу на њиш.
Расјочи о расточи раба.²⁶*

„Молитва“ (*Одјец*):

*И вејри њвоји
да крше ме земљи, њрејбљу,
снези на мени ѡрезиме.²⁷*

Уопште је циклус *Бдења* сав у том духу самоуништења, јер се и сâм живот посматра као „неподношљив испад изазван чином рођења“, као нешто што представља „исклизнуће, скретање с неког магистралног и непознатог тока ствари“.²⁸ Са те стране, прва песма у *Одјецима* могла би се посматрати као један сажет одјек

²⁶ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 35.

²⁷ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 111.

²⁸ М. Тешић, нав. дело, стр. 134.

целог круга *Бдења*, али се, истовремено, уочава и сличност са кругом *Глухош*.

Стихови из *Глухоша*, распоређени у десет целина нумерисаних редним бројевима, представљају једну борбу против немогућности поимања света, против неизречја, што је заправо покушај разарања муклине, са чиме се лирски субјекат носи и рве, певајући вероватно своје најнепрозирније, али најјаче стихове. То се осећа већ у првој песми, где имамо карактеристичан мотив камена и стене:

*О мируј,
ѡрејешко моје,
ками камена мене,
мукла сјено.²⁹*

Мотив стене се из истог разлога понавља и у песми „Молитва“ из *Одјека*:

*Блажен у ѡеби да занемим.
И од нема мене
сјена да ѡрозбори ѡри,
ѡра цвећу.³⁰*

Лирски субјекат се моли Богу „да нем проговори кроз елементе природе“,³¹ што би била коначна победа над том муклином која га толико тишти. Видимо да сједињење девојке и природе из првог циклуса сада замењује сједињење лирског субјекта са каменом, кроз који ће природа пропевати и поезију до савршенства довести.

²⁹ М. Настасијевић, *Поезија*, стр. 53.

³⁰ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 112.

³¹ М. Тешић, нав. дело, стр. 158.

Није случајно што пети лирски круг носи наслов *Речи у камену*, што у шестом кругу (*Мајновења*) имамо песме насловљене као „Туга у камену“ и „Речи из осаме“ и што у последњем кругу имамо песму „Из осаме“ – већ се насловима указује на повезаност између циклуса и песама, а шести круг се јавља као спона између петог и седмог.

Песма „Туга у камену“ (*Мајновења*) јасно ставља пред лирским субјектом проблем неизрецивости:

*Ни реч, ни сѝих, ни звук
штују моју не каза...*³²

Зато ће „реч своју нем“ завештати камену у песми „Речи из осаме“ (*Мајновења*), да би у песми „Из осаме“ (*Одјеци*) дошло до коначног стапања лирског субјекта са каменом:

*... у камен засѝаѝи јавом,
ил' будно сном
пошећи на веке.*³³

Мотивом камена, истиче се једно од најважнијих обележја Настасијевићеве поезије, јер песник тежи да успостави „сажетост и елиптичност, као и чврсту организацију стиха – понекад до претврдости“.³⁴ Борба за савршен израз најбоље се огледа у циклусима *Глухоше* и *Речи у камену*, где се песник највише приближио свом циљу. Међутим, пошто ови сти-

хови спадају међу најтајанственије, они су као такви увек одбијали читаоца да их разуме и схвати на прави начин. Тако је високи квалитет обавезно умањивао јасност, и обрнуто. Зато су ова два циклуса тако јако одјекнула у песмама „Молитва“ и „Из осаме“, да нас још више приближе тајни лирског субјекта и његове потраге. Настасијевић је добро учинио што је допевао својих пет лирских кругова и што је од последњег начинио огледало у коме ће одраз наћи они мање прозирни и можда сувише заплетени стихови из претходних циклуса. Тек када видимо њихов одраз у огледалу седмог лирског круга, још боље ћемо их разумети, а самим тим и протумачити их у правом кључу. Зато седам песама (није их случајно толико) последњег циклуса не треба посматрати само као неку успутну реплику ранијих стихова, а ни као пуко допевање неуспелих песама, јер у *седам лирских кругова*, то је чињеница, неуспелих песама нема.

Последња песма у *Одјецима* носи наслов „Прича“ и заиста нам казује једну причу која се непрестано понавља, баш онако како би се и Настасијевићеве лирски кругови могли изнова и изнова ишчитавати, тумачити и разумевати, некад на овај а некад на онај начин, те да никада не буду до краја прочитани и дефинитивно растумачени. То и јесте прави смисао једне бесмртне поезије, да свако ново читање доноси нова открића.

Настасијевићеву поезију одлично осликава наслов једне песме из шестог лирског круга, јер амбијент „Радосног опела“ као да нас прати још од почетка, па нам је уз седам лирских кругова и смрт лепа кад је златом обојена, на погребу уживамо у свечаном звуку трубе, а мукла и хла-

³² М. Настасијевић, *Поезија*, стр. 93.

³³ М. Настасијевић, нав. дело, стр. 119.

³⁴ М. Тешић, нав. дело, стр. 140.

дна стена се распевала и процветала. Таква је Настасијевићева поезија, мрачна а светла, камена а савитљива, непрозирна а јасна, традиционална а модерна. „Мрењем све живљи, старошћу све дубље млад“, то је песник Момчило Настасијевић. У зрелим је годинама створио најбоље стихове. Оставио је песме које ће после његове смрти наћи правог одјека.

Извори и литература:

Момчило Настасијевић, *Седм лирских крућова* (песме), избор и поговор Васко Попа (Бразде, библиотека савремених југословенских пи-

саца), Издавачко предузеће Просвета, Београд 1962.

Момчило Настасијевић, *Поезија*, приредио Новица Петковић (Сабрана дела Момчила Настасијевића у редакцији Новице Петковића, књига прва), Дечје новине – Српска књижевна задруга, Горњи Милановац – Београд 1991.

Милосав Тешић, *Певање као сурова и врла мера ћућана*, поговор у књизи: Момчило Настасијевић, *Седм лирских крућова*, приредио Милосав Тешић, Чигоја штампа, Београд 2008, стр. 123–162.

КАТЕГОРИЈА КРАТКА ПРИЧА

Дијана Чој, Београд

СМРТ И ЊЕНИ ХИРОВИ

Знам, Сарамага се не би сложио са тиме да му крадем наслов књиге и постављам га као сажет опис мојих недаћа. Али нисам питао цењеног Сарамага, да ли је он проживљавао што и ја, док је истоимену књигу стварао.

Мени се ноћу приказе обрете. Вероватно им је досадно. Тумарају мојом собом и, можда, из нехата, сруше по коју ствар на под, па се тргнем. Прођу ме жмарци, али брзо се замислим о нечему другом, о ономе што сам, и што бих можда желео бити, те се вратим своје свету. Но утваре су немирне, а досадне попут мува. Неће ми срушити једну, ни две већ неколико ствари. Зову моју пажњу па се онда љуте што гледам своја посла. А кад им се обратим, онда ћуте. Вероватно се подругљиво смеју али ја то не могу да видим. Ма сигурно се смеју, кикоћу и праве од мене лудака што двадесет пута устаје са столице и у исту се враћа, сваки пут све раздражљивији. Намргођен и бесан што ми бића са других светова ремете тишину.

А Смрт седи у једноме ћошку и гледа игру пајаци са лудом. Верујем да ужива, док чепркама по разним списама покушавајући бар да се претварам да нешто корисно радим, те ће ме утваре напустити. Изгледа да сам се преварио, па тад сам им најинтересантнији.

Смрт ме гледа као забавни програм, можда би ме радо повела да јој будем пратилац, а можда се и боји да онда, на ономе свету не бих био тако пун ентузијазма, да се буним што ме задиркују. Најпре ме загрли, а то осетим јер ме преплави нека тешка туга. Тек онако, ни из чега. Онда седнем и запитам се шта ћу ја овакав, готово узалудан, овоме свету? Куда су се сакриле моје бунтовне чизме што су ме по свету као дечака, немирног и пуног страсти, водале без питања? Па ми почну недостајати, оне црне каубојке, прављене само за мене, јер сам одувек имао специфичан ход, мало збачен и јачи једном ногом, да кад газим, ваљда мој траг остане јасан, у земљи и путевима, да посведочи ко сам био и

где сам се кретао. А и куда сам стигао. Сви ми тежимо ка томе да будемо неизбрисиви. А зато нам се Смрт слатко смеје у лице, размишљајући о нама исто што ми размишљамо о њој - како једно другог никад нисмо свесни, а ту смо, руку под руку.

Смрт ме тако грли док се не презнојим, док своје списе не побацам, док све своје одлуке не преиспитам, док се не поколеbam изнова око сваке... Док љубавно писмо што пишем, не поцепам и бацим у ватру, док све слатке речи упућене некоме, не порекнем, најпре себи. Док све своје жеље не умањим, снове спакујем и док се не изујем, босоног, да тако напустим ово место. Да моји трагови од каубојки не посведоче о том последњем моменту лудила који ме је обузео и к себи позвао.

Но, онда ме Смрт више неће. Бивам досадан овако огуљен и бео, понестаје јој жеље да се самном дружи. Чим ме прозре, опет немам своју

сврху. Пушта ме из загрљаја. Моје снове разбацује по соби, жеље обилато враћа, гаси огњиште да не бих своја писма више спаљивао, те ми враћа натраг моју чежњу и моја незаборавна лутања по себи.

Оставља ме раздражљивог, ошамућеног и опијеног парадоксним тренуцима који ми смоташе мозак и душу. Опет пушта на мене утваре, да ми, као деца старцу, чепркају по фиокама и загледају моје полице са књигама.

И тако се из ноћи у ноћ сам са собом, и са њима, борим, немоћан да се пожалим, да ме не би прогласили лудим.

А Смрт се лако предомисли, и увек прошета поред моје постеле. Осетим је у налету свежине ветра и у суморним мислима које ме опседну, те јој се увек нудим, за случај да ме пожели повести, али она ме неће. Дође, вероватно, и сама снуждена и нерасположена, да је моја смешна живахност и бесмисао орасположе.

ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ ДВАПУТ ЖИВЕО

И тог је јутра, при крају лета, не примећујући ни његове мирисе ни топлоту, завршавао свој ритуал, дубоко занесен, над лавабоом у купатилу своје већ оронуте омање куће. Не с вољом као некада, када је озарен отварао врата новог дана, већ више аутоматски, по навици, да се не наруши годинама устаљен ред. Масирање, прање хладном водом, чишћење зуба, руку, провлачење чешља кроз сада већ ретку и седу косу, да би све то проверио подизањем главе и упирањем погледа у слику која се видела у огледалу.

- Ко увек, ко увек..., рекао је том бледом, прилично избораном човеку у огледалу. – Сада можемо да почнемо...

Пришао је фотељи, старој, похабаној, местимично поцепаној, и полако се у њу спустио. Наслони за руке били су од дугогодишње употребе готово црни. Положио је руке на њих и погледом обухватио две велике гомиле наслаганих новина које су стајале поред фотеље; једна с леве, а друга с десне стране. Посегнуо је руком за новинама на левој гомили, ставио их на крило и у њих се задубио.

Ништа необично не би уочио посматрач који би се ту затекао у близини, али, за дечака из

суседне куће, који је кроз старчев прозор недељама вирио, приказ је већ попримао карактер енигме. Увек исто: ритуал у купатилу, смештање у фотељу, две гомиле новина од којих се једна смањује а друга расте. Али тај процес њиховог мењања текао је невероватно споро. Поједине новине би се дуго, врло дуго задржавале у старчевим рукама, толико дуго да би дечак изгубио стрпљење и отишао да се игра. Или би јурио и хватао скакавце, или би поправљао свој стари бицикл, или би истраживао недокучиве углове очеве гараже. Кад би му све то досадило, враћао би се у кухињу да поједе парче хладне пие и попије кока-колу, и тада би поново вирнуо кроз старчев прозор да види шта то „матори“ ради.

- Није се мрдноу. А да видимо новине...

Пребројао би погледом новине које су, сложене, стајале лево од старчеве фотеље. Већ се био извештио у томе. Често је тако пребројавао новине и на једној и на другој гомили.

- Човече, ал' је спор. Већ три дана чита исте новине. Гомиле се уопште нису промениле.

Пошто је побрао све плодове са јабуке у старчевом дворишту, а да овај то уопште није приметио, дечак је одлучио да се пресели у неко

друго, оближње двориште и да тамо настави да „убија“ време. Никога није било у комшилуку, Неша, Рале и Деки су још увек код бабе и деде у оближњем селу. А њему ништа друго није остало него да гледа „маторог“ како седи. И чита. А читање је тако досадно...

- Кад ће већ једном да пребаци те новине, које му стоје у крилу, на десну гомилу? Кладим се да ће то урадити до краја дана...

Јер тада би се палила сијалица у старчевој соби, на прозор би истог момента падала груба непрозирна завеса и ништа више од онога што се иза ње дешавало дечак није могао да види.

У почетку, дечак је тек понекад завиривао у старчеву кућу. По неколико дана није ни помишљао на њега, па би га се онда одједном сетио и пришао његовом прозору.

- Увек исто... Већ ми је досадио...

Али, кад је стари једног дана због недовољног светла померио фотељу мало ближе прозору, дечак је могао да му види лице. И од тада је почео да га с пажњом посматра. Раније га је посматрао по неколико минута, касније и по сат-два, да би се једном занео скоро до заласка сунца.

Дечак који нетремице гледа лице једног старца!

Тешко је поверовати, али, док је старац читао, прво датум на врху новина, а онда текстове, у њима, његово лице постајало је лице неког другог човека. Постајало је млађе, ведрије, усне су у видном заносу изговарале речи, очи су живо пратиле људе, догађаје, уши су хватале звукове, гласове... Изрази на том лицу су се смењивали, једно другом место су уступали нежност и гру-

бост, љубав и мржња, љутња и благост, бес и разумевање...

И дечак је гледао:

Из новинских стубаца, из сивила и мука, израњао је један давно вербално кодирани свет, свет који је чудно оживљавао, свет који је полако добијао своје боје, своје звукове, своју лепоту, просторност, временско трајање...

Људи, познати, непознати, деца разних узраста, припадници разних народа, религија, грађани метрополе, становници малих градова и села, политичари, уметници, спортисти, економисти, мајстори разних заната, лекари, трговци, повртлари... заузимали су своје место и своје време у тој стварносној слици света. Заједничке несреће, сахране, путовања, изградња облакодера, политички избори као државни празници, научни семинари, јубилеји разних организација и удружења, помор рибе у отрованој реци, свемирски летови, пљачке, убиства, музички фестивали, војне вежбе, ратови, комадање држава, политички говори, избеглиштва, контејнери... ослобађали су се свог графичког, словног облика, и уређених редова који су их спутавали, и из своје дводимензионалности прелазили у нови тродимензионални вид постојања.

А старац је постајао дечак који узнемирено шутира лопту на игралишту новоотворене машинске школе, док поред њега пролази девојчица у црној школској кецељи, за коју је убрао ружу и која вене у уском џепу његових панталона;

постајао је узоран војник с пушком на рамену, негде на граници своје велике и јаке домовине, даноноћно чувајући стражу, војник кога су месец дана касније наградили примивши га у СК;

бивао је радник-активиста који у свом најбољем оделу држи заставу при пуштању у рад нове фабричке хале, па помоћник политичког секретара, у коме види ново лице друштва за које се борио, на курсевима, на радним акцијама, у ноћним сменама, а који се убрзо након тога изгубио у недодирљивим врховима власти;

постајао је зрео човек који покреће тек новотоварен камион и жури на градилиште да друговима однесе неопходан цемент за ново стамбено насеље, свестан да је сваки минут драгоцен у борби за изградњу новог заједничког живота;

бивао је насмејан грађанин који слави последњи рођендан вољеног председника, а затим скептик на чије ће се лице навући сенка сумње коју више никада неће моћи да скине;

постајао је несрећан и утучен човек који љуби хладно чело своје животне сапутнице, страдале у националним сукобима на некада непостојећој граници међу народима и народностима;

бивао је очајан отац који свим снагама свог истрошеног бића покушава да сачува синове од ужаса и бесмисла грађанских ратова пред крај века;

постајао је уморан и испијен старац на прагу јединог упоришта које му је остало, скромне родитељске куће, које пред градитељима новог друштва брани својим животом;

постајао је људска олупина пред безумљем које уништава све...

Као на филмском платну низале су се слике, једна за другом, али и извирући једна из друге и утапајући се у нову, заједничку слику која непрекидно пулсира. Дечак није био свестан колико дуго је то трајало. Прикован за прозор, посматрао је нетремице призоре пред собом.

Тек када је старцу беживотно клонула глава, а рука испустила новине и млитава пала у крило, дечак се усудио да уђе.

Полако, опрезно, као да му прети нека опасност, пришао је старом човеку и погледао у његово лице. Али, то није било ни једно од оних лица која је он виђао док је стари, занесен, недељама а можда и месецима, седео над раствореним новинама. И то непрепознатљиво лице губило је своје црте и постајало све блеђе. Празно. Као тек започет портрет на коме су само контуре главе и лица.

- Лице без лица..., помислио је с тугом дечак.

Погледом је затим обухватио старчеве руке, кошчате, мршаве, пуне жила, за које је и лист новина сада био претежак. У својој немоћи и оне су бледеле и губиле свој антропоморфни облик. И цела фигура, заваљена у фотели, полако се растакала у ентеријеру.

Лево од старчеве фотеле више није било новина, али се зато гомила на десној страни удвостручила. Дечак је први пут с интересовањем погледао новине, не само оне на врху него и многе друге које су као танке цигле градиле повиши стуб. Те старе новине биле су већ пожутеле, искрзане, пуне мрља, местимично и поцепане... Погледао је њихова заглавља и датуме који су у њима стајали...

9. октобар 1955.

13. фебруар 1960.

30. април 1967.

6. август 1975.

25. мај 1979.

... 1983, 1989, 1991, 1992, 1993... 1999...

Дечак тада није знао шта све то значи.

Данас зна.

ПРАВДИНА

„Поштовани гледаоци, јуче су чланови Савеза удружења бораца Народноослободилачког рата обележили Дан устанка народа Србије, у народу познатији као „7. јули“. Пошто се ове године навршава сто година од рођења Милентија Поповића, једног од највернијих Титових сарадника, његови саборци су му одали пошту. Ветерани Другог светског рата су оштро протествовали зато што су непозната лица Поповићев споменик намазала изметом, стога траже да виновници овог вандализма буду пронађени и адекватно кажњени. Времешни партизани су посебно нагласили да тековине антифашистичке борбе никада не могу бити избрисане и да неће дозволити четничку ревизију историје.

Нас је занимало колико млађи нараштаји познају проблематику око које се свађају њихово дедови и очеви. Шта студенти знају о председнику Савезне скупштине у комунистичкој Југославији, као и његовом млађем брату Миодрагу, који је био историчар књижевности и професор на Филолошком факултету у Београду.

Ми смо, само за вас, спровели анкету о браћи Поповић међу апсолвентима Универзитета у Београду. Од сто студената за Милентија су чула само тројица. Први је студент грађевине, чији је деда родом из Црне Траве, али на питање по чему је Милентије познат добили смо одговор да се истакао у борби са Турцима. Други је будући менаџер, чија се средња школа некад звала по Милентију Поповићу. Занимљиво је да од десет апсолвената историје само један је знао нешто више да нам каже, што не чуди, пошто је његов дипломски рад „Јужна Србија у Другом светском рату“.

Што се тиче Миодрага Поповића, за њега је чуло петнаест будућих професора српске књижевности, јер су учили романтизам из његове историје, али нико није навео ниједан биографски податак.“

У очима тридесетогодишњака сунце се скривало иза околних обронака када је уморно кора-

чао варошицом. Најпре је застао поред звоника Цркве Светог Николе, који је зидао његов отац пре двадесетак година. Видевши напуштену цркву би му помало жао, чак је осећао благу грижу савести. Посматрао је ушће Чемернице у Вла-сину и пожелео да вода има моћ прочишћења душе. Размишљао је како народ све назове правим именом: црно место, чемерна гора и река – цео живот у пар речи. Дубоко уздахну па настави да се пење ка Поповом риду. Чим угледа породичну кућу, ухвати га нека језа: „Ех, после твоје смтри, оче, наш се живот постепено претварао у пакао“. Згрчена старица у црнини гледала је брижно у једну тачку, али чим угледа драгог путника, озари се неком унутрашњом светлошћу.

- Леле сине, па ти си ми жив! – притрча старица са сузама на лицу. Паде на колена и загрли га. И он клекну, а мајка поче непрестано да га љуби по лицу и коси. Он спусти главу у крило као дете. И дуго су се гледали немо.

- Јадна ја, мислила мајка да те изгубила к`о Миливоја! – рече старица док чврсто грли сина - Мајка се овако петнаест година није обрадовала! А како си Мико?

- Жив сам, а за друго не знам ни сам.

- Добро је, благо мени, само нек си ти ту. О, Боже, Боже! Хвала ти, Боже! Чуваће те твоја мама к`о некад. Куваћи ти све што волиш. Освежићеш се ти мени на планинском ваздух, биће ти мени опет здрав и јак. Заборавићеш не само то пусто острво него и црни Београд – говорила и блисала сузе.

У дому Поповића сто беше постављен и мајка Гена одмах рече сину Миодрагу да руча док

је вруће. Знала је да њен Мика воли козије млеко, али козе су поклане, јер и оне сметају „силнику“.

Сутрадан Миодраг устаде са првим петловима да запали свеће оцу Милићу и брату Миливоју. После доручка потера овце на испашу. Мајка му је рекла да седи код куће, јер она је навикла све сама да ради. Међутим, њему су потребни мир и тишина, да медитира загледан у зеленило јер му се смучио јадрански крш и сиви затворски зидови. Мора да крене даље због деце, жене и мајке. На опоравку доктор Клајн га је храбрио да се врати књизи, тврдио је да љубав и уметност могу зацелити ране душе. „Таленат је дар од природе и ти немеш право да га проћердаш. Можда ти није суђено да будеш мој колега, али ја верујем да си рођен за професора књижевности. Читај мало о трагичним тиранима – ако ти је то нека утеха“, биле су доктореве речи на расанку кад му је поклонили Шекспирове трагедије.

Пустио је овце да слободно шетају, а он је тражио корене депресије у најранијем детињству, питао се који су то страхови утицали да постане рањив. Сад, заточеник памћења, корача поред шуме у којој се играо као дечак. Некадашње грмље израсло је у огромно дрвеће, баш као што дечји страх постане фобија. Сетио се како је био љубоморан када се родио Миливоје, па се крио у шуми не би ли мајци нанео бол. Она би га унезверена тражила док он из ината сатима лежи испод неког жбуна. Једном ју је смртно испрепадао кад је помислила да су га украли Цигани што су на запрежним колима продавали

власотиначко грожђе. Када се предвече вратио кући, мајка Гена хтеде да га пребије, али баба Гиздава није јој дала да „утепа дете“. После таквих сукоба он би постајао ћутљив и све се више туђио од мајке.

Други велики сукоб је био са комунистичком омладином у Београду када су од њега тражили да остави Лолу. Замерали су му да ће веза са малограђанком бити погубна за његов револуционарни рад. Данима нико није хтео са њим да прича док су наоколо београдском чаршијом кружиле гласине. Старији брат Милентије је добио задатак да уразуми заблуделог омладинца. Тада се видело да су њих двојица два света: једном је света партија, а другом породица. Милентије му то није никад заборавио: „Ово је последњи пут да један балавац каља мој углед у партији“.

Прва посета „Црне Госпе“ у власотиначком затвору трајно му је променила живот. То хапшење је уследило након што је ширио револуционарну литературу у Црној Трави и причао о крвавом пиру полиције над београдским студентима. Земљаци су са знатижељом слушали сведочанство младог комунисте, али неко га је цинкарио. У затвору се храбро држао решивши да никога не изда и тако коначно докаже друговима своју верност. Двадесет дана је понављао среском писару како нема никакве везе са комунистима само је у завичају за време Божића говорио о протестима током 14. децембра 1939. године. Писар је био крајње толерантан, чак је дозволио да му родбина доставља храну. Међутим, неизвесност удружена са страхом од наставка истраге у Специјалној полицији у Београду отвори пут депресији. Док се једном рвао са аветима мрака, сломио је прозор ћелије после

чега га пребацише у среску болницу. Наредних десет дана, по наређењу др Велашевића, био је везан за кревет све док породица не поткупи судију и врати га кући.

Чобанин се борио са траумама, а стадо је безбрижно пасло. Плашио се даљег одмотавања филма, јер последњих десет година највише боле. Тражио је разлоге због којих треба да живи: „Ако ме победи „Црна Госпа“, ништа нисам урадио. Бобан тек треба у школу, а једва му се вратио говор. Светлана тек учи да хода, она барем није свесна шта нам се десило. Сирота Лола шта све није преживела са мном - то би мало која жена издржала. А мајка мученица! Како ли је остала у животу након што су усташе убиле њеног сина мезимца? Ја због њих немам право да се предам“.

Враћајући овце прође поред Тодорових, учини му се да су ушли у кућу чим га запазише. Мајку је затекао у друштву комшинице Веле која се са њим хладно поздрави и одмах оде.

- Како живи народ после рата? – започе Миодраг разговор.

- Како мора. Жали најмилије и обнавља домове. Неки верују да за Црну Траву долазе бољи дани - објашњава Гена и поставља вечеру. – Уздају се да ће наш министар Милентије дати новац за обнову. Кажу да су се жртвовали, па је ред да нешто добију од државе.

- Постао је он гори од јаничара! Када је мене, јединог брата, одбацио, не верујем да ће ишта помоћи завичају – допуни Миодраг мајкине речи.

- Мада, просецају пут уз реку према Власотинцу. Код Станца минирају стене и праве насеље на ушћу Градске реке у Власину. Али неће ни пут све да реши. Неки су већ отишли на

напуштена швапска имања у Војводини. Многи печалбари воде са собом целе породице као што смо и ми пре рата ишли у Београд. Има и оних што по партијском задатку прелазе у веће градове. – Гена жалосно уздахну, па додаде - Море, да ми се ти справиш и оно женско да заврши школу и могу да умрем.

Дуге летње дане Миодраг је проводио у раду: чувао овце, косио траву, припремао дрва за зиму и уопште све што мушкарац ради на имању. Слободно време је проводио у шетњи по планини приметивши да му то више помаже од психоаналитичких сеанси или електрошока. У варош је силазио само да пошаље писмо жени која га је редовно обавештавала о деци. Чврсто је решио да на јесен настави студије књижевности, јер после свих страха Гогол отока само га лепа реч може спасити. А када је осетио потребу за пером, почео је да записује црнотравске речи. Од Гене је забележио једну народну песму у којој мајка губи у војсци сина јединца.

- Ово се односи на Милвоја? – упитао је Миодраг изненађен избором песме.

- Камо среће да је само он у питању. Једна ли је Црнотравка изгубила сина? Мени су рат и партија узели три сина. Јадни Миливоје остаде у Јасеновцу. Лака му црна земља! Милентије се изродио и изгубио душу. Ја не знам на кога је такав! Сада тебе хоће да униште. А ако им успе, остаћу и без тебе – искрено је одговорила Гена.

Пролазило је тако време у раду и тишини, све док једног дана не дођоше два општинара. Пре

рата нису знали овце да воде, а сада воде народ. Тражили су од Миодрага да изађе ван како би са Геном разговарали насамо. Препознао је оне које је некада учио да не кажу „Кар Макс“ него „Карл Маркс“. Истераном из рођене куће свашта се врзма по глави. Прво је помислио да бежи, али нема куда. Граница је добро чувана и ако би побегао у Бугарску, не би стигао далеко. А да су хтели да га хапсе, одмах би то урадили. Плашио се да је Милентије наредио да га протерају из Црне Траве, мада није знао шта тиме хоће када је већ јавно анатемисан од брата као издајник након резолуције Имформбироа.

Вративши се затече мајку забринуту. Бирала је речи којима ће да преприча шта им је партија поручила: - Сутра је прослава Дана устанка народа Србије и позвана сам да дам свој допринос као мајка два хероја. Једног који даде живот у борби против фашиста и другог који успешно води нашу државу. Посебна им је част што је то уједно и Милентијев рођендан.

- А шта са трећим сином? Да ми неће забранити да останем код мајке? – питао је узнемирено.

- Неће, али није им драго што си ту. Мислим ако не одем на прославу, да су спремни на све.

- Ја сам за њих издајник домовине и срамота фамилије која ја положила тринаест жртава у борби за слободу! Они хоће великом Милентију да се додворе због својих ситних интереса. А и Милентију је мало Миливојев гроб, па хоће и мој! Његов успех је натопљен крвљу најрођенијих! Знаш ли да сам после Гогол отока отишао код њега да молим за опроштај? Рекао сам му шта су ми радили и како су капиталистички затворили бања у односу шта сам проживео од другова. За

њега је то ситница, јер ово је најхуманија револуција у историји. Нема револуције без крви. Ја, по њему, не схватам да у политици нема хуманости и залуд читам толике књиге када ништа нисам научио. Песнички гледам на живот, па не могу да га појмим, што ме је одвело у издају. Након братског савета ја сам завршио на Психијатријској клиници! И да ми тамо братску руку није пружио др Хуго Клајн, можда не бих био ни жив - викао је Миодраг.

Мајка загрли сина не би ли га умирила. Осетила је како дрхти и дише као да ће се угушити. Тражила је речи утехе, али јој ништа није пало на памет. Миодраг се мало примири, затим настави да до краја отвора душу: - Мајко, а знаш ли шта је он рекао када је Миливоје убијен: "Што се предао, рђа једна". Милион динара од зграде, коју си продала очи самог рата, Миливоје је поклатио Титу, а сада се прича како је то Милентијев допринос партији. Ни мртвог брата не поштује, а на његов рачун напредује. Је ли то морално?!

- Ако је све пропало, шта ће нам новац, проклет био дабогда. Нека су га потрошили они који су наставили борбу против Немаца – коментарисала је Гена.

- И ја то мислим, али зашто се Милентије кити туђим перјем. А када сам хтео да се вратим на посао мени је речено: „Да шта вредиш, не би те се рођени брат одрекао“. Нико не пита зашто ми се то десило. Једном сам казао да ми се не свиђа турски режим и јаничарско понашање појединих комуниста, али са намером да све буде боље и праведније. А никада нисам ништа рекао против Тита, нити сам био за Стаљина. Ако нешто волим руско, то су писци Горки и Мајковски. Е, та ме неправда боли и са тим болом ћу умрети - огорчено закључи Миодраг.

- Смири се, молим те. Шта Милентију вреди власт, кад нема децу? А тебе чекају у Београду златна дечица! Сине, сећаш ли се шта је говорила баба Гиздава: „Не бој се, правдина ће да победи“ – храбрила га је мајка Гена.

- Да, она ће можда победити, али ко ће то доживети и мени моје здравље не може да се врати – последње су Миодрагове речи пре него што је исцрпљен клонуо у кревет .

Целу ноћ је провео у бунилу понављајући реченицу: - Није он божански предак већ Каин који је спалио брата.

До новог сунца Гена се молила Богу да јој сачува сина од „Црне Госпе“.

ПОХВАЉЕНИ ДЕЧЈИ РАДОВИ

ЗАВИДИМ ПТИЦАМА

Сигурно има нешто тамо, кад лете високо, смело.
Сигурно има нешто, што би и моје срце хтело.
Волим да их гледам, завидим им често.
Док плове небом плавим, само желим на њихово
место.

Тамо негде високо, истина се крије.
Негде далеко горе, где нико, никад крочио није.
Тамо горе, високо љубави су јако снажне.
Сигурно ка њима лете, па се праве важне.

Тамо негде, сунцу ближе где и оно лепше сја.
Тамо негде свет је лепши, тамо високо желим ја.
Желим бар један дан да место с њима делим.
Да откријем тајну коју силно желим.

Оне то знају и неће да нам кажу.
Лепом плавом небу оне чувају стражу.
Али један голуб бео, спусти се на моју руку,
Поносан и смео нешто мени гукну.

"Само склопи очи, тада ћеш и ти моћи
да видиш свет у плавом, свет у светлу лепом, правом.
Над чаробним небом овим, тајна своју мрежу плете,
наћи ћеш је само останеш ли дете."

Марко Јовановић, шестии разред, Белоград

КЊИГЕ СУ МОСТОВИ ШТО СПАЈАЈУ ЉУДЕ

Читање књига много ми значи
Јер са више знања свако постаје јачи,
Из књига се науче многе ствари
Зато књиге читају и млади и стари.

Док читам разне добре књиге
Одмах нестају све моје бриге,
Кад прочитам неки леп стих
као да сам јунак из песама тих.

Читају исте књиге сва деца на свету
Читају о свему што се пише,
Књиге су мостови што спајају људе
па вреде и због знања и много више.

И кад деца живе у удаљеним крајевима
Спојени су вилењацима и змајевима
И када их раздвајају различите стране света
Књиге су њихова заједничка планета.

Срећу, знање и љубав књиге нам дају
Нека то и одрасли и деца знају,
Радост и осмехе оне нам нуде
И нека увек спајају људе.

Лука Максимовић, шестии разред, Ниш

КАТЕГОРИЈА
ФОТОГРАФИЈА

1. награда – *Сенка 3450*, Војислав Војо Пештерац, Чачак

2. награда – *Пийци*, Бојан Пајић, Чачак

3. награда – *Без назива*, Невена Живановић, Неготин

Похвала – *Mysterious Takovo* 22. 3. 2015., Младен Михаиловић, Горњи Милановац

КАТЕГОРИЈА
ВИДЕО ЗАПИСА

Похвала – *Салон Насџасијевића,*
Страхиња Радовановић, Београд

Похвала – *Скривени простор,*
Жељко Марјанов, Београд

БИБЛИОГРАФИЈА

БИБЛИОГРАФИЈА
ЗАВИЧАЈНОГ ОДЕЉЕЊА
БИБЛИОТЕКЕ
БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ*

БИБЛИОГРАФИЈА КЊИГА
ЗАВИЧАЈНИХ ПИСАЦА

1.
840-32 5456/A
АСОВИЋ, Дејан
Dečiji krstaški pohod i drugi proza / Marsel Švob; preveo Dejan Acovic. – Beograd : Bukofal E.O.N., 2014. – 162 str.; 18 cm. – (Biblioteka Astrolab ; 15)
2.
886.1-1 5339/A
БРАЛОВИЋ, Љиљана
Завет и обећање / Љиљана Браловић. – Горњи Милановац : Лио, 2014 (Горњи Милановац : Codex print) . – 109 стр. ; 21 cm
3.
886.1-32:741(083.824) 5450/A
ДАНИЛОВИЋ, Миодраг
Два лица истога. Цртежи / Драган Јовановић. Кратке приче / Миодраг Даниловић . – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Чачак : Штампарија „Мајсторовић“). – [13] преса-вијених листова : илустр. ; 21x21 cm
4.
78.071.1 5420/A
ДАНИЛОВИЋ, Миодраг
Истраживач уметничке тајне : Естетичка теорија Светомира Настасијевића / Миодраг С. Даниловић . – Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја, 2014. – 69-94 стр.; 24 cm
- П.о. Зборник Музеја рудничко-таковског краја; бр.7, 2014.

* Допуна библиографији објављеној у годишњаку Слово Ћирилово бр. 11 (2014).

- 5.**
886.1(02.053.2)-1 5351/A
ЕРИЋ, Добрица
Сунчева деца : песме о цвећу / Добрица Ерић; илустровала Марица Кицушић. – Београд : Креативни центар, 2014 (Крагујевац : Графостил). – 139 стр.: илустр. ; 19 cm
- 6.**
886.1(02.053.2)-1 5457/A
ЕРИЋ, Добрица
Цица Мица чачкалица / Добрица Ерић. – Чачак : Пчелица, 2014 (Чачак : Светлост). – 23 стр. : илустр.; 30 cm. – (Едиција Маштованке)
- 7.**
886.1-1 5344/A
ZARIĆ, Dragiša
Pesnik bez glave / Dragiša Zarić. – Beograd : Signature, 2012 (Zemun : Pekograf). – 91 str. ; 17 cm
- 8.**
886.1-1 5343/A
ZARIĆ, Dragiša
Šuma života / Dragiša Zarić. – Beograd : Larus - Signature, 2014 (Zemun : Pekograf). – 105 str. ; 21 cm
- 9.**
886.1-32 5332/A
ИЛИЋ, Душан Р.
Истекле воде : приче / Душан Р.Илић. – Београд : Д.Илић : Чигоја штампа, 2014 (Београд : Чигоја штампа). – 92 стр. ; 18 cm
- 10.**
886.1-32 5333/A
ИЛИЋ, Душан Р.
Узглавља : песме / Душан Р.Илић. – Београд : Д.Илић, 2005 (Београд : Чигоја штампа). – 92 стр. ; 20 cm
- 11.**
80:34 5433/A
ЈАНИЋИЈЕВИЋ, Марко
Дискурсе законских аката на српском и енглеском језику : развојно-упоредни приступ / Марко Јанићијевић. – Београд : Јасен, 2015 (Београд : С-štampa). – 237 стр.; 21 cm
- 12.**
314.745(497.11)“19/20“ 5366/A
КАПЕТАНОВИЋ, Милош
Милановачки Руси / Милош Капетановић. – Горњи Милановац : Друштво српско-руског пријатељства „Таково“, 2014 (Чачак : „Бајић“). – 218 стр.: илустр.; 21 cm
- 13.**
886.1(02.053.2)-82 5410/A
ЛОМОВИЋ, Бошко
Буквар дечјих дужности / Бошко Ломовић. – Београд : Bookland, 2014 (Бор : Терција). – 86 стр. : илустр.; 21 cm
- 14.**
929:341.322.5(497.13)=30 5411/A
ЛОМОВИЋ, Вошко

Die Heldin Aus Innsbruck - Diana Obexer Budisavljevic / Boško Lomović. – Beograd : Svet knjige, 2014 (Beograd : Donat-graf). – 165 str.: ilustr.; 24 cm. – (Verlag Vekovi / [Svet knjige])

15.

886.1(02.053.2)-32 5378/A

ЛОМОВИЋ, Бошко

Под месечевом лампом / Бошко Ломовић. – Краљево : Народна библиотека “Стефан Првовенчани”, 2014 (Краљево : Анаграф). – 24 стр.; 24 cm

Суплемент или прилог уз : Повеља = ISSN 0352-7751

ISSN 1452-7316 = Види чуда

16.

929:341.322.5(497.13)=20 5412/A

ЛОМОВИЋ, Boško

Heroine From Innsbruck - Diana Obexer Budisavljevic / Boško Lomović. – Beograd : Svet knjige, 2014 (Beograd : Donat-graf). – 155 str. : ilustr.; 24 cm. – (Edition Vekovi)

17.

886.1(02.053.2)-82 5410/A

ЛОМОВИЋ, Бошко

Чудесна лутка Таијоко-сан : (Роман за девојчице) / Бошко Ломовић. – Београд : Bookland, 2014 (Бор : Терција). – 89 стр.; 21 cm. – (Библиотека Хит / [Bookland])

18.

886.1-1 5331/A

МАРКОВИЋ, Живота

Путовања у раздања / Живота Марковић. – Београд : Партедон, 2014 (Крагујевац : Интерпринт). – 129 стр.; 21 cm

19.

886.1-1 5452/A

МАРКОВИЋ, Милена

Овенчани вечник / Милена Марковић. Долазак по венцу / Радојица Перишић. – Књажевац: Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, 2013 (Ниш : Галаксија). – 22, 24 стр.: слике аутора; 20 cm. – (Библиотека Бдења, коло 6, књ.3)

Текст у обрнутом смеру.

20.

886.1-31 5350/A

МИКЕТИЋ, Đorđe

Paradajz / Đorđe Miketić. – Beograd : Geo-poetika izdavaštvo, 2014 (Beograd : Čigoja štampa). – 149 стр. : fotogr. ; 21 cm. – (Mala edicija proze)

21.

886.1-1 5337/A

НАСТАСИЈЕВИЋ, Momčilo

Lirski krugovi / Momčilo Nastasijević; izabrao i priredio Milosav Tešić. – Beograd : Ringier Axel Springer, 2014. – 59 стр. ; 19 cm

22.

886.1-1 5348/A

НАСТАСИЈЕВИЋ, Momčilo

Поезија / Momčilo Nastasijević. – Горњи Милановац : Библиотека “Браћа Настасијевић”,

- 2014 (Горњи Милановац : Графопринт). – 363 стр. : ауторова слика; 21 cm
- 23.**
908(497.11) 5370/A
ПЕРИШИЋ, Живко
Сачувана огњишта : Леушићи / Живко Перишић; [фотографије Саша Савовић]. – Горњи Милановац : Културни центар, 2014 (Горњи Милановац : Codex print). – 518 стр.: фотогр.; 24 cm
- 24.**
886.1-92 5406/A
ПЕТРОВИЋ, Драгољуб
Зловремник / Драгољуб Петровић. – Подгорица : Књижевна задруга Српског народног вијећа Црне Горе, 2011 (Подгорица : AP Print). – 418 стр.; 20 cm. – (Библиотека Студије)
- 25.**
886.1(02.053.2)-31 5434/A
PETROVIĆ, Uroš
Martina velika zagonetna avantura / Uroš Petrović; ilustracije Dejan Mandić. – Beograd: Laguna, 2014 (Subotica : Rotografika). – 97 str.; 21 cm
- 26.**
78 5467/A
ПОПАДИЋ, Драган
Ритмови : разни стилови : подсетник за бубњеве = The Rhythms : different styles : reminder of a drummer / Драган Попадић; Преводац Славица Симић. – Београд : Јасен; Уб : Градска библиотека „Божидар Кнежевић“, 2015 (Београд : Јасен). – 28+[4] стр.; 30 cm
- 27.**
886.1-31 5460/A
PRODANOVIĆ, Mileta
Vitiligo : Road movie / Mileta Prodanović. – Beograd : Arhipelag, 2014 (Novi Sad : Artprint Media). – 196 str.; 21 cm. – (Biblioteka Zlatno runo)
- 28.**
886.1-31 5451/A
РИСТОВИЋ, Миодраг
Нека је мир душама њиховим : (роман) / Миодраг Ристовић . – Београд : Просвета, 2015 (Пожега : Жиравац). – 214 стр.; 21 cm
- 29.**
886.1-1 5367/A
САВИЋ, Небојша
Кости краља Итаке / Небојша Савић. – Београд : Чуvari, 2014 (Нови Сад : Art print). – 108 стр.; 21 cm
- 30.**
82-84(082.2) 5475/A
SAVIĆ, Jelena
Antologija ženske mudrosti / Priredila Prof. Jelena Savić. – Beograd : J.Savić, 2015 (Beograd : Proof). – 118 str.; 19 cm
- 31.**
908(497.11) 5363/A
САВОВИЋ, Саша
Равна Гора / Милош Тимотијевић, Саша Савовић; [фотографије Саша Савовић]. – Београд : Службени гласник, 2014 (Београд : Гласник). – 289 стр. : илустр. ; 29 cm. – (Библиотека Саборник)

- 32.**
886.1-2 5408/A
СИМОВИЋ, Зорица
Англеска соната / Зорица Симоновић. – [Б.м.] : [б.и.], 2012
- 33.**
886.1-1 5426/A
СРЕТЕНОВИЋ, Жико
Хумористичка сатира / Жико Сретеновић Врнчанац. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић“, 2014 (Београд : Ј.Антић). – 161 стр. ; 21cm
- 34.**
37(497.11)“1815/2015“ 5423/A
ТРНАВАЦ, Недељко
Обреновићи : детињство и образовање : Просвета и школство у рудничко-таковском крају (1815-1903-2015) / Недељко Д.Трнавац. – Горњи Милановац : Општина : Музеј рудничко-таковског краја, 2015 (Горњи Милановац : Мишковић). – 215 стр. : илустр. ; 22x23 cm
- 35.**
886.1-1 5441/A
УГАРЧИНА, Драгослав
Борба, победа и слобода / Драгослав Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић“, 2015 (Чачак : Светлост). – 207 стр.: ауторова слика; 21cm
- 36.**
929:82(497.11) 5364/A
УГАРЧИНА, Драган
Дружење са пером : 60 година са пером / Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић“, 2014 (Чачак : Светлост). – 179 стр.: илустр.; 21cm
- 37.**
886.1-82 5365/A
УГАРЧИНА, Драгослав
Живот је љубав : песме и кратке приче / Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић“, Чачак : Штампарија „Бајић“, 2014 (Чачак : Штампарија „Бајић“). – 293 стр.: слике аутора ; 24 cm
- 38.**
886.1-82 5444/A
ХАЦИЋ, Сретен Ж.
Проклетство : драма / Сретен Ж.Хацић. – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Горњи Милановац : Codex print). – 87 стр. : ауторова слика; 18 cm
Садржи и : Недосањана љубав.
- 39.**
929:39 5454/A
ЧЕЛИКОВИЋ, Борисав
Јеремија М.Павловић као истраживач Јужне Србије = Jeremija M.Pavlovic as Researcher of South Serbia / Борисав Челиковић. – Београд : [б.и.], 2015. – 285-292+8 стр.: илустр. ; 24 cm
П.О. Вардарски зборник бр.10 = Recueil de Vardar 10

ЗАВИЧАЈНИ ПИСЦИ У АНТОЛОГИЈАМА

- 1.**
886.1-82(082.2) 5340/A
АНДРИЈЕВИЋ, Љиљана
На фејсу ћуприја / Љиљана Андријевић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравец, 2014 (Пожега : Жиравец). – Стр.39-42 ; 19 cm
- 2.**
886.1-82(082.2) 5340/A
БИОРАЦ, Лазар
Хлебар ; Лелек двоглавог орла ; Упокојени спокој / Лазар Биорац. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравец, 2014 (Пожега : Жиравец). – Стр.43-46 ; 19 cm
- 3.**
341.485(497.11)”1943“(082.2) 5473/A
БИОРАЦ, Лазар
Лелек двоглавог орла / Лазар Биорац. – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.132-133: илустр.; 24 cm
- 4.**
341.485(497.11)”1943“(082.2) 5473/A
БИОРАЦ, Лазар
Песма Драгутину / Лазар Биорац. – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.69: илустр.; 24 cm
- 5.**
341.485(497.11)”1943“(082.2) 5473/A
БИОРАЦ, Лазар
Петровданка / Лазар Биорац. – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.159: илустр.; 24 cm
- 6.**
886.1-82(082.2) 5340/A
БОЈОВИЋ, Милан
Жеља ; Тамо ; Давни Ђурђиц ; Да ми је мајка жива / Милан Бојовић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравец, 2014 (Пожега : Жиравец). – Стр.51-54 ; 19 cm
- 7.**
886.1-82(082.2) 5340/A
БРАЛОВИЋ, Љиљана

Од срца ; Брест / Љиљана Браловић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жи-
равац). – Стр.55-58 ; 19 cm

8.
341.485(497.11)“1943“(082.2) 5473/А
ДАМЉАНОВИЋ, Милан Ж.

Неимар / Милан Ж. Дамљановић. – У : Јутро
далеког дана : Треће приношење Меморијалу
Драгутина Кујовића и петровских талаца :
(документарна грађа и песме са конкурса) /
[приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора :
М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.142
: илустр.; 24 cm

9.
341.485(497.11)“1943“(082.2) 5473/А
ДАМЉАНОВИЋ, Милан Ж.

Питам, а знам / Милан Ж. Дамљановић. –
У : Јутро далеког дана : Треће приношење Ме-
моријалу Драгутина Кујовића и петровских та-
лаца : (документарна грађа и песме са конкурса)
/ [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора :
М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.73 :
илустр.; 24 cm

10.
886.1-82(082.2) 5340/А
ДРАШОВИЋ, Марија

Карађорђева бр.3 / Марија Драшовић. – У :
Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно дру-
штво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега
: Жиравац). – Стр.66-69 ; 19 cm

11.
886.1-82(082.2) 5340/А
ЕРИЋ, Добрица

Писмо жени ; Балада / Добрица Ерић. – У :
Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно дру-
штво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега
: Жиравац). – Стр.70-73 ; 19 cm

12.
886.1(02.053.2)-82(082.2) 5414/А
ЕРИЋ, Добрица

Игре којих више нема: Клиса; Ораха ; Пи-
љака ; Кликера ; Школице ; Зуце ; Жмурке ; Ује
; Пљуце ; Утумиша ; Драње јарца ; Вађење свиле
; Вина ; Свитаца и цвећа / Добрица Ерић. – У : 5.
фестивал дечијег стваралаштва и стваралаштва
за децу Медијана / Приредила Виолета Јовић. –
Ниш : Градска општина Медијана, 2013 (Ниш :
Kaligraf Media). – Стр.41-58 : илустр.; 24 cm

13.
886.1(02.053.2)-82(082.2) 5422/А
ЕРИЋ, Добрица

Чардак између четири јабуке ; Лептри и
дете ; Састале се делије ; Свитац пшеничар и во-
деничар ; Суботе мог детињства ; Много волим
небо у свануће ; Моја најдража река ; Тако моја
земља свиће ; Понекад ; Да ми нису лепе песме
; У животу што ми поче бајком ; Добрица и
Добривоје ; Букет вечерњих љубичица ; Ратар
; Чудесни свитац / Добрица Ерић. – У : 7. фе-
стивал дечијег стваралаштва и стваралаштва за
децу Медијана / [Приредила Виолета Јовић]. –
Ниш : Градска општина Медијана : Наис-принт,
2015 (Ниш : Наис-принт). – Стр.37-46 : илустр.;
20x20 cm

- 14.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ЗАРИЋ, Драгиша
Време праштања ; Пламен љубави ; In memoriam ; Твоја мајка / Драгиша Зарић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.74-77 ; 19 cm
- 15.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ИЛИЋ, Милеса
Животопис жене ; Опленачки снови ; Доцна пасторала / Милеса Илић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.78-81 ; 19 cm
- 16.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ИСАИЛОВИЋ, Радослав
Косовски божури ; Поплава ; Ситнице ; Олуја / Радослав Исаиловић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.82-85 ; 19 cm
- 17.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ЈЕЛИЋ, Љубинко
Завичајно тајанство ; На кућном прагу ; Једно и друго ; Зрак тешко замислив ; Још једна варка ; Пролаз у огледалу ; Непресахла чежња ; За јатом лептира ; Лице анђелово ; У стишаности вечерњој ; Ластавица ; Сваки пут изнова / Љубинко Јелић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.86-90; 19 cm
- 18.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ЈОВИЧИЋ, Јелена
Збогом ; Душа ; Срушена црква ; Духовној браћи / Јелена Јовичић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.95-98; 19 cm
- 19.**
886.1-82(082.2) 5340/A
КАПЕТАНОВИЋ, Милош
Нико не зна шта су муке тешке / Милош Капетановић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.99-105; 19 cm
- 20.**
886.1(02.053.2)-82(082.2) 5414/A
ЛОМОВИЋ, Бошко
Балада о церу; Мој отац продаје шуму; Здравно, марте, збогом фебруаре; Лекција о љубави; Неспоразум ; Кажем својој мами; Удварање ; Еурека! ; Пита комшиница Маре ; Како се рађа песма ; Их, шта све могу ; Сан побег`о из мог јастука ; Кад се пингвин жени / Бошко Ломовић. – У : 5. фестивал дечијег стваралаштва и стваралаштва за децу Медијана / Приредила Виолета Јовић. – Ниш : Градска општина Медијана, 2013 (Ниш : Kaligraf Media). – Стр.119-136: илустр.; 24 cm

- 21.**
886.1(02.053.2)-82(082.2) 5422/A
ЛОМОВИЋ, Бошко
Читам и читајући учим ; Зашто рода лаже ; Испеци па реци ; Усијана глава ; Очи не лажу ; Затворите очи и гледајте ; Летња лектира ; Мали људи ; Деда, шешир и ветар ; Аплауз и за коња ; Лење бубе / Бошко Ломовић. – У : 7. фестивал дечијег стваралаштва и стваралаштва за децу Медијана / [Приредила Виолета Јовић]. – Ниш : Градска општина Медијана : Наис-принт, 2015 (Ниш : Наис-принт). – Стр.139-145 : илустр.; 20x20 cm
- 22.**
886.1-82(082.2) 5340/A
МАКСИМОВИЋ, Борисав
Афоризми ; Девојка из Студентског града ; Туран ; Брља ; Крава ; Лов / Борисав Бора Максимовић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.106-107; 19 cm
- 23.**
886.1-82(082.2) 5340/A
МАРКОВИЋ, Радош
Кад остарим драга ; Кад додирнем твоје усне ; Босонога си отишла низ реку ; Господин портир / Радош Марковић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр. 110-113; 19 cm
- 24.**
886.1-82(082.2) 5340/A
МИЛЕТИЋ, Снежана
Не рађа се живот два пута ; Немају све улице душу ; Не бој се / Снежана Милетић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.114-116; 19 cm
- 25.**
886.1-82(082.2) 5340/A
МИЛОВАНЧЕВИЋ, Слободанка
Ако одем ; Рањена жена ; Врати се ; Тути / Слободанка Соја Милованчевић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.117-119; 19 cm
- 26.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ПАРЕЗАНОВИЋ, Верица
Све је љубав ; Сањалица ; Киша је стала... / Верица Парезановић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.120-121; 19 cm
- 27.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ПЕТРОВИЋ, Дрина
Турђевданске наде ; Биљарица – видарица ; Пролећна идила / Дрина Петровић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.125-128; 19 cm
- 28.**
886.1-82(082.2) 5340/A
ПОЊАВИЋ, Вањка

Ратни дуг / Вањка Поњавић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.129-130; 19 cm

29.
886.1-82(082.2) 5340/A
ПРОКОВИЋ, Милена

Неизвесност ; Чекалиште ; Жуто грождје ; Твој глас ; На твом рамену / Милена Проковић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.131-134; 19 cm

30.
886.1-82(082.2) 5340/A
РАДОЈЕВИЋ, Дара

Родна кућа / Дара Радојевић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.135-138; 19 cm

31.
886.1-82(082.2) 5340/A
РИСТОВИЋ, Миодраг

Родословно гнездо ; Срећа у једноставности ; Чаробна земља ; Вуку за наук / Миодраг Ристовић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.139-142; 19 cm

32.
886.1-82(082.2) 5340/A
СРЕТЕНОВИЋ, Александра

Мој завичај ; Пет минута ми треба ; Тражим ; Кајем се / Александра Сретеновић. – У : Год

XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.143-146; 19 cm

33.
341.485(497.11)“1943“(082.2) 5473/A
СРЕТЕНОВИЋ Врнчанац, Жико

Незаборав / Жико Сретеновић Врнчанац. – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.100-101 : илустр.; 24 cm

34.
886.1-82(082.2) 5340/A
ТАНАСКОВИЋ, Миодраг

„Ђе га нађе“ / Миодраг Танасковић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.155-157; 19 cm

35.
886.1-82(082.2) 5340/A
ТРНАВАЦ, Миливоје

Разговори са Дисом ; Жал за нестале снатре ; Пробуди се Марко ; Ноћ раздани – дан обрече / Миливоје Трнавац. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.158-161; 19 cm

36.
886.1-82(082.2) 5340/A
ТРНАВАЦ, Миливоје

Littera Scripta Manet ; Слово о песмама лауреата / Миливоје Трнавац. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.9-11, 18-22 ; 19 cm

37.

341.485(497.11)“1943“(082.2) 5473/A
ТРНАВАЦ, Миливоје

Онда и данас овде / Миливоје Трнавац . – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М.Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.9-10 : илустр.; 24 cm

38.

886.1-82(082.2) 5340/A
ТРНАВАЦ, Мирјана

Из камена речи ; Бели анђео ; Берба ; Одлазак / Мирјана Трнавац. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.162-165; 19 cm

39.

341.485(497.11)“1943“(082.2) 5473/A
ТРНАВАЦ, Мирјана

Захвалница / Мирјана Трнавац . – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М.Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр.106 : илустр.; 24 cm

40.

341.485(497.11)“1943“(082.2) 5473/A
ТРНАВАЦ, Мирјана

Погледај нас Господе / Мирјана Трнавац . – У : Јутро далеког дана : Треће приношење Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / [приредио] Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М. Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – Стр. 199-200 : илустр.; 24 cm

41.

886.1-82(082.2) 5340/A
ЧУТОВИЋ Урошевић, Душанка

Ружа у реци ; Лабуд ; Планина / Душанка Чутовић Урошевић. – У : Год XIV. – Горњи Милановац : Књижевно друштво “Запис”; Пожега : Жиравац, 2014 (Пожега : Жиравац). – Стр.166-168; 19 cm

ИЗДАВАЧИ
НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ
ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ
У ЗАВИЧАЈНОМ ОДЕЉЕЊУ

БИБЛИОТЕКА
„БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ“

2014.

1.
886.1-1 5349/И
НАСТАСИЈЕВИЋ, Момчило
Поезија / Момчило Настасијевић. – Горњи
Милановац : Библиотека “Браћа Настасијевић”,
2014 (Горњи Милановац : Графопринт). – 363
стр. : ауторова слика; 21 cm

2.
930.85:02 5347/И
СЛОВО Ћирилово : годишњак Библиотеке
„Браћа Настасијевић“. – Год.1, бр.1 (2004) - . –
Горњи Милановац : Библиотека “Браћа Наста-
сијевић”, 2004- . – 22 cm

ДЕЧЈА КУЋА

2007.

3.
39(497.11) 5479/И

НАРОДНА традиција / [текстове приредила
Слађана Миловановић]. – Горњи Милановац :
Дечја кућа, 2007 (Крагујевац : Принт). – 50 стр.
: илустр.; 30 cm

ДЕЧЈЕ НОВИНЕ

1987.

4.
820(73)-31 5338/DN
DŽEJMS, Stefani
San tropske noći / Stefani Džejms; prevod s
engleskog Vera Spasojčević. – Gornji Milanovac :
Dečje novine, 1987 (Kragujevac : GRO Nikola Ni-
kolic). – 175 str. ; 20 cm

1990.

5.
886.1(02.053.2)-32 5440/DN
BOŽOVIĆ, Saša
Prijatelji / Dr Sasa Bozovic ; ilustravao Slavko
Bozovic. – Gornji Milanovac : Decje novine, 1990
(Novi Sad : Forum). – 161 str.; 21 cm. – (Biblioteka
Beli jelen)

2003.
6.
886.1-82:398 5478/ДН
СВЕТИ Сава / [текстове припремила Радо-
винка Ристановић]. – Горњи Милановац : Дечје
новине - Издавачка делатност, 2010 (Крагујевац
: Принт). – 34 стр.: илустр.; 29 cm

2005.
7.
949.711“1389“ 5477/ДН
ЧИТАНКА Косовског боја / [текстове при-
редила Милица Лепосавић]. – Горњи Милановац
: Дечје новине - Издавачка делатност, 2010
(Крагујевац : Принт). – 34 стр.: илустр.; 29 cm

2010.
8.
22/28:929(082.2) 5476/ДН
СВЕТОСАВСКА читанка / [текстове прире-
дила Милица Лепосавић]. – Горњи Милановац
: Дечје новине - Издавачка делатност, 2010
(Крагујевац : Принт). – 34 стр.: илустр.; 29 cm

ДОСИТЕЈ

2014.
9.
886.1-2 5401/И
MLADENović, Velimir
Drugi pored mene : (dramski tekst) / Velimir
Mladenovic. – Gornji Milanovac : Dositej, 2014
(Gornji Milanovac : Dositej). – 124 str.; 20 cm. –
(Biblioteka Posebna izdanja)

КЊИЖЕВНО ДРУШТВО “ЗАПИС”

2014.
10.
886.1-82(082.2) 5341/И
ГОД XIV. – Горњи Милановац : Књижевно
друштво “Запис”; Пожега : Жишавац, 2014 (По-
жега : Жишавац). – 196 стр. ; 21 cm

КУЛТУРНИ ЦЕНТАР

2012.
11.
791.4(083.824) 5371/И
ФИЛМСКА колонија Кратка форма (3; 2012;
Горњи Милановац).

Трећа Филмска колонија Кратка форма,
Културни центар Горњи Милановац, 2012 /
[уредник издања Бобан Стефановић]. – Горњи
Милановац : Културни центар, 2012 (Горњи Ми-
лановац : Codex print). – 57 стр.: илустр.; 30 cm

2014.
12.
75(083.824) 5368/И
ЈОВАНОВИЋ, Драган

Ichigo imaginarium: слике/ Драган Јовановић
. – Горњи Милановац : Културни центар, 2014
(Чачак : Штампариија Мајсторовић). – [16] стр.:
илустр.; 21 cm+ [1] пресавијен лист

Текст штампан двостубачно и тростубачно.

13.
75(083.824) 5409/И
ЛИКОВНА колонија “Мина Вукомановић
Караић”, 12-31.јул 2014, Модерна галерија,

Горњи Милановац / [уредник Радош Гачић]. – Горњи Милановац : Културни центар, 2014 (Горњи Милановац : Codex print). – 29 стр. : илустр. ; 20 cm

14.
791.4 5447/И
ФИЛМСКА колонија Кратка форма (2; 2013; Горњи Милановац). Награде

Други међународни фестивал кратког филма Кратка форма, Културни центар Горњи Милановац, Србија, Награде = 2st International short film festival Short Form, Gornji Milanovac, Serbia, Awards : 26-29.septembar 2013. / [urednik kataloga Boban Stefanovic]. – Gornji Milanovac : Kulturni centar, 2014 (Pancevo : De Valk). – 31 str. : ilustr. ; 24 cm

15.
791.4(083.824)=20 5369/И
ФИЛМСКА колонија Кратка форма (4; 2014; Горњи Милановац)

Fourth Film Workshop “Short Form” 2014, Gornji Milanovac , Serbia / [editors Boban Stefanovic, Marija Ratkovic Vidakovic]. – G.Milanovac : Cultural Centre ; Zagreb : Croatian Film Association, 2014 (G.Milanovac : Codex print). – 51 str. : fotogr. ; 30 cm

2015.

16.
886.1-32:741(083.824) 5449/И
ДВА лица истога. Цртежи / Драган Јовановић. Кратке приче / Миодраг Даниловић . – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Чачак : Штампариија „Мајсторовић“). – [13] пресавијених листова : илустр. ; 21x21 cm

17.
73/76:069.9(497.11)“2014“ 5418/И
КУЛТУРНИ центар (Горњи Милановац)

Културни центар Горњи Милановац : Годишњи галеријски програм 2014 / [уредник Радош Гачић]. – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Горњи Милановац : Кодекс принт). – 95 стр. : илустр. ; 24 cm

18.
886.1-82 5445/И
ХАЦИЋ, Сретен

Проклетство : драма / Сретен Ж.Хацић. – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Горњи Милановац : Codex print). – 87 стр. : ауторова слика; 18 cm

Садржи и : Недосањана љубав.

ЛИО

2014.

19.
886.1-3 5334/И
ДИМИРИЈЕВИЋ, Владимир

Светосавље и србоцид : Разговори у вртлогу глобализације / Владимир Димитријевић. – Горњи Милановац : Лио, 2014 (Горњи Милановац : Codex print). – 173 стр. ; 21 cm

20.
886.1-31 5335/И
ЈОВАНОВИЋ, Љубиша Д.

Човеколов : Ловник : Роман од ловоказа и временоказа / Љубиша Д.Јовановић. – Горњи Милановац : Лио, 2014 (Горњи Милановац : Лио). – 366 стр. ; 21 cm

- 21.**
949.71 5336/И
О, ПРОКЛЈЕТЕ српске прстенлије и ћу-
прилићи : Конкордат са Ватиканом и Крваве
литије 1937. године / приредили Мирољуб Ро-
глић, Слободан Обрадовић. – Горњи Милано-
вац : Лио, 2014 (Горњи Милановац : Лио). – 139
стр.; 21 см. – (Библиотека Сведочења ; књ.1)
- 2015.
- 22.**
886.1-97 5416/И
ДИМИРИЈЕВИЋ, Владимир
Заветници и бегунци : Ко ме ће „блажени
Алојзије“ бити крсна слава? / Владимир Дими-
тријевић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Гор-
њи Милановац : Лио). – 222 стр.; 21 см
- 23.**
886.1-5 5415/И
ДИМИРИЈЕВИЋ, Владимир
Школохауст у Србији : Како разарају наше
образовање? / Владимир Димитријевић. – Гор-
њи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац :
Ленекс). – 135 стр.; 21 см
- 24.**
243 5446/И
ПСАЛТИР два пророка и цара. – Крушевац
: Манастир Наупаре; Горњи Милановац : Лио,
2015. – 222 стр.; 30 см
- Књига на црквенословенском језику.
- 25.**
886.1-4 5468/И
СВЕТОСАВСКИ свештеник прота Мили-
воје Маричић, духовни син Владике Николаја
/ приредио Владимир Димитријевић. – Горњи
Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац :
Лио). – 102 стр.; 21 см
- 26.**
271.4 5455/И
СЛУЖБА, житија и акатист Светој Препод-
бној Параскеви. – Горњи Милановац : Лио;
Беркасово : Манастир Свете Петке, 2015 (Гор-
њи Милановац : Лио). – 36 стр.; 24 см. – (Би-
блиотека Славенољубие; коло друго, књига
трећа)
- 27.**
262 5482/И
ТАУШЕВ, Аверкије
Духовне основе папизма / Архиепископ
Аверкије Таушев. – Горњи Милановац : Лио,
2015 (Горњи Милановац : Лио). – 8 стр.; 20 см
- 28.**
22 5480/И
ТОМИЋ, Хранислав
Товит / Хранислав Томић. – Горњи Милано-
вац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 40
стр.; 20 см
- Према издању: Неканонске књиге Старога За-
вета, Књига Товита / Хранислав Томић, Београд
1929.
- 29.**
25 5470/И
ТОМИЋ, Хранислав

Учење дванаест апостола : учење Господње народима преко дванаест апостола / Хранислав Томић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 16 стр.; 21 cm

Према издању: Учење дванаест апостола : [Прахришћански спис] / Превео Пресвитер Хранислав Томић, Библиотека „Побожне књиге за народ“, књига 50, Београд 1933.

30.
886.1-4 5469/И

ХЛЕБ небески и чаша живота : (Свети Николај Охридски и Жички и Преподобни Јустин Ћелијски о Светој Литургији и Причешћу) / приредио Владимир Димитријевић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Чачак : Светлост). – 109 стр.; 17 cm

31.
22 5481/И
ХОМЈАКОВ, Алексеј Степанович

Србима : Посланица из Москве / Алексеј Степанович Хомјаков. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 32 стр.; 20 cm

МОНАСТИР ВРАЋЕВШНИЦА

2014.

32.
929.52 5400/И
ЂОРЂЕВИЋ, Оливер

Сретен Ацић и његова породица / Оливер Ђорђевић. – Горњи Милановац : Манастир Враћевшница, 2014 (Горњи Милановац : Гра-

фопринт). – 123 стр.: илустр.; 24 cm. – (Библиотека Свети Ђорђе)

МУЗЕЈ РУДНИЧКО-ТАКОВСКОГ КРАЈА

2014.

33.
342.36(497.11):069.5 5424/И

ВРЕМЕ Обреновића и њихово право : Династија, рудничко-таковски крај и стварње нововековне српске државе / [аутори изложбе Александар Марушић, Ана Боловић]. – Горњи Милановац : Општина : Музеј рудничко-таковског краја, 2014 (Горњи Милановац : NBS graf). – 71 стр.: илустр.; 23 x 21 cm

34.
75(497.11)“1912/1918” 5372/И
ВУЧИНИЋ, Здравко

Између трубе и тишине : ратни сликари 1912-1918. / Здравко Вучинић. – Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја, 2014 (Горњи Милановац : NBS Graf). – 47 стр.: илустр.; 16 cm

35.
342.36(497.11):069.5 5417/И

ОБРЕНОВИЋИ у музејским и другим збиркама Србије. Том II / [уредници Александар Марушић, Ана Боловић]. – Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја, 2014 (Београд : Цицеро). – 355 стр.: илустр.; 23 x 21 cm

36.
37(497.11)“1815/2015” 5443/И
ТРНАВАЦ, Недељко

Обреновићи : детињство и образовање : Просвета и школство у рудничко-таковском крају (1815-1903-2015) / Недељко Д.Трнавац. – Горњи Милановац : Општина : Музеј рудничко-таковског краја, 2015 (Горњи Милановац : Мишковић). – 215 стр. : илустр. ; 22x23 cm

ОПШТИНА

2014.

- 37.**
342.36(497.11):069.5 5425/И
ВРЕМЕ Обреновића и њихово право : Династија, рудничко-таковски крај и стварање нововековне српске државе / [аутори изложбе Александар Марушић, Ана Боловић]. – Горњи Милановац : Општина : Музеј рудничко-таковског краја, 2014 (Горњи Милановац : NBS graf). – 71 стр.: илустр.; 23 x 21 cm

2015.

- 38.**
37(497.11)“1815/2015“ 5443/И
ТРНАВАЦ, Недељко
Обреновићи : детињство и образовање : Просвета и школство у рудничко-таковском крају (1815-1903-2015) / Недељко Д.Трнавац. – Горњи Милановац : Општина : Музеј рудничко-таковског краја, 2015 (Горњи Милановац : Мишковић). – 215 стр. : илустр. ; 22x23 cm

ОШ “МОМЧИЛО НАСТАСИЈЕВИЋ”

- 39.**
373.3/.4(497.11)“1964/2014” 5346/И
ОСНОВНА школа “Момчило Настасијевић” у Горњем Милановцу : осврт на протеклих 50

године – пола века постојања / приредили Славица Ликић... (и др.). – Горњи Милановац : Основна школа “Момчило Настасијевић”, 2014 (Горњи Милановац : NBS graf). – стр. 166; 22x22 cm

ПРИМА

[б.г.]

- 40.**
886.1(02.053.2)-1(082.2) 5354/И
АНТОЛОГИЈА српске поезије за децу / приредио Тиодор Росић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, [б.г.]. – 172 стр.; 20 cm. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])

- 41.**
001(02.053.2) 5353/И
ВОЖЊА на Месец : научно-популарни и информативни текстови. – Београд : Српска школа ; Горњи Милановац : Прима, [б.г.] (Горњи Милановац : Ленекс). – 127 стр.; 20 cm. – (Лектира за четврти разред основне школе / [Српска школа])

- 42.**
830(02.053.2-344) 5382/И
ГРИМ, Јаков
Изабране бајке / Браћа Грим; Предговор Бранимир Живојиновић; Избор Тиодор Росић; Методичка обрада Вук Милатовић. – Београд : Српска школа; Горњи Милановац : Прима, [б.г.] (Горњи Милановац : Ленекс). – 101 стр.: илустр.; 20 cm. – (Лектира за трећи разред основне школе / [Српска школа])

- 43.**
886.1(02.053.2)-1:398 5381/И
ОБИЧАЈНЕ народне лирске песме : Избор из народне лирике / Приредила Милка Андрић. – Београд : Српска школа; Горњи Милановац : Прима, [б.г.] (Горњи Милановац : Ленекс). – 101 стр.: илустр.; 20 см. – (Лектира за трећи разред основне школе / [Српска школа])
- 44.**
886.1-343.4 5352/И
ОЛУЈИЋ, Гроздана
Вилина кутијица / Гроздана Олујић. – Београд : Српска школа ; Горњи Милановац : Прима, [б.г.] (Горњи Милановац : Ленекс). – 140 стр.; 20 см. – (Лектира за четврти разред основне школе / [Српска школа])
2008.
- 45.**
839.8(02.053.2)-343.4 5358/И
АНДЕРСЕН, Ханс Кристијан
Изабране бајке / Ханс Кристијан Андерсен ; приредио Тиодор Росић . – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 92 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])
- 46.**
886.1(02.053.2)-1 5355/И
ЕРИЋ, Добрица
Дани румени као трешње : изабране песме / Добрица Ерић; избор аутора; предговор и методичка обрада Вук Милатовић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 120 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])
- 47.**
886.1(02.053.2)-2(082.2) 5403/И
ЗВЕЗДЕ школске сцене : кратки драмски текстови за школске приредбе / Приредила Зорана Опачић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 92 стр.; 20 см. – (Лектира за трећи разред основне школе / [Српска школа])
- 48.**
003(02.053.2) 5361/И
ИЛУСТРОВАНЕ енциклопедије и часописи за децу / приредио Драган Лакићевић; методичка обрада Бранко Илић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 68 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])
- 49.**
882-343.4 5359/И
ПУШКИН, Александар Сергејевич
Бајка о рибару и рибици : изабране бајке / Александар Сергејевич Пушкин; приредио Драган Лакићевић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 72 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])
- 50.**
886.1(02.053.2)-1 5402/И
РАДОВИЋ, Душан

Поштована децо : избор из поезије / Душан Радовић ; Приредио Мирко Марковић . – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 92 стр.; 20 см. – (Лектира за трећи разред основне школе / [Српска школа])

51.

886.1(02.053.2)-1 5357/И
РШУМОВИЋ, Љубивоје

Негде преко седам брда: избор поезије за децу / Љубивоје Ршумовић; избор аутора; предговор и методичка обрада Вук Милатовић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 94 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])

52.

886.1-344:398 5356/И

СРПСКЕ народне бајке : антологија / приредио Тиодор Росић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Горњи Милановац : Ленекс). – 115 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])

53.

886.1(02.053.2)-2(082.2) 5360/И

ЦАР и скитница / приредио Тиодор Росић . – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 44 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])

54.

886.1-82:398 5362/И

ШАЉИВЕ народне приче и пословице : избор / приредио Вук Милатовић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2008 (Ваљево : Merlin со). – 62 стр.; 20 см. – (Лектира за други разред основне школе / [Српска школа])

2010.

55.

886.1(02.053.2)-82(082.2) 5396/И

АНТОЛОГИЈА народних умотворина / Приредила Нада Тодоров. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 127 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])

56.

001(02.053.2) 5397/И

БИТКА богова и људи / Приредио Тиодор Росић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 178 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])

57.

886.1-344:398 5393/И

ДЕВОЈКА цара надмудрила : народне приче о животињама, бајке, новеле и шаљиве народне приче / Приредила Снежана Шаранчић-Чутура. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 119 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])

- 58.**
820(02.053.2)-31 5390/И
ДЕФО, Данијел
Робинсон Крусо / Данијел Дефо; Приредило Миомир Миљинковић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 313 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])
- 59.**
886.1(02.053.2)-31 5394/И
НУШИЋ, Бранислав
Хајдуци / Бранислав Нушић; Приредио Бранко Ристић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 192 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])
- 60.**
886.1-344 5398/И
РАИЧКОВИЋ, Стеван
Мале бајке / Стеван Раичковић; Приредила Снежана Шаранчић-Чутура. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 77 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])
- 61.**
886.1-344 5391/И
РОСИЋ, Теодор
Златна гора : роман-бајка / Теодор Росић; Приредио Вук Милатовић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 66 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])
- 62.**
820(73)(02.053.2)-31 5392/И
ТВЕН, Марк
Том Сојер / Марк Твен; Приредила Стана Смиљковић; Превод с енглеског Станислав Винавер. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 278 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])
- 63.**
886.1(02.053.2)-2(082.2) 5395/И
У Талијином краљевству / Приредила Марина Јањић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2010 (Горњи Милановац : Ленекс). – 163 стр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [Српска школа])
- 2013.
- 64.**
886.1-31 5384/И
ВЕСЕЛИНОВИЋ, Јанко
Хајдук Станко / Јанко Веселиновић; Приредила Јелена Журић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 408 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])
- 65.**
840(02.053.2)-31 5386/И
СЕНТ- ЕГЗИПЕРИ, Антоан де

Мали принц / Антоан де Сент Егзипери; Приредила Оливера Радуловић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 81 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])

66.
886.1(02.053.2)-1:398 5373/И

ЕПСКЕ народне песме о Косовском боју; Епске народне песме о Марку Краљевићу / Приредила Нада Тодоров. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 177 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

67.
886.1(02.053.2)-2(082.2) 5377/И

ИЗАБРАНЕ драме / Приредила Снежана Шаранчић-Чутура. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 134 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

Садржај с насл.стр.: Избирачица / Коста Трифковић. Аналфабета / Бранислав Нушић. Јазвац пред судом / Петар Кочић.

68.
886.1(02.053.2)-1:398

ИСКОЧИ сјајна звезда из ведре неба : Усмене лирске породичне и сватовске песме / Приредила Снежана Шаранчић-Чутура. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Мила-

новац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 104 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

69.
820(73)(02.053.2)-31 5374/И
ЛОНДОН, Цек

Глас дивљине / Цек Лондон; Приредио Миомир Миљковић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 115 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

70.
886.1-94 5404/И
НУШИЋ, Бранислав

Аутобиографија / Бранислав Нушић; Приредила Стана Смиљковић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 242 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

71.
001(02.053.2) 5380/И

Од легенде до васионе : Научно-популарни и информативни текстови / Приредила Нада Тодоров. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 179 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

72.
886.1-2 5385/И
ПОПОВИЋ, Јован Стерија

Покондирана тиква / Јован Стерија Поповић; Уредник др Тиодор Росић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 119 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])

73.
008(02.053.2) 5388/И

ПУТЕВИМА лепоте и знања : Научно-популарни и информативни текстови / Приредила Маја Димитријевић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 114 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])

74.
886.1-82(082.2) 5387/И

СВЕТИ Сава : Књижевност о Светом Сави / Предговор и избор Драган Лакићевић; Методичка обрада Маја Димитријевић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 101 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])

75.
884(02.053.2)-31 5375/И
СЈЕНКЈЕВИЧ, Хенрик

Кроз пустињу и прашуму / Хенрик Сјенкјевич; Приредила Виолета Јовановић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 383 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

76.
886.1-31 5383/И
СРЕМАЦ, Стеван

Поп Ћира и поп Спира / Стеван Сремац; Приредила Јелена Журић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 325 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])

77.
886.1(02.053.2)-31 5389/И
ЋОПИЋ, Бранко

Доживљаји Николетине Бурсаћа / Бранко Ћопић; Приредио Рајко Петров Ного. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 158 стр.; 20 см. – (Лектира за седми разред основне школе / [Српска школа])

78.
886.1(02.053.2)-31 5379/И
ЋОПИЋ, Бранко

Орлови рано лете / Бранко Ћопић; приредила Виолета Јовановић. – Београд : Српска школа : Полином; Горњи Милановац : Прима, 2013 (Горњи Милановац : Ленекс). – 195 стр.; 20 см. – (Лектира за шести разред основне школе / [Српска школа])

РАЗНИ ИЗДАВАЧИ

[б.г.]

79.
746(497.11)(083.824) 5419/И
АНЂЕЛИЈА Мишић (Коштунићи)

Анђелија Мишић д.о.о. (Коштунићи) : [каталог]. – Коштунићи : Анђелија Мишић д.о.о.; Београд : Друштво српских домаћина, [б.г.]. – 38 стр. ; 22x26 cm

2014.

80.

314.745(497.11)“19/20“ 5405/И
КАПЕТАНОВИЋ, Милош

Милановачки Руси / Милош Капетановић.
– Горњи Милановац : Друштво српско-руског

пријатељства „Таково“, 2014 (Чачак : „Бајић“).
– 218 стр.: илустр.; 21 cm

2015.

81.

341.485(497.11)“1943“ 5472/И

ЈУТРО далеког дана : Треће приношење
Меморијалу Драгутина Кујовића и петровских
талаца : (документарна грађа и песме са конкурса) / Миливоје Трнавац. – Гојна Гора : М.
Трнавац, 2015 (Чачак : Lux Druck). – 223 стр.:
илустр.; 24 cm

